PAARDRIJDEN

NAAR HET GRIEKSCH VAN

XENOPHON

DOOR

C. A. VAN WOELDEREN

DERDE DRUK

's-GRAVENHAGE
N.V. BOEKHANDEL
V/H W. P. VAN STOCKUM & ZOON
1928

PAARDRIJDEN

EENE HANDLEIDING VOOR DEN RUITER

NAAR HET GRIEKSCH VAN

XENOPHON

DOOR

C. A. VAN WOELDEREN

DERDE DRUK

's-GRAVENHAGE
N.V. BOEKHANDEL
V/H W. P. VAN STOCKUM & ZOON
1928

Pl. I.

AFRIT VAN EENE KLASSE JEUGDIGE ATHEENSCHE RUITERS.
(Attische schaal van Onesimos uit de 5de eeuw v. Chr.; de ruiters dragen den Petasos of Thessalischen hoed, en den zwaren Thracischen ruitermantel.)

Inhoud.

Bladz.

Voorrede bij den eersten, bij den tweeden en bij den derden druk . . . . . *VII*

Paardrijden (Περὶ Ἱππικῆς) *vertaald uit het Grieksch.*

I. Inleiding — Het keuren van veulens [1]) . *1*

II. Het africhten van jonge paarden *8*

III. Het koopen van afgerichte paarden . . . *10*

IV. Het paard op stal *14*

V. Verplichtingen van den stalknecht . . . *17*

VI. Behandeling van het paard *21*

VII. Het opstijgen, de gangen en de hulpen . *26*

VIII. Terreinrijden en oefeningen *32*

IX. Heete en trage paarden *38*

X. De houding van het paard *41*

XI. Pronkpaarden (De Grieksche Hoogeschool) *46*

XII. Wapenrusting van ruiter en paard . . . *50*

Kritiek van Prof. Dr. S. A. Naber (uit Mnemosyne") *55*

Kritiek van Gen.-Maj. J. H. Knel (Uit „Het Paard") *72*

Het Grieksche Paardentuig *75*

Korte levensbeschrijving van Xenophon *80*

Kritieken op den tweeden druk *86*

[1]) *Hoewel in den oorspronkelijken Griekschen tekst de hoofdstukken geen titels dragen, zijn deze voor een gemakkelijker overzicht in de vertaling daarboven geplaatst.*

VOORREDE BIJ DEN EERSTEN DRUK [1]).

Περὶ Ἱππικῆς *van Xenophon wordt door het speciale onderwerp, dat men in dit geschrift behandeld vindt, op onze gymnasia niet gelezen. Ook mag wel worden aangenomen, dat elders bij ons zelden kennis van dit werk genomen wordt; eene Nederlandsche vertaling ervan bestond tot nu toe niet.*

De omstandigheid, dat door de inrichting van ons onderwijs de meesten van hen, die belang in paarden stellen, door onbekendheid met de Grieksche Taal de gelegenheid missen, den inhoud van dit werk van Xenophon in den oorspronkelijken vorm te leeren kennen, leidde er mij toe, deze vertaling te doen afdrukken, omdat ook nu nog, na ongeveer 23 eeuwen de weloverwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder, ervaren door de praktijk als Xenophon, voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn.

Ook de minder gelukkige vertaling van verschillende technische termen, die ik in onze Grieksch-Nederlandsche woordenboeken vond, deed mij tot deze uitgave besluiten.

Wie het Grieksch niet kent, verwondere zich niet over den eigenaardigen stijl van mijne vertaling: ik heb getracht den Griekschen tekst letterlijk weer te geven, om daardoor zoo weinig mogelijk van het oorspronkelijke geschrift te doen verloren gaan.

Den heer J. C. Koopman, Litt. hum. docts. mijn dank voor zijne zoo welwillend verleende hulp.

Utrecht, Maart 1909.

C. A. v. Woelderen.
Gep. Eerste-Luitenant der Artillerie

---

[1]) *Deze druk werd niet in den handel gebracht.*

VOORREDE BIJ DEN TWEEDEN DRUK.

Aan het duizendtal van den eersten druk mijner vertaling, hoofdzakelijk bestemd voor vrienden en kennissen, viel eene boven verwachting gunstige ontvangst ten deel, waardoor alle exemplaren reeds geruimen tijd hunnen weg gevonden hebben.

Aan den van verschillende zijden geuiten wensch, om door een tweeden druk mijn werk in den handel te brengen, voldoe ik daarom gaarne.

Op verschillende plaatsen heb ik den tekst van den eersten druk verbeterd, en, waar eene al te letterlijke vertaling aanleiding zou kunnen geven tot begripsverwarring, meer gebruikelijke Nederlandsche benamingen gebezigd; tevens heb ik een tweetal kritieken opgenomen, waarbij ik de beschouwingen van onzen grooten Graecus, wijlen Prof. Dr. S. A. Naber voor lezers, die het Latijn niet kennen, ook in het Nederlandsch heb weergegeven.

Het doel van de eerste uitgave was uitsluitend — zooals ik in de voorrede mededeelde — Xenophon's geschrift onder het bereik van niet-klassieke deskundigen te brengen; de beschouwingen van Xenophon zijn echter voor een ontwikkeld ruiter in het algemeen zóó duidelijk, dat ik verder commentaar daarop niet noodig achtte. Ik neem evenwel gaarne de bezwaren van Prof. Naber in extenso op, des te eerder waar de hooggeleerde criticus zelf gedeeltelijk een antwoord met belangwekkende geschiedkundige bijzonderheden op zijne eigen vragen gaf en mij daardoor eene aanleiding verschafte, aan zijne kritiek een kort overzicht van het Grieksche paardentuig vast te knoopen.

Wie dit onderwerp nader wil bestudeeren, verwijs ik o.a. naar:

E. Pernice. Griechisches Pferdegeschirr im Antiquarium der Königlichen Museen. (Reimer, Berlin, 1896).

Athenische Plaudereien über ein Pferd des Phidias von Victor Cherbuliez (Duitsche Vertaling; Heitz, Strassburg 1903).

W. Passow. Studien zum Parthenon (Weidmannsche Buchhandlung, Berlin. 1902).

Morris H. Morgan. The Art of Horsemanship by Xenophon. (J. M. Dent & Co. London, 1894).

en naar overblijfselen van oude Grieksche kunst.

Volledigheidshalve geef ik tot slot eene korte levensbeschrijving van Xenophon, die wellicht voor enkele lezers van belang kan zijn.

Eenige afbeeldingen zijn aan deze uitgave toegevoegd, om zoo noodig Xenophon's theorieën nader toe te lichten [1]).

Mijn dank aan allen, die mij bij het samenstellen van dezen nieuwen druk hunne medewerking verleenden.

C. A. v. Woelderen.
Kapitein der Artillerie.

's-Gravenhage, September 1915.

---

[1]) *De op de keerzijde van den omslag afgebeelde munt is een zilveren Tetradragma van Philippus II van Macedonië (359 tot 336 v. Chr.).*

(Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage).

VOORREDE BIJ DEN DERDEN DRUK.

Er is een nieuwe druk van mijne vertaling noodig. De uitgever acht het wenschelijk, daarin kritieken op den tweeden druk op te nemen. Hoewel ik het op deze wijze aanprijzen van eigen arbeid niet geheel onbedenkelijk acht, moge dan hierdoor de verspreiding van dit werkje worden bevorderd.

C. A. van Woelderen.
Gep. Majoor t.t. der Artillerie.
Burgemeester van Vlissingen.

Vlissingen, Februari 1928.

PAARDRIJDEN.

HOOFDSTUK I.

Inleiding. — Het keuren van veulens.

DOORDAT het ons te beurt gevallen is, langen 1
tijd het paardrijden te beoefenen en wij zoodoende verstand van paarden meenen te hebben gekregen, willen wij aan onze jongere vrienden duidelijk maken, hoe zij naar onze meening op de beste wijze met paarden kunnen omgaan.

Nu heeft ook wel Simon over paardrijden geschreven, de man, die ook het metalen paard in de nabijheid van het Eleusinium [1]) te Athene gewijd heeft en op het voetstuk zijne eigen daden heeft laten inbeitelen, maar toch schrappen wij niet datgene uit onze geschriften, waarin wij volkomen met hem overeenstemmen, doch wij zullen die dingen juist met veel meer

[1]) *Simon* was waarschijnlijk ongeveer een tijdgenoot van Perikles. Het belangrijkste van de enkele fragmenten, die van zijn geschrift bewaard gebleven zijn, handelt over de eischen, die men bij de keuze van een paard moet stellen.

Het *Eleusinium* te Athene was een gebouw, waarin bepaalde op de Eleusinische mysteriën betrekking hebbende voorwerpen bewaard werden. Over deze mysteriën, die in Eleusis, een aan de Golf van Salamis gelegen stadje, gevierd werden, zie men Dr. K. H. E. de Jong, das antike Mysterienwesen, 1909.

genoegen aan onze vrienden mededeelen in de meening, dat zij er des te geloofwaardiger om zullen zijn, omdat ook een goed paardenkenner als hij daarin hetzelfde inzicht had als wij; en wat hij verder onvermeld gelaten heeft, zullen wij trachten duidelijk te maken.

Allereerst dan zullen wij beschrijven, hoe men bij het koopen van paarden zoo min mogelijk bedrogen kan worden. Van een veulen, onafgericht als het nog is, moet men natuurlijk slechts het lichaam keuren, want van zijn temperament vertoont het veulen, daar het nog niet bereden wordt, nog geen volkomen duidelijke kenteekenen.

Van het lichaam nu moet men volgens ons in 2
de eerste plaats de voeten onderzoeken. Want evenals een huis niets waard is, als weliswaar de bovenbouw zeer mooi is, maar als er geen behoorlijke fundamenten onderzitten, zoo zou ook een krijgspaard niets waard zijn — ook niet als het overigens alle goede eigenschappen bezit — indien het slechte voeten heeft, want dan zou het van al die goede eigen-
schappen geen gebruik kunnen maken. Men onderzoekt 3
de voeten door in de eerste plaats de hoeven te keuren, want voor goede voeten munten dikwandige hoeven verre uit boven dunwandige hoeven; vervolgens moet men er ook goed op letten, of de hoeven — zoowel aan de voorzijde als aan de achterzijde — steil of schuin zijn[1]).

---

[1]) Ik heb onze technische termen spits en stomp niet gebruikt, omdat de Grieksche woorden doen vermoeden, dat

Want bij steile hoeven is de straal verder van den grond af, daarentegen raken schuine hoeven gelijkelijk den grond met het sterkste en zwakste deel van den hoef, evenals dit het geval is met platvoeten bij den mensch. En Simon zegt, dat paarden met goede hoeven kenbaar zijn door den klank en dat zegt hij zeer terecht, want de holle hoef klinkt op den grond als een cymbaal [1]).

Daar wij nu hier begonnen zijn, zullen wij ook 4
langs dezen weg omhoog gaan, om het overige gedeelte van het lichaam te behandelen. Welnu, ook de beenderen boven de hoeven, maar beneden de kogels, moeten niet te rechtstandig zijn, zooals bij de geiten, want, omdat zij een grooten terugstoot geven, doen zij den ruiter stooten; ook zijn dergelijke beenen meer aan ontsteking onderhevig; maar ook mogen deze beenderen niet te schuin staan, want dan worden de kogels kaal en krijgen wonden, als het paard over aardkluiten of steenen gaat [2]). De pijp- 5
beenderen moeten krachtig zijn, want deze zijn de stutten van het lichaam; zij mogen echter niet te vleezig zijn, want anders zouden de aderen, wanneer het paard over harden grond gaat, zich noodzakelijk met bloed vullen en er zouden gallen ontstaan, de

---

Xenophon deze uitdrukkingen in omgekeerden zin bezigde, de Nederlandsche benamingen geven daarenboven het begrip niet juist weer.

[1]) Een metalen muziekbekken. Hoefbeslag bestond niet bij de Grieken.

[2]) Xenophon behandelt hier de gebroken voetas.

beenen zouden dik worden en de huid zou opzetten [1]). Wanneer deze slap wordt, maakt dikwijls een griffelbeentje, na losgeraakt te zijn, het paard kreupel.

Indien verder het veulen de knieën bij het gaan veerkrachtig buigt, kan men veronderstellen, dat ook bij het berijden de beenen veerkrachtig zullen zijn, want alle veulens buigen in de knieën na verloop van tijd veerkrachtiger door. Buigzame knieën worden terecht op prijs gesteld, want daardoor stoot het paard minder aan en is onvermoeider dan een paard met stijve beenen.

Indien de opperarmen onder de schouders krachtig zijn, dan zien ze er sterker en mooier uit, evenals dit het geval is bij een man. En eene breede borst [2]) heeft ook een gunstigen invloed op schoonheid en kracht en op het niet kruisen, maar op grooten afstand van elkaar vooruitbrengen van de beenen. 8

Van de borst af moet verder de hals niet zooals die van het varken voorovergebogen zijn, maar evenals die van den haan recht opgaan tot aan de kruin [3]),

---

[1]) Vermoedelijk kende Xenophon niet het ontstaan van gallen door afscheiding van leewater.

[2]) Ritmeester Jhr. J. W. Godin de Beaufort, schreef mij: Verschillen met onze opvatting, wat exterieur aangaat, vooral met het oog op breedte van borst en rug, moet ik voornamelijk verklaren uit het feit, dat men in den tijd van Xenophon zonder stijgbeugels reed en men dus dikkere en rondere paarden prefereerde boven die, welke meer spits van boven waren.

[3]) Het paard zal, om de pijnlijke werking van het Grieksche gebit eenigszins te ontgaan, de neiging hebben gehad, om het hoofd omhoog te brengen en daar in het algemeen aan

doch in het gebogen gedeelte lenig zijn. Het hoofd moet sterk ontwikkelde beenderen en kleine kaken hebben. Op die wijze zal zich de hals juist voor den ruiter bevinden, maar diens oog zal dan het terrein vóór de beenen kunnen zien. En een paard, dat een zoodanigen bouw heeft, zal zich zeer weinig kunnen verzetten, ook al heeft het veel temperament, want de paarden trachten zich te verzetten niet door het buigen, maar door het uitstrekken van den hals en het hoofd.

Men moet er ook op letten, of beide kaken zacht 9
of hard zijn, of een van beide. Want meestal worden paarden met ongelijke kaken hard in den mond. En ook maakt verder een paard met ver naar voren tredende oogen den indruk levendiger te zijn dan een paard met diepliggende oogen; ook kan een dergelijk paard over eene grootere uitgestrektheid zien. Open neusgaten zijn beter voor het adem- 10
halen geschikt dan ingevallene en doen het paard tevens vuriger schijnen. Immers, wanneer een paard toornig is op een ander, of opgewonden is bij het berijden, dan maakt het zijne neusgaten wijder open. En verder staan eene breede kruin, maar kleine 11
ooren een paard goed. Voorts maakt eene hooge

---

de africhting van het Grieksche paard andere eischen werden gesteld dan thans (zie ook hoofdstuk II), was de hooge houding van hals en hoofd tevens een gemakkelijk middel voor den ruiter, om het paard in het gevecht snel te kunnen beheerschen (men vergelijke de platen in deze uitgave).

schoft voor den ruiter den zit [1]) zekerder en de aanhechting van de schouders sterker. Een ronde rug is zoowel zachter voor den zit als ook aangenamer voor het oog dan een scherpe rug.

Ook eene vrij breede en naar den buik in omvang 12
toenemende flank maakt, dat het paard tegelijk een beteren zit verschaft en daarbij sterker is en beter eet. Hoe breeder en korter de lendenen zijn, des te gemakkelijker heft het paard zijne voorhand op en brengt het zijne achterhand onder; ook schijnt alsdan de buik zoo klein mogelijk, die, als hij groot is, eensdeels leelijk staat, anderdeels het paard zelf zwakker maakt en ongemakkelijker is. De heupen moeten verder breed 13
zijn en goed in het vleesch zitten voor een behoorlijken overgang naar flanken en borst; indien zij in alle opzichten sterk zijn, dan zal dit de gangen gemakkelijker maken en het paard nog meer snelheid kunnen geven. Als de broek onder den staart door een bree- 14
den dam verdeeld wordt, dan zullen zoo ook de achterbeenen ver van elkaar worden neergezet. Zoodoende zal het paard bij den gestrekten stand en tevens bij het berijden levendiger en krachtiger zijn en in alle opzichten beter zijn. Men kan dit ook aan de menschen zien. Want als dezen iets van den grond willen oplichten, trachten allen dit liever met de beenen van elkaar dan aaneengesloten te doen.

---

[1]) Waar Germanismen als vakterm burgerrecht verkregen hebben, wordt daarvan bij het vertalen door mij gebruik gemaakt.

RUITERS VAN HET FRIES VAN HET PARTHENON.
(Op het beeldhouwwerk werden afzonderlijk de bronzen hoofdstellen aangebracht, die meestal later verloren zijn gegaan.)

Het paard moet geen groote ballen hebben [1]), wat bij 15
het veulen echter niet te zien is. Van de achterhand zeggen wij met betrekking tot de spronggewrichten, de pijpbeenderen, de kogels en de hoeven hetzelfde, als wat wij omtrent de voorhand gezegd hebben.

Ook wil ik nog beschrijven, hoe men zich zoo min 16
mogelijk in de grootte kan vergissen. Het veulen, waarvan dadelijk bij de geboorte de pijpbeenderen zeer lang zijn, zal ook zeer groot worden. Want later worden de pijpbeenderen van alle viervoeters niet veel langer, maar het overige gedeelte van het lichaam zal opgroeien, totdat het ten opzichte van die beenderen de juiste verhouding heeft verkregen.

Door nu het uitwendig voorkomen van het veulen 17
zoo te keuren, zal men naar onze meening de meeste kans hebben, om paarden te krijgen zoowel met goede beenen, als sterk en goed in het vleesch zittend, goed gebouwd en van goede grootte. Al veranderen bij het groeien sommige in hun nadeel, toch kan men gerust zoo keuren, want er komen veel meer fraaie paarden voort uit leelijke veulens, dan leelijke paarden uit fraaie veulens.

---

[1]) Merries werden alleen als trekpaard gebruikt, het berijden van merries werd als minderwaardig beschouwd.

---

cf. Soph. Electra 703
maar 721, 722, 744
ook 705, 734/5, 737/8

HOOFDSTUK II.

Het africhten van jonge paarden [1]).

HOE men nu jonge paarden moet africhten, 1
behoeft, dunkt ons, niet beschreven te worden. Want om in de steden bij de bereden troepen dienst te doen, worden ingedeeld, wie door hun vermogen daartoe het best in staat zijn en een groot aandeel hebben aan het staatsbestuur. Nu is het voor een jongen man veel beter, om in plaats van het africhten van jonge paarden te zorgen voor het goed oefenen van eigen lichaam en het leeren paardrijden, of, kan hij dit reeds, zich daarop verder toe te leggen. En voor iemand, die wat ouder is, is het beter zich bezig te houden met zijne huishouding met zijne vrienden, met de politiek en met de krijgszaken, dan met het africhten van jonge paarden.

Wie daarom denkt evenals ik over het africhten 2
van jonge paarden, zal natuurlijk zijn jong paard

[1]) Xenophon wijdt zeer weinig aandacht aan dit hoofdstuk. Uit hetgeen hij in de volgende hoofdstukken betoogt, zou men kunnen afleiden, dat hij onder het africhten van jonge paarden in hoofdzaak verstaat, wat wij noemen: „het leeren dragen van den ruiter en het teugelwijs maken."

uitbesteden. Men moet dit echter evenzoo doen, als
wanneer men zijn zoon uitbesteedt om iets te leeren,
n.l. eerst schriftelijk overeenkomen, wat het paard bij het
afleveren kennen moet. Want dit zullen aanwijzingen
zijn voor den africhter, die hij ter harte zal moeten
nemen, als hij zijn loon wil ontvangen. Men moet er 3
intusschen voor zorgen, dat het veulen zachtzinnig,
mak en vriendelijk wordt afgegeven aan den africhter.
Want zoo wordt het hoofdzakelijk in den stal en
door den stalknecht gemaakt, als deze het zoo weet
in te richten, dat het veulen, als het alleen is, hon-
ger en dorst en last van de horzels heeft, maar dat
het door de menschen verlost wordt van honger en
dorst en hinderlijke dingen. Want als dat zoo ge-
schiedt, dan zal het veulen noodzakelijk niet alleen
van de menschen houden, maar ook naar hen ver-
langen. Ook moet men het paard daar streelen, waar 4
het dit het liefste heeft. Dit zijn de meest behaarde
plaatsen en daar, waar het paard het minst gemak-
kelijk bij kan komen, als iets het hindert. Ook moet 5
men den stalknecht opdragen, het paard zoowel nu
en dan door eene menschenmenigte heen te voeren,
als het allerlei verschillende uitziende dingen en
allerlei lawaai te doen naderen. Bij alles, waarvoor
het veulen angstig is, moet men niet boos worden, maar
het op kalme wijze leeren, dat er geen gevaar bestaat.

En zoo heb ik, dunkt mij, voor den leek met be-
trekking tot het africhten van paarden voldoende
gezegd, hoe er gehandeld moet worden.

HOOFDSTUK III.

Het koopen van afgerichte paarden.

VERDER zullen wij voor iemand, die een 1
paard koopt, dat reeds afgericht is, de
kenteekenen opgeven, die hij goed moet
kennen, om bij het koopen van paarden
niet te worden bedrogen. Allereerst mag het hem
niet onbekend zijn, hoe oud het paard is: want van
een paard, dat geen kroonholten meer in de tanden
heeft, zal men niet veel kans hebben, genoegen te
beleven en ook zal men het niet meer gemakkelijk
kwijtraken. Wanneer evenwel de jeugdige leeftijd 2
nog duidelijk te zien is, dan moet men er wederom
op letten, hoe het paard het gebit in den mond
neemt en hoe het den hoofdriem over de ooren laat
doen. Dit kan de kooper het best zien, wanneer,
terwijl hij toekijkt, het gebit wordt ingebracht en
ook weer uitgenomen. Vervolgens moet men er 3
op letten, hoe het paard den ruiter op den rug ver-
draagt. Want vele paarden laten datgene moeilijk
toe, waarvan zij te voren weten, dat zij erdoor
gedwongen worden zich in te spannen, zoodra zij
het hebben toegelaten. Ook moet men er op letten, 4

of het paard na bestegen te zijn, niet kleeft en of
het, terwijl het gereden wordt langs stilstaande paarden,
niet naar deze uitbreekt. Ook zijn er sommige paarden,
die door slechte africhting gedurende de oefeningen
uitbreken naar den stal.

Het rijden van voltes toont verder aan, welke paar- 5
den aan eene zijde hard in den mond zijn, doch veel
meer nog het rijden op beide handen [1]). Want vele
paarden trachten niet uit te breken, indien niet de
zijde, waar zij hard in den mond zijn, samenvalt met
die, langs welke zij naar huis kunnen uitbreken. Men
moet verder weten, of, indien het paard in snel-
len gang is, het zich weer in korten tijd laat inhou-
den en of het zich wil laten wenden. Het is ook 6
goed, er niet onkundig van te zijn, of het paard,
wanneer het door een slag is opgewekt, even goed
wil gehoorzamen. Immers ook een ongehoorzame
slaaf en een ongehoorzaam leger zijn onbruikbaar,
maar een ongehoorzaam paard is niet alleen onbruik-
baar, maar het bewerkt ook dikwijls hetzelfde als een
verrader.

---

[1]) Onze woordenboeken geven „het veranderen van hand", volgens mijne meening geeft mijne vertaling de bedoeling van den schrijver beter weer. De kapitein der Artillerie E. Carp schreef mij, dit te betwijfelen, daar juist het veranderen van hand, wanneer de buiging moet veranderd worden, een moment is, waarop de mate van africhting kan beoordeeld worden; dit heeft echter slechts betrekking op eene oogenblikkelijke inwerking, terwijl Xenophon vermoedelijk het oog had op eene voortgezette oefening.

Daar wij ons nu voornemen, een krijgspaard te 7
koopen, moeten wij het op alles onderzoeken, waarin
het in den oorlog op de proef gesteld wordt. B.v.:
het springen over slooten, het nemen van dammen,
het springen op aardhoogten en het daarvan afspringen. Ook moeten wij de proef nemen, het paard
bergop en bergaf en schuin langs eene helling te
laten gaan. Want daaraan kan men toetsen, of het
paard zoowel veel temperament, als een gezond
lichaam heeft.

Toch moet men een paard, dat deze dingen 8
niet volkomen goed doet, niet afkeuren. Want vele
paarden schieten daarin te kort, niet omdat zij het
niet kunnen, maar omdat zij er niet in geoefend zijn.
Maar als zij het geleerd hebben, er aan gewend
en er in geoefend zijn, dan zullen zij die dingen
goed kunnen doen, wanneer zij overigens gezond
en niet gebrekkig zijn. Men moet zich echter in acht 9
nemen voor paarden, die schichtig van aard zijn.
Want zeer angstige paarden laten niet toe, den
vijand vanuit den zadel te bestoken, maar dikwijls
doen zij den ruiter vallen en brengen hem in zeer
lastige omstandigheden. Ook moet men goed te 10
weten komen, of het paard in sommige opzichten
lastig is, hetzij tegenover paarden, hetzij tegenover
menschen en of het kittelig is, want al die dingen
worden lastig voor den bezitter.

Men zal nog veel beter het verzet tegen het op- 11
toomen, het bestijgen en andere streken kunnen

leeren kennen, indien men, nadat het paard reeds vermoeid geworden is, beproeft het wederom alles te laten doen, wat men het heeft laten verrichten, voordat men begon het te berijden. Alle paarden, die, al zijn zij ook vermoeid, opnieuw gewillig vermoeienissen ondergaan, leveren daarmede een voldoend bewijs van een goed temperament.

Om het in het kort te herhalen: een paard, dat 12
goede voeten heeft, dat gemakkelijk is, met voldoend snellen gang, dat vermoeienissen zal willen en kunnen doorstaan en dat zeer goed kan gehoorzamen, zal natuurlijk den geringsten last veroorzaken en voor den ruiter het veiligst zijn in den strijd. De paarden echter, die, òf door hunne traagheid sterk moeten worden aangedreven, òf omdat zij te heet zijn, veel vleierij en bemoeiïng eischen, nemen de handen van den ruiter te veel in beslag en maken hem in 't gevaar moedeloos.

HOOFDSTUK IV.

Het paard op stal.

WANNEER nu iemand een paard gekocht 1
heeft, waarmede hij tevreden is, en het naar huis heeft medegenomen, dan is het goed, als de stal zich in een zoodanig gedeelte van het huis bevindt, waar de eigenaar zeer dikwijls naar het paard kan omzien. Het is goed, als de paardenstal zoo is ingericht, dat er niet meer mogelijkheid bestaat, het voer van het paard uit de ruif te stelen, dan de levensmiddelen van den eigenaar uit zijne provisiekamer. Wie daarvoor geen zorg draagt, zorgt, dunkt mij, niet voor zichzelf, want het is duidelijk, dat de eigenaar in gevaar zijn lichaam aan het paard toevertrouwt.

Een veilige stal is niet alleen goed, om het stelen 2
van het voer te beletten, maar ook om te doen blijken, of het paard wellicht van zijn voer overlaat. Wanneer dit blijkt, dan kan men de gevolgtrekking maken, dat, òf het lichaam wegens volbloedigheid behandeld moet worden, òf wegens krachteloosheid rust noodig heeft, òf dat de „gerstziekte" [1]) of eene andere ziekte

[1]) Wellicht koliek. Gerst was het gewone voer voor het

het paard beslopen heeft. Evenals bij den mensch, zoo is ook bij het paard iedere ziekte in haar begin beter te genezen, dan wanneer zij ingeworteld of verkeerd behandeld is.

Evenals men nu bij het paard voor voer en ook 3
voor oefeningen moet zorgen, om het lichaam krachtig te doen zijn, evenzoo moet men ook aan de voeten zorg besteden. Welnu, stallen, die vochtig zijn en een gladden bodem hebben, benadeelen ook van nature gezonde hoeven. De stal moet nu, om niet vochtig te zijn, eene goede afwatering hebben en om geen gladden bodem te hebben, voorzien zijn van een vloer van steenen ter grootte van de hoeven, want dergelijke stallen maken tevens de hoeven van de daarin staande paarden sterk.

Verder moet de stalknecht het paard, wanneer 4
hij het gaat poetsen, naar buiten voeren; ook moet hij het, nadat het zijn ochtendvoer gekregen heeft, zoo vastbinden, dat het niet meer bij de ruif kan komen, opdat het des te meer trek in zijn middagvoer zal

---

Grieksche paard. Apsyrtus zegt, dat de hier bedoelde ziekte een gevolg was van het te spoedig voeren van het paard, nadat het zwaar vermoeid was; als kenteekenen vermeldt hij, dat de buik van het paard opzet, dat het de beenen niet kan buigen, zich niet wil verroeren, dat het gaat liggen en geen voer wil eten. Zie ook Vegetius Mulomedicina V, 43, 1 en Aristoteles H. A. VIII, 24, 4. Behalve met gerst werd het Grieksche paard dikwijls met spelt, soms met hooi gevoerd. Homerus vermeldt 2 of 3 maal tarwe (Vgl. Morgan, Xenophon on Horsemanship blz. 128).

hebben. Als volgt zou nu de standplaats buiten den stal het meest geschikt kunnen zijn en de hoeven krachtig maken: men moet daartoe namelijk vier of vijf karreladingen ronde steenen zoo groot, dat men ze met de hand kan omvatten en ongeveer een pond zwaar, uitstrooien en afzetten met ijzer, opdat zij zich niet verspreiden. Want als het paard daarop staat, zal het zijn, alsof het gedurende een gedeelte van den dag op een steenachtigen weg gaat. Immers nood- 5 zakelijk moet het bij het poetsen en bij het afweren van de horzels .de hoeven gebruiken, evenals wanneer het gaat. En de zoo neergeworpen steenen maken de stralen van de hoeven hard.

Evenals men er voor moet zorgen, dat de hoeven sterk zijn, zoo ook moet men er voor zorgdragen, dat de mond week is. Dezelfde middelen maken nu het vleesch van den mensch en den mond van het paard week [1]).

---

[1]) De Grieken verzorgden hunne huid zoowel door baden en masseeren, als door insmeren met olie. Pollux (I, 201) raadt aan, de lagen van het paard met de vingers te wrijven en den mond en de lippen met warm water te wasschen en ze in te smeren met olie. (Vgl. Morgan, t. a. p. blz. 130, noot 24).

Pl. III.

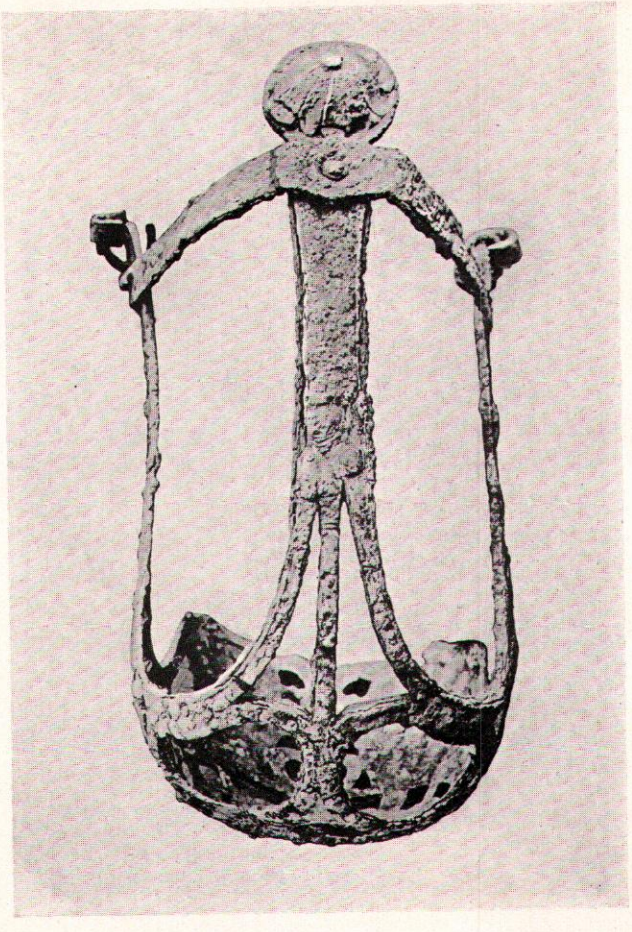

BRONZEN MUILBAND.

HOOFDSTUK V.

Verplichtingen van den stalknecht.

EEN goed ruiter moet, dunkt ons, zijn stal- 1
knecht ook leeren, hoe deze zijn paard moet behandelen. Welnu, aangaande den stalhalster moet deze weten, dat hij den knoop nooit mag leggen op de plaats, waar het hoofdstel komt te liggen. Want daar het paard dikwijls het hoofd aan de ruif wrijft, zal het dit kunnen verwonden, wanneer de halster niet zonder te hinderen om de ooren zit; als het paard zich daar gewond heeft, zal het noodzakelijk ook bij het optoomen en het poetsen lastiger zijn.

Ook is het goed, den stalknecht op te dragen, dage- 2
lijks den mest en het stroo van het paard naar dezelfde plaats weg te brengen. Want door dit te doen, zal hij dit zelf op de gemakkelijkste wijze verwijderen en tevens in het belang van het paard handelen.

Ook moet de stalknecht weten, hoe hij het paard 3
den muilband [1]) moet aandoen, zoowel wanneer het

[1]) Zie voor den muilband Plaat III en IV en de beschrijving op blz. 77.

naar buiten wordt gevoerd, om gepoetst te worden,
als om zich te rollen [1]). En verder moet hij het paard
altijd muilbanden, waarheen hij het ook onopgetoomd
geleidt. Want, zonder het ademen te hinderen, laat
de muilband niet toe, dat het paard bijt en als hij
omgedaan is, belet hij het, om kwaad te doen. En
verder moet de knecht het paard vastbinden aan eene 4
plaats hooger dan het hoofd. Want door zijn instinct
schudt het paard alles, wat het voor zijn gezicht
onaangenaam vindt, naar omhoog van zich af. Als
het zoo is vastgebonden, maakt het bij dit afschud-
den het touw eerder losser, dan dat het dit stuk trekt.

Wanneer de stalknecht het paard poetst, moet hij 5
met het hoofd en de manen beginnen, want als de
bovenste deelen niet schoon zijn, doet men vergeefsche
moeite met het schoonmaken van de onderste deelen.
Vervolgens moet hij met al het poetsgereedschap
over het overige lichaam tegen het haar opstrijken,
en dan het stof met het haar mee wegborstelen, daaren-
tegen mag hij de haren op den ruggegraat met geen
enkel gereedschap aanraken, maar hij moet deze met
zijne hand wrijven en glad maken in de richting,
zooals zij van nature groeien, want zoo zal hij de
zitplaats van den ruiter op het paard zoo weinig
mogelijk benadeelen.

Het hoofd moet hij met water wasschen, want 6

[1]) Het was eene gewoonte bij de Grieken, om het paard na afloop van de oefeningen in fijn zand te laten rollen, zie o.a. Xenophon, Oeconomicus XI, 8.

Fig. 1.

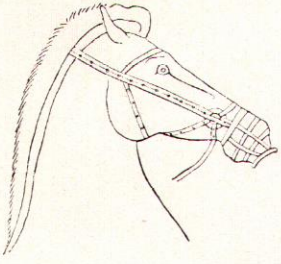

Fig. 2.

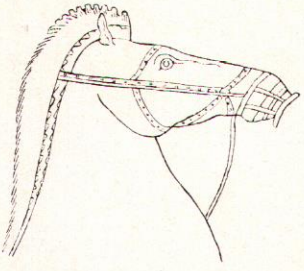

Fig. 3.

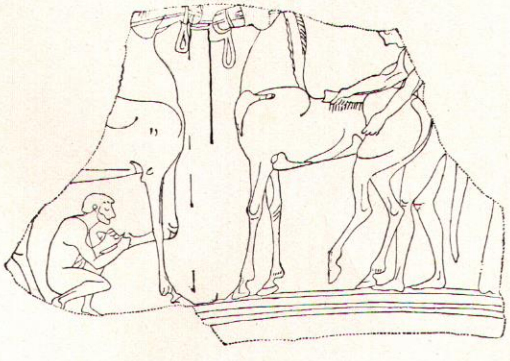

GRIEKSCHE MUILBANDEN.

daar het beenig is, zou, indien men het met ijzeren of houten gereedschappen reinigde, dit het paard pijn kunnen doen. Ook den maantop moet men vochtig maken, want ook al hebben deze haren eene flinke lengte, toch belemmeren zij het paard niet om te zien, maar zij houden hinderlijke dingen van de oogen af. Men moet zelfs aannemen, dat de goden deze haren aan het paard gegeven hebben in de plaats van de lange ooren, die zij aan de ezels en aan de muildieren gegeven hebben tot bescherming van de oogen. Ook de staart en de manen moeten 7
gewasschen worden, daar men juist .deze haren moet laten groeien: de haren van den staart, opdat het paard zoover mogelijk reikende dingen, die het hinderen, kan verjagen, de haren aan den hals, opdat degene, die opstijgt, zooveel mogelijk houvast zal hebben. De manen, de maantop en de staart zijn ook 8
aan het paard tot sieraad door de goden gegeven. Dit wordt door het volgende bewezen: merries laten zich gewillig door ezels dekken, zoolang zij lange manen hebben, daarom scheren ook alle muildierfokkers hunne merries met het oog op het dekken [1]).

Verder raden wij het wasschen van de beenen af, 9
want dit levert in het geheel geen voordeel op, ja, het dagelijks nat worden schaadt de hoeven.

Ook moet men het te veel poetsen onder den buik 10
vermijden, want dit is voor het paard zeer onaangenaam,

[1]) Ook bij andere schrijvers o.a. Aristoteles en Plinius (VIII, 44, 69), vindt men dergelijke zonderlinge verhalen.

en hoe schooner het daar is, des te eerder zullen er zich onder den buik dingen verzamelen, die het kwellen. Maar ook als men daaraan alle mogelijke zorg besteed heeft: nauwelijks is het paard buiten gebracht, of het is weer even vuil als het niet gepoetste paard. Dit moet men dus nalaten en verder is het voldoende, als het poetsen der beenen met de handen alleen geschiedt.

HOOFDSTUK VI.

Behandeling van het paard.

WIJ zullen verder ook duidelijk maken, hoe 1
men met het minste gevaar voor zich zelf,
doch op de voor het paard beste wijze
poetst. Want als men bij het poetsen
in dezelfde richting als het paard kijkt, loopt men
gevaar door knie of hoef in het gezicht geslagen
te worden, maar als men bij het poetsen den anderen 2
kant uitkijkt als het paard en dit afwrijft, terwijl men
zich buiten en naast het been vooroverbuigt langs den
schouder van het paard, dan zal men zich zoodoende
nergens aan blootstellen, maar ook den straal van het
paard kunnen verzorgen door den hoef omhoog te
heffen. Op dezelfde wijze moet men ook de achter-
beenen poetsen. Wie het paard verzorgt, moet ook 3
weten, dat hij zoowel hierbij, als ook bij al het
overige, dat hij verrichten moet, zoo weinig mogelijk
gedurende het werk bij het hoofd en den staart van
het paard moet komen, want het paard is, als het
tracht kwaad te doen, aan die beide plaatsen sterker
dan de mensch. Van ter zijde echter kan men het
paard voor zichzelf het veiligst naderen en ook zal

men het op die wijze het best kunnen bewerken.

Wanneer men verder het paard moet geleiden, dan keuren wij het niet goed, het paard achter zich te doen gaan, omdat de geleider zich op die wijze het minst in acht kan nemen, terwijl daarentegen het paard het gemakkelijkst kan doen, wat het wil.

Om echter het paard voorop te leeren gaan aan een langen teugel, keuren wij eveneens om het volgende 4
af: immers het staat dan het paard vrij, kwaad te doen, naar elken kant, waarheen het wil en ook om keert te maken en op den geleider los te gaan. En hoe zou verder ooit een troep paarden, op die wijze geleid, van elkander afgehouden kunnen worden? Doch 6
een paard, dat er aan gewend is, van ter zijde geleid te worden, zal zoowel paarden als menschen zoo min mogelijk kwaad kunnen doen en ook op de beste wijze voor den ruiter gereed zijn, als hij soms plotseling moet opstijgen.

Opdat verder de stalknecht het gebit op de juiste 7
wijze inbrengt, moet hij eerst aan de linkerzijde van het paard gaan staan, vervolgens moet hij de teugels, na deze over het hoofd gelegd te hebben, op de schoft neerleggen; dan moet hij het hoofdstel [1]) met de rechterhand oplichten en het gebit met de linkerhand inbrengen. Het is duidelijk, dat, wanneer het 8
paard het gebit aanneemt, de stalknecht het hoofdstel moet omdoen; indien het paard den mond

[1]) Xenophon noemt hier een bepaalden riem, overeenkomende met den hoofdriem, ook wel kopstuk genaamd, vgl. Pl. XII fig. 1.

niet opent, dan moet hij, terwijl hij het mondstuk voor de tanden houdt, den duim van de linkerhand tusschen de kaken steken. Want de meeste paarden openen, als dit gebeurt, den mond. Maar als het ook zoo het gebit niet aanneemt, dan moet hij de lip drukken tegen den haaktand: er bestaan maar zeer weinig paarden, die het gebit niet aannemen, wanneer men dit doet.

Verder moet de stalknecht ook het volgende leeren. 9
In de eerste plaats, dat hij *nooit een paard aan éénen teugel mag geleiden*, want dit maakt het paard aan eene zijde hard in den mond. Vervolgens, hoe ver het gebit van de kiezen [1]) moet afliggen, want als dit te dicht bij de kiezen ligt, krijgt het paard eelt in den mond, zoodat het daardoor minder gevoelig wordt, maar als hij het te ver vóór in den mond neerlegt, geeft hij het paard de gelegenheid, om door op het gebit te bijten, ongehoorzaam te zijn. Maar het paard mag 10
daarbij niet geprikkeld worden, indien het aan het werk moet gaan. Want het gewillig aannemen van het gebit door het paard is van zoo groot gewicht, dat een paard, dat het niet wil aannemen, geheel en al 11
onbruikbaar is. Doch indien het niet alleen opgetoomd wordt, als het werken moet, maar ook, wanneer het, om gevoerd te worden of na het rijden, naar huis wordt weggebracht, dan behoeft men er zich volstrekt niet over te verwonderen, als het paard uit

[1]) γνάθος (kinnebak of kakebeen) beteekent bij Xenophon soms kies, soms laag (zie Hoofdstuk X, § 8 en 9, blz. 43).

zichzelf het gebit aanneemt, als dit het wordt voorgehouden.

Het is verder goed, dat de stalknecht in staat is, 12
om op de Perzische wijze bij het opstijgen behulpzaam te zijn [1]), opdat de eigenaar zelf, als hij soms ziek is of oud begint te worden en ook, als hij aan een ander daarmede een genoegen wil doen, over iemand zal kunnen beschikken, die op gemakkelijke wijze helpt opstijgen.

Nooit toornig met een paard omgaan, dit is de
allerbeste regel en gewoonte tegenover een paard, 13
want iemand, die toornig is, is onberedeneerd, zoodat hij dikwijls dingen doet, waarover hij later berouw zal moeten hebben. En wanneer een paard,
nadat het ergens wantrouwen tegen opgevat heeft, 14
dit niet wil naderen, dan moet men het leeren, dat het niets gevaarlijks is, liefst door middel van een paard, dat niet bang is; of anders moet men, na zelf het gevaarlijk schijnende voorwerp te hebben aangeraakt, ook het paard er kalm heenbrengen. Wie echter het paard

---

[1]) Volgens deze wijze tilde men met de hand den ruiter aan den voet of de knie op; voor ruiters op leeftijd raadt Xenophon dit aan in Hipparchicus I, 17. Het was een privilegie van Tiribazus, den Satraap van Armenië, wanneer hij aan het hof was, den koning van Perzië op deze wijze te mogen helpen opstijgen (zie Anabasis IV, 4, 4), ook aan het hof van Phillippus van Macedonië gold dit als eene onderscheiding (Ibid. IV, 13, 1). Slaven schijnen daarentegen hunnen rug te hebben moeten buigen, om daaroverheen den ruiter te laten opstijgen. (Vgl. Morgan, t.a.p., blz. 136, noot 35).

door slaan wil dwingen, maakt het nog veel angstiger, 15
want *paarden meenen,* wanneer zij in een dergelijk geval iets onaangenaams ondervinden, *dat datgene, waartegen zij wantrouwen hebben opgevat, ook daarvan de schuld is.*

Wanneer verder de stalknecht het paard aan den 16
ruiter overgeeft, keuren wij het niet af, als hij het paard den gestrekten stand kan doen aannemen, om het opstijgen gemakkelijk te maken [1]; maar toch meenen wij, dat de ruiter er zich in moet oefenen, om ook, als het paard niet medewerkt, te kunnen opstijgen. Want men krijgt niet alleen nu eens dit en dan weer een ander paard in handen, maar ook hetzelfde paard doet zijn werk nu eens zus en dan weer zoo.

---

[1]) Gevolg van het niet bestaan van stijgbeugels bij de Grieken. Het paard kon door africhting het opstijgen op twee wijzen gemakkelijk maken: òf door het buigen van de knieën, zooals bijv. Bucephalos, het lievelingspaard van Alexander de Groote was afgericht, òf door het aannemen van den gestrekten stand, welke laatste methode het meest schijnt te zijn toegepast.

Ten slotte waren er — o.a. te Athene — op verschillende plaatsen blokken op den grond geplaatst, waarnaast het paard werd opgesteld, om het opstijgen gemakkelijk te maken, (vgl. het fries van het Parthenon; zie Plaat XIV A en B.).

HOOFDSTUK VII.

Het opstijgen, de gangen en de hulpen.

THANS zullen wij opgeven, wat de ruiter, 1
wanneer hij het paard heeft overgenomen, om op te stijgen, moet doen, om alles, zoowel voor zichzelf als voor het paard, bij het rijden zoo goed mogelijk in te richten. Vooreerst dan moet hij den teugel, van den kinriem of van den neusriem afhangend, behoorlijk in de linkerhand nemen en wel zoo los, dat hij, als hij zich gereed maakt om op te stijgen, het paard niet in den mond rukt, noch wanneer hij bij het opspringen een vlok manen in de nabijheid van de ooren vat, noch wanneer hij door middel van de lans opspringt. Met de rechterhand moet hij verder de teugels bij de schoft tegelijk met eene vlok manen vatten, opdat hij bij het opstijgen op geen enkele wijze in den mond van het paard met het gebit zal rukken. Wanneer hij zich verder afzet voor den sprong, dan moet hij het lichaam met zijn linkerarm in den steun zetten, maar door het strekken van den rechterarm moet hij zichzelf daarbij tegelijk opheffen, want als hij zoo opspringt, zal het 2
ook van achteren gezien niet leelijk zijn; verder

met gebogen been, maar hij mag de knie niet op den rug van het paard plaatsen, doch hij moet zijn onderbeen overzwaaien naar de rechterzijde van het paard. Wanneer hij nu zijn voet aan die zijde gebracht heeft, dan moet hij ook met zijn zitvlak op het paard gaan zitten. Als evenwel de ruiter toevallig 3
het paard aan zijne linkerhand geleidt, terwijl hij de lans in de rechterhand houdt, dan zou het, dunkt ons, goed zijn, als hij er in geoefend is, om ook aan de rechterzijde op te springen. Hij behoeft daarbij niets anders te leeren, dan, wat hij vroeger met het rechtergedeelte van het lichaam deed, met het linkergedeelte te doen en met het linker-, wat hij met het rechterdeel deed. Maar ook daarom keuren wij deze wijze van opstij- 4
gen goed, omdat de ruiter, zoodra hij is opgestegen, ook in alle opzichten gereed is, als hij soms plotseling met den vijand moet strijden.

Wanneer de ruiter nu gezeten is, hetzij op het 5
naakte paard, hetzij op eene deken, dan keuren wij den zit als op een stoel niet goed, maar wel den zit, alsof men rechtop en wijdbeens stond. Want zoo zal de ruiter zijne dijen beter aan het paard houden en, doordat hij rechtop zit, zal hij, als het moet, van den zadel uit krachtiger de lans kunnen slingeren en houwen toebrengen [1])

---

[1]) Ritmeester Jhr. J. W. Godin de Beaufort schreef mij: Ik meen Xenophon's ideeën van den staanden zit te moeten toeschrijven aan het feit, dat hij als oorlogsman de hoofdwaarde hecht aan een zit, die het best het gebruik der wapens waar-

Ook moet hij van de knie af het onderbeen 6
met den voet los laten afhangen. Want hield hij het been stijf, dan zou het, als het ergens tegen aanstootte, kunnen breken, maar als het onderbeen los afhangt, dan zal het, ook indien er iets tegen aanstoot, meegeven en de dij in 't geheel niet van hare plaats brengen.

Verder moet de ruiter er zich ook aan gewennen, 7
het gedeelte van zijn lichaam boven de heupen zoo lenig mogelijk te doen zijn, want zoo zal hij het beter kunnen uithouden en ook als iemand hem trekt of stoot, zal hij zoo minder gemakkelijk zijn evenwicht verliezen.

Wanneer hij nu zit, moet hij in de eerste plaats 8
het paard leeren, zich rustig te houden, totdat hij — als dit noodig is — de deken heeft recht getrokken, de teugels op maat gebracht en de lans zoo gemakkelijk mogelijk heeft aangevat, om haar te dragen. Vervolgens moet hij den linkerbovenarm gesloten houden tegen zijne zijde, want zoo zal de ruiter de beste houding hebben en de hand zoo krachtig mogelijk zijn. Als teugels bevelen wij zoodanige aan, die 9
even lang zijn en niet zwak, noch glad, noch dik, opdat de hand, als het noodig is, ook de lans zal kunnen omvatten.

---

borgt. In dit opzicht heeft de staande zit vele voordeelen boven den zit op de zitbeenknobbels, vooral bij het gebruik van de lans; ik heb dit persoonlijk bij de lansoefeningen in Frankrijk ondervonden.

Pl. V.

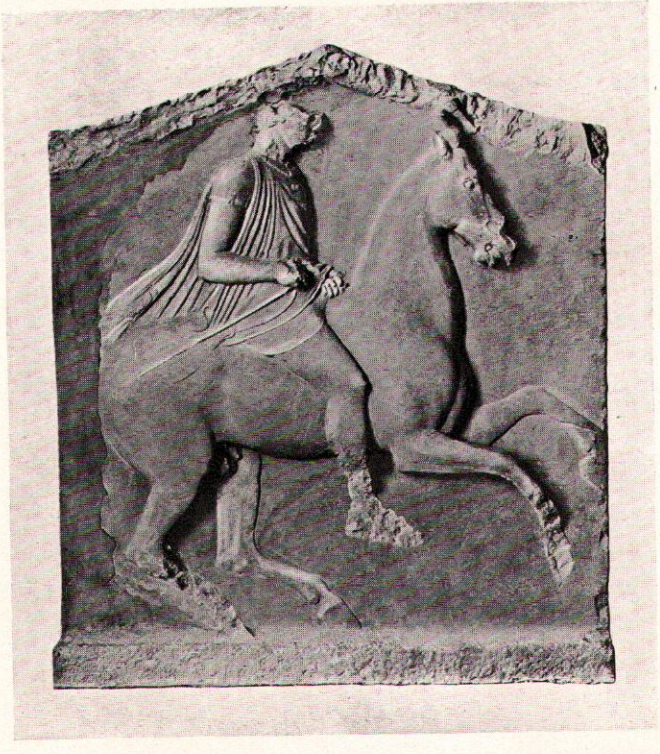

THESPISCH GRAFMONUMENT, GEVONDEN TE ERIMOKASTRO
± EINDE DER 5de EEUW V. CHR.
(Een mooi voorbeeld van een sterk verzamelden galop op de achterhand en van eene goede houding van den ruiter volgens onze moderne begrippen.)

Als de ruiter verder aan het paard de hulp geeft, 10
om vooruit te gaan, dan moet het in stap beginnen, want zoo gaat het op de kalmste wijze. Wanneer nu het paard het hoofd te laag houdt, moet de ruiter de teugels hooger brengen, daarentegen lager, wanneer het zijn hoofd te hoog houdt, want op die wijze zal hij het paard de sierlijkste houding geven. Wanneer het 11
daarna overgaat in den natuurlijken draf, zal het lichaam van het paard zich op de minst lastige wijze ontspannen en zoo gewillig mogelijk den galop aannemen [1]). Daar men nu ook het paard liefst links in den galop laat aanspringen, zal het ook op deze hand het best aanspringen, als men het paard, terwijl het draaft, de hulp voor den galop geeft bij het opheffen van het linkerbeen. Want, terwijl het paard op het 12
punt staat het linkerbeen op te heffen, zal het aan deze zijde aanspringen en wanneer de ruiter het paard naar links buigt, zal het ook zoo aanspringen. Immers als het paard naar rechts gebogen is, zal het de rechterzijde, maar als het naar links gebogen is, de linkerzijde van de voorhand vooruitbrengen [2]).

---

[1]) Xenophon noemt hier den draf slechts terloops als overgangsvorm van den stap tot den galop; evenals nu nog o.a. bij de Arabieren was dan ook de galop waarschijnlijk de eenige gang voor snellere tempo's van het Grieksche rijpaard. (Vgl. Passow t.a.p. blz. 58).

[2]) Ritmeester H. A. C. Fabius deelde mij mede:

Waarschijnlijk wordt dus hier het linkervoorbeen bedoeld, het oogenblik, waarop het rechterachterbeen zich opheft en

Het rijden van voltes bevelen wij aan, want dit 13
gewent het paard er aan, om zoowel op den rechter-
als op den linkerteugel te wenden. En ook het rijden 14
op beide handen is goed, opdat de teugelwerking
naar beide zijden gelijk worde. En verder achten wij de
langwerpige volte [1]) beter dan eene cirkelvormige volte,
want zoo zal het paard, nadat het voldoende recht-
vooruit is gegaan, gewillig weer afwenden en zoo-
doende het rechtuitgaan en het maken van wendingen
tegelijk beoefenen. Ook moet men het paard bij 15
het wenden inhouden, want het is niet gemakkelijk
voor het paard en ook niet voorzichtig, om bij een
snel tempo kort te wenden, vooral als de grond
hard of glibberig is. Wanneer men het paard nu 1
inhoudt, moet men het zoo min mogelijk met
den teugel ter zijde trekken en ook zelf zoo weinig
mogelijk overhellen. Anders moet men wel weten,
dat eene kleine oorzaak voldoende is, om zoowel

---

het linkerachterbeen door eene verhoogde krachtsinspanning het drafevenwicht kan verbreken, d.i. het oogenblik van den overgang van den natuurlijken draf in den natuurlijken galop. (Zie Lenoble du Teil. Les allures du cheval dévoilées par la méthode expérimentale).

Uit deze mededeeling zou men de gevolgtrekking kunnen maken, dat Xenophon zich reeds vrij goed rekenschap gaf van de beenzetting bij de verschillende gangen.

(Vgl. ook de platen in deze uitgave — v. W.).

[1]) Blijkbaar noemt Xenophon dit het rijden van een rechthoek, waarvan de korte zijden worden afgerond.

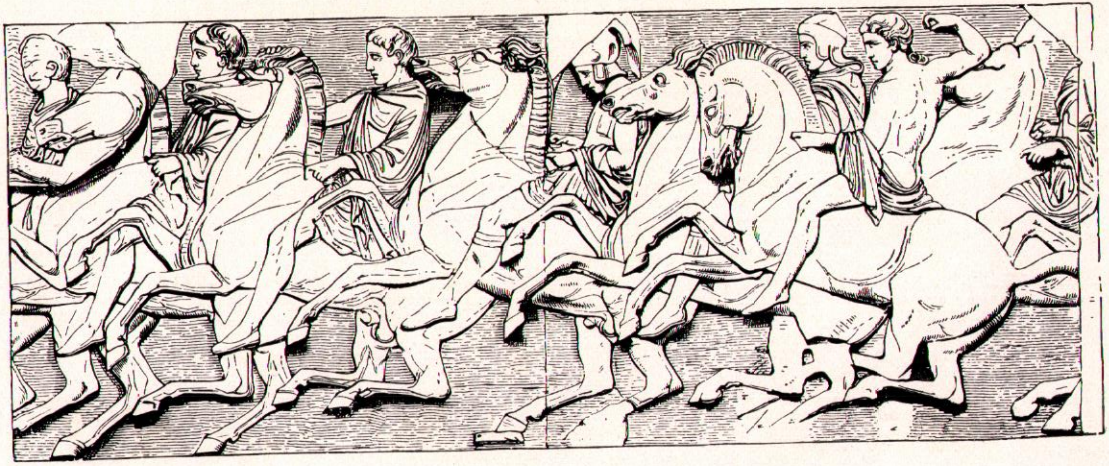

RUITERS VAN HET FRIES VAN HET PARTHENON.
(De Grieksche kunst eischte, dat de lijn gevormd door den bovenkant der figuren, zooveel mogelijk recht was; de verhoudingen der afmetingen van ruiter en paard zijn daardoor soms onjuist.)

zichzelf als het paard te .doen storten. Wanneer 17
het paard verder na de wending weer recht gericht is, moet men het op dat oogenblik aanzetten tot een sneller tempo. Want het is duidelijk, dat wendingen ook in den oorlog voorkomen, zoowel om te vervolgen, als om te wijken. Het is dus goed, 18
om het paard, nadat men het de wending heeft doen verrichten, er in te oefenen, het tempo te versnellen. Wanneer men nu ten slotte meent, dat het paard hierin volkomen geoefend is, dan is het ook goed, om het een oogenblik halt te doen houden, en het dan plotseling aan te zetten tot het snelste tempo en wel van andere paarden af en niet er naar toe; en omgekeerd van uit een snel tempo zoo kort mogelijk halt te houden, het paard te wenden en dan opnieuw aan te zetten. Want het is volkomen duidelijk, dat het 19
zich zal kunnen voordoen, dat dit beide noodig is. Wanneer ten slotte het oogenblik gekomen is, om af te stijgen, dan moet men nooit tusschen andere paarden afstijgen, noch bij eene opeenhooping van menschen, noch buiten de oefenplaats; doch daar, waar het paard gedwongen wordt zich in te spannen, moet het ook zijne rust deelachtig worden.

HOOFDSTUK VIII.

Terreinrijden en oefeningen.

AANGEZIEN het paard soms langs dalend 1
of tegen stijgend terrein op, soms schuin
langs eene helling zal moeten gaan en
elders weer over een terreinvoorwerp zal
moeten springen, of ook wel een hoogtesprong zal
moeten doen, of omlaag zal moeten springen, moet
de ruiter in dit alles zoowel zichzelf als zijn paard
oefenen en onderwijzen. Want op die wijze zullen
zij elkander behulpzaam zijn en zal men beide beter
bruikbaar achten.

Als nu echter iemand meent, dat wij in herhalingen 2
vervallen, omdat wij ook reeds vroeger over dezelfde
dingen gesproken hebben, dan is dit toch niet het
geval. Want wij hebben gezegd, dat men bij het
koopen van paarden moet onderzoeken, of het paard
die dingen kan verrichten, maar nu zeggen wij, dat
men het zijn eigen paard moet leeren, en zullen wij
opgeven, hoe men het dit leeren moet. Als een paard 3
namelijk nog geheel en al ongeoefend in het springen
is, moet men, terwijl men het vasthoudt aan den los-
afhangenden teugel, zelf vooropgaand de gracht over-

steken, vervolgens moet men het met den teugel naar zich toe trekken, om het er over te laten springen. Maar als het paard dit niet wil doen, dan moet de een of ander het met eene zweep of een stok zoo hard mogelijk slaan, en zoo zal het er niet alleen ver genoeg overheen springen, maar zelfs veel verder dan noodig is en in het vervolg zal men het volstrekt niet behoeven te slaan, want als het alleen al iemand achter zich ziet aankomen, zal het den sprong doen.

Wanneer het paard nu zoo aan het springen ge- 5
wend is, dan moet men het, na het bestegen te hebben, eerst tegenover kleine en daarna ook tegenover groote hindernissen brengen. Wanneer het nu op het punt is om te springen, moet men het de sporen [1]) geven. En op dezelfde wijze moet men het ook de sporen geven bij het leeren omhoog- en omlaagspringen. Want zoowel voor het paard zelf als voor den ruiter zal het veiliger zijn, als het paard dit alles in verzamelde houding doet, dan wanneer bij het breed- of hoogspringen, of bij het omlaagspringen de achterhand niet is ondergebracht. Voorts moet het paard het bergafgaan eerst op zachten bodem

---

[1]) De Grieksche sporen hadden geen wieltjes: het waren slechts kleine prikkels, die aan den hiel bevestigd werden door riemen, die over de wreef en onder den voetzool liepen. Dergelijke sporen zijn o.a. te Olympia gevonden, ook op Grieksche vazen staan zij afgebeeld (zie „Der Sporn in seiner Formen-entwicklung", Zchille und Forrer, Berlin, 1891).

leeren. Wanneer het ten slotte hieraan gewend is, 6
zal het veel liever van de helling af dan er tegenop gaan. Als sommigen vreezen, dat de paarden de pezen der schouders kunnen scheuren bij het afgaan der hellingen, laten die gerust zijn, als zij weten, dat de Perzen en de Odrysiërs [1]) allen bij wedrennen hellingen afrijden, en toch niet minder gave paarden dan de Grieken hebben.

Wij zullen verder ook niet onvermeld laten, op 7
welke wijze de ruiter bij elk dier bewegingen moet medewerken. Hij moet namelijk, als het paard plotseling het tempo versnelt, het lichaam voorover buigen, want het paard zal dan zoowel minder doorzakken in den rug, als den ruiter minder hoog opwerpen. Als daarentegen het paard kort wordt aangehouden, moet de ruiter het lichaam achterover brengen, want zoo zal hij minder schokken. Wanneer verder het 8
paard over eene sloot springt en tegen eene hoogte opgaat, dan is het niet slecht, dat de ruiter eene vlok manen vat, opdat het paard niet tegelijk door het terrein en door de teugels gehinderd worde. Bij het afrijden van hellingen moet hij verder zoowel zichzelf achteroverbuigen, als het paard met de teugels inhouden, opdat noch hijzelf, noch het paard voorover omlaagstorte.

Het is verder ook goed, zich nu eens op dit, dan 9

---

[1]) De Odrysiërs waren een Thracische volkstam, die tegen het einde der 5de eeuw v. Chr. ten onderging.

Fig. 1.

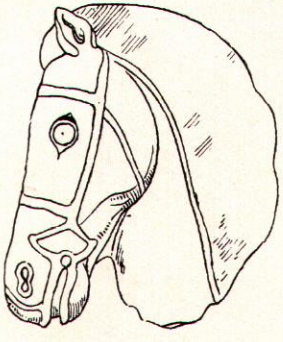

Fig. 2.

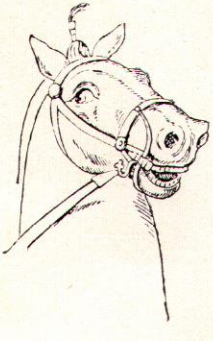

Fig. 3.

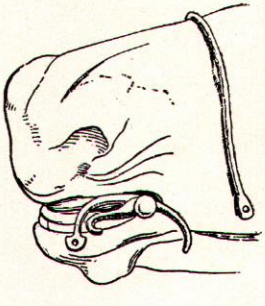

BEVESTIGING VAN HET GRIEKSCHE GEBIT AAN HET HOOFDSTEL.

weer op dat terrein en nu eens langeren, dan weer korteren tijd te oefenen. Want dit is ook aangenamer voor het paard, dan wanneer het altijd op dezelfde plaats en op dezelfde wijze wordt gereden. Daar men 10 verder, terwijl het paard met de grootst mogelijke snelheid gaat, op alle mogelijke soorten van terreinen een vasten zit moet hebben en te paard zijne wapens goed moet kunnen gebruiken, is, waar het terrein daartoe geschikt is en wild aanwezig is, de jacht eene zeer geschikte oefening in het paardrijden. Maar waar dat niet gaat, daar is het ook eene goede oefening, als twee ruiters met elkander samenwerken, en de eene te paard langs alle mogelijke soorten van terreinen en met naar achteren gerichte lans vlucht, terwijl de andere hem vervolgt met werpspiesen, wier uiteinden van een ronden knop voorzien zijn, en met eene speer, op dezelfde wijze bewerkt; is de vluchtende binnen speerworpafstand gekomen, dan werpt hij hem met de van ronde knoppen voorziene werpspiesen, en is hij binnen het bereik van de lans gekomen, dan stoot hij den ingehaalde daarmede. Ook 11 is het verder goed, als zij eenmaal handgemeen geworden zijn, den tegenstander, na hem naar zich toegetrokken te hebben, plotseling van zich af te stooten, want dit zal dezen wellicht van het paard doen vallen. Het is echter ook goed voor dengene, die getrokken wordt, om zijn paard vooruit te drijven, want door dit te doen, zal deze eerder dengene, die hem trekt, doen vallen, dan dat hij zelf zal vallen. Maar als 12

soms bij een ruitergevecht [1]), terwijl de legers in slagorde tegenover elkander staan opgesteld, de ruiters hunne tegenstanders tot aan de vijandelijke slaglinie vervolgen, om zich daarna weer op hunne eigen partij terug te trekken, dan moet men wel bedenken, dat het flink en niet onvoorzichtig is, om, zoolang men zich nog bij zijne eigen partij bevindt, onder de voorsten te zijn en zich met alle kracht op den vijand te werpen, maar dat men zijn paard goed in de hand moet houden, wanneer men dicht bij den vijand komt. Want zoo zal men natuurlijk den vijand het meest kunnen benadeelen, zonder door hem zelf geschaad te worden.

De goden hebben nu aan de menschen de mogelijk- 13
heid gegeven, om hunne evenmenschen door woorden te leeren, wat zij doen moeten; maar het is duidelijk, dat men aan een paard door woorden niets zal kunnen leeren. Indien men het echter beloont, wanneer het doet, wat men wil, doch het straft, wanneer het onge-

---

[1]) De rol, die de ruiterij in het gevecht speelde, was in den tijd van Xenophon bij de Grieken nog bescheiden, hoewel de invloed van de Perzische oorlogen, waardoor de Grieken het ruimere gebruik van cavalerie door de Perzen hadden leeren kennen, reeds merkbaar was.

De cavalerie waagde zich zelden binnen speerworpafstand van de vijandelijke slaglinie, die uit de zwaargewapenden, de Grieksche Infanterie, bestond. Hare taak was hoofdzakelijk het verkennen van den vijand, het verontrusten van zijn marsch en het vervolgen van den verslagen vijand. Vgl. ook Morgan t. a. p. blz. 74 e.v.

hoorzaam is, dan zal het zoo op de beste wijze
leeren verrichten, wat het doen moet. Dit is nu wel 14
is waar kort gezegd, maar moet door de geheele
rijkunst heen behartigd worden. Immers het paard zal
ook het gebit liever aannemen, indien telkens, wanneer
het dit in den mond neemt, iets aangenaams voor
het paard daarvan het gevolg is, en het zal breedte-
en hoogte sprongen en alle andere dingen even-
eens verrichten, als het, wanneer het de aangegeven
dingen heeft gedaan, de eene of andere ontspanning
zal mogen verwachten.

HOOFDSTUK IX.

Heete en trage paarden.

IN het voorafgaande is gezegd, hoe men 1
zich zoo min mogelijk, zoowel bij het
koopen van een veulen als van een vol-
wassen paard, zal laten bedriegen, ook
hoe men het paard bij het gebruik zoo min mogelijk
zal bederven en het best die dingen leeren, die de
ruiter er met het oog op den oorlog van verlangt.
Misschien is het nu hier de juiste plaats, om ook op
te geven, als men soms eens een paard moet rijden,
dat te heet of te traag is, hoe men dan elk van beide
op de meest juiste wijze zal behandelen. Welnu, 2
men moet dit in de eerste plaats inzien, dat het heet
zijn bij een paard hetzelfde is als drift bij den mensch.
Evenals men nu ook een mensch het minst driftig
zal maken door noch iets te zeggen, noch iets te doen,
dat hem onaangenaam is, zoo zal ook degene, die
een heet paard niet hindert, dit zoo min mogelijk
toornig maken. Dadelijk bij het opstijgen moet men 3
er nu zorg voor dragen, dat men het daarbij zoo min
mogelijk pijn doet, en als men opgestegen is, moet
men het langer dan het normale paard stil houden,
en het dan met zoo zacht mogelijke hulpen in bewe-

ging zetten. Daarna moet men beginnen met een zeer
kort tempo en het verder op genoemde wijze aandrij-
ven tot een snel tempo, opdat het paard zoo ongemerkt
mogelijk tot een snel tempo kome. Alle hulpen, die het 4
plotseling krijgt, maken een heet paard onrustig, evenals
dingen, die plotseling gezien, gehoord en gevoeld worden,
den mensch onrustig maken. Men moet dus weten, dat
onverwachte dingen bij een paard onrust veroorzaken.
En als men verder een heet paard, dat sneller 5
gaat, dan goed is, wil inhouden, dan moet men het
niet plotseling rukken, maar langzaam met den teugel
naar zich toehalen en het bedaard en niet ruw tot
kalmte brengen. En het lang achtereen in denzelfden 6
gang gaan doet de paarden meer bedaren, dan het
telkens van gang veranderen en een rustige lang-
durige gang maakt het paard gewilliger, kalmeert het
en windt het niet op. Als echter iemand meent, dat 7
hij een paard zal kalmeeren, wanneer hij het moe
maakt door snel en lang te rijden, dan zal hij het
tegenovergestelde zien gebeuren. Want in dergelijke
gevallen tracht een heet paard er zooveel moge-
lijk van door te gaan en heeft het dikwijls in zijn
toorn, evenals een driftig mensch, zoowel zich zelf als
zijn berijder veel en onherstelbaar kwaad gedaan. Men
moet daarentegen een heet paard inhouden, om het niet 8
het snelste tempo te laten aannemen, en zeker moet
men er zich ook geheel en al van onthouden, het met
andere paarden om het hardst te laten loopen, want ge-
woonlijk zijn de eerzuchtigste paarden ook het heetst. 9

Verder zijn gladde gebitten meer geschikt dan ruwe. Maar ook als een ruw gebit in den mond is gebracht, moet men dit door eene zachte hand als het ware aan een glad gebit gelijk maken. Het is ook goed, er zich aan te gewennen, rustig te zijn, vooral op een heet paard en het zoo min mogelijk met iets anders aan te raken, dan waarmede men het ter wille van
een vasten zit aanraakt. Verder moet men ook weten, 10
dat men het paard zoo pleegt af te richten, dat het door fluiten gekalmeerd, maar door klappen met de tong opgewekt wordt. Wanneer daarentegen iemand van den beginne af aan onder klappen met de tong hulpen zou aanbrengen, om het paard te kalmeeren, maar onder fluiten hulpen voor hetgeen het ongaarne doet, dan zou het paard leeren, door fluiten opgewekt, maar door klappen met de tong gekalmeerd te worden [1]). Zoo moet men 11
ook bij geschreeuw en bij trompetgeschal noch aan het paard toonen, dat men er zelf door verward is, noch het paard onrustig behandelen, maar men moet het in een dergelijk geval zooveel mogelijk doen halt houden en indien daartoe gelegenheid bestaat, het paard het morgen of avondvoer geven. Maar de beste raad is, om zich 12
voor den oorlog geen al te heet paard aan te schaffen.

Voor een traag paard komt het ons verder voldoende voor op te merken, dat men alles tegengesteld moet doen, aan wat wij hebben aangeraden te doen met een heet paard.

[1]) Xenophon vestigt hier de aandacht op zuivere geluidshulpen, waaraan het paard uit gewoonte leert gehoorzamen.

HOOFDSTUK X.

De houding van het paard.

INDIEN men verder soms mocht willen ge- 1
bruik maken van een paard, geschikt voor
den oorlog, dat er ook bij het berijden
prachtig en opvallend uitziet, dan moet
men er zich van onthouden, het paard met den teugel
in den mond te rukken en het de sporen te geven en
te slaan, waardoor de meesten meenen te kunnen
pronken, want zij brengen met dat alles het tegen-
gestelde tot stand, van hetgeen zij willen. Want door 2
den mond omhoog te trekken bewerken zij, dat de
paarden, inplaats van vooruit te zien, niets kunnen
zien en zij brengen ze in verwarring door hun de
sporen te geven en door ze te slaan, zoodat de
paarden onrustig zijn en gevaarlijke dingen doen. Dat
is echter de wijze van doen van paarden, die zich niet
gaarne laten berijden en streken hebben. Indien men 3
echter het paard leert gaan met zacht gespannen teugel
en den hals hoog leert dragen en van het hoofd af
welven, dan zal men zoodoende bewerken, dat het
paard zoodanige dingen doet, waarin het zelf genoe-
gen heeft en waarop het trotsch is. Een bewijs, dat 4

het daarin genoegen heeft, is het volgende: Wanneer
het zelf naar andere paarden gaat, vooral naar
merries, dan heft het zijn hals zoo hoog mogelijk op
en buigt het zijn hoofd zooveel mogelijk, terwijl het
er vurig uitziet, en het heft zijne beenen lenig op en
strekt zijn staart omhoog. Wanneer men het nu tot die 5
houding weet te brengen, die het van zelf aanneemt, als
het er zoo fraai mogelijk wil uit zien, dan bewerkt men
op die wijze, dat het paard genoegen heeft in het rijden,
prachtig en indrukwekkend is en algemeen bewonderd
wordt. Hoe wij meenen, dat dit kan worden verkregen,
zullen wij nu vervolgens trachten uiteen te zetten.

Welnu, allereerst moet men niet minder dan twee 6
gebitten bezitten. Een daarvan moet glad zijn met
schijven van flinke grootte, het andere moet zware,
platte schijven hebben maar scherpe punten, opdat het
paard, als het dit in den mond krijgt, de ruwheid er
van onaangenaam vinde en het gebit zal loslaten, en
opdat het, als het in plaats daarvan het gladde gebit
in den mond krijgt, zich over de gladheid er van
verheuge, en zoodoende de dingen, die het geleerd
heeft door het ruwe gebit, ook met het gladde zal
doen [1]). Maar als het niets geeft om het gladde ge- 7

---

[1]) Ik heb in de §§ 6 tot 12 enkele woorden ter wille van de duidelijkheid vrij vertaald. Xenophon spreekt van ruwe en gladde gebitten, scherp en stomp ware beter, daar het verschil van beide soorten gebitten hoofdzakelijk bestaat in de scherpte van de punten der cylinders. Vgl. Plaat VIII en de beschrijving op blz. 75.

Fig. 1.

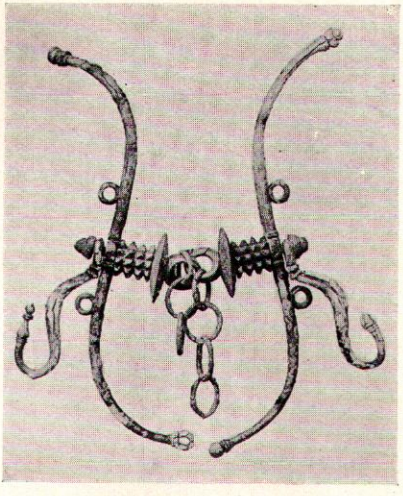

Fig. 2.

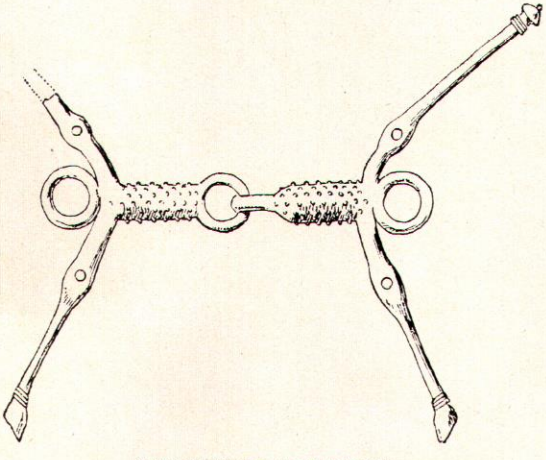

GRIEKSCHE GEBITTEN.

bit, en voortdurend op den teugel hangt, dan moet
men daarom groote schijven in het gladde gebit
aanbrengen, opdat het paard, hierdoor gedwongen
om den mond te openen, het gebit zal loslaten. Het
is echter ook mogelijk, het ruwe gebit in alle ge-
vallen bruikbaar te maken door nageven en aan-
houden. Hoe de gebitten evenwel ook zijn ingericht, 8
zij moeten beweeglijk zijn. Want een paard zal een
strak gebit, waar het dit ook vasthoudt, geheel en
al tegen de lagen drukken, evenals men ook een
braadspit geheel zal oplichten, waar men dien ook
aanvat. Maar het andere soort gebit werkt als eene 9
ketting, want alleen het deel, dat men er van vast-
houdt, blijft recht, terwijl het overige gedeelte naar
beneden afhangt. Terwijl het nu in zijn mond steeds
het gedeelte tracht op te vangen, dat het niet beet
heeft, laat het paard het gebit van de lagen los.
Daarom hangen er ook schakels in het midden aan
de oogen der assen, opdat het paard, terwijl het de
schakels met zijn tong en met zijne tanden tracht
te vatten, zal nalaten het gebit tegen de lagen te
drukken. Voor het geval nu, dat iemand niet mocht 10
weten, wat er bedoeld wordt met een beweeglijk
en met een strak gebit, zullen wij ook dit beschrij-
ven. Het gebit namelijk is beweeglijk, wanneer de
assen wijde en gladde oogen hebben, zoodat het ge-
makkelijk kan worden gebogen; en ook zijn alle
onderdeelen, die aan de assen bevestigd zijn, be-
weeglijker, als zij wijde openingen hebben en niet

nauw op elkaar zitten. Maar als alles bij het gebit 11
moeilijk scharniert en in elkaar grijpt, dan is dat een
strak gebit. Hoe het gebit echter ook zij, men moet
daarmee toch in al het volgende op dezelfde wijze te
werk gaan, indien men het paard zoo afgericht wil
krijgen, als gezegd is.

Men mag den mond van het paard, noch te hard naar 12
zich toe trekken, zoodat het paard met het hoofd omhoog
slaat, noch te zacht, zoodat het niet bemerkt, dat
men het inhoudt. Maar wanneer het, als het ingehouden
wordt, den hals opheft, dan moet men dadelijk met
den teugel nageven. En overigens moet men, zooals
wij niet genoeg kunnen zeggen, het paard beloonen,
als het zijn werk goed doet. En wanneer men verder 13
bemerkt, dat het paard er genoegen in heeft, dat het
den hals hoog draagt en dat de teugel zacht gespan-
nen is, dan moet men het in dat geval niet hard
behandelen, alsof men het tot werk wil dwingen,
maar het streelen, als wilde men eindigen, want op
die wijze zal het zoo gerust mogelijk komen tot een
snellen gang. Dat een paard echter gaarne snel gaat, 14
wordt door het volgende bewezen: geen enkel paard
namelijk, dat uitbreekt, gaat er in stap van door, doch
in snellen gang. Want dit doet het van nature gaarne,
als men het niet dwingt om meer te gaan, dan het
kan. Overdrijving is in geen enkel opzicht aangenaam,
noch voor het paard, noch voor den mensch.

Wanneer nu het paard zoo is ingereden, dat het in 15
eene mooie houding gaat, dan was het er door ons

bij de eerste oefeningen in het rijden natuurlijk aan gewend, om na eene wending een sneller tempo aan te nemen. Wanneer men nu, als het paard dat geleerd heeft, het tegelijkertijd inhoudt met den teugel en aandrijvende hulpen geeft, dan wordt het zoo aan den eenen kant vastgehouden door den teugel, aan den anderen kant opgewekt, doordat het vooruitgedreven wordt en dan brengt het de borst vooruit en licht het toornig de beenen op, echter niet op veerkrachtige wijze, want paarden gebruiken hunne beenen in 't geheel niet veerkrachtig, als zij gehinderd worden.
Als men nu aan een paard, nadat men het op die 16
wijze heeft aangevuurd, den teugel nageeft, dan zal het met vreugde, omdat het door het lichtgespannen zijn van den teugel meent, dat het van het gebit bevrijd is, in trotsche houding en fier in veerkrachtigen gang voortgaan, volkomen nauwkeurig de mooie houding weergevend, die het tegenover andere paarden
aannam. En degenen, die een dergelijk paard zien, 17
zullen zeggen, dat het edel is en gewillig, een goed rijpaard, moedig, vurig, en tegelijk aangenaam en indrukwekkend om te zien. En laten deze dingen dan, voor het geval iemand daarop gesteld mocht zijn, tot hier aan toe beschreven zijn.

HOOFDSTUK XI.

Pronkpaarden. (De Grieksche Hoogeschool).

WANNEER nu iemand over een statig en 1
prachtig pronkpaard wil beschikken, dan zal
daartoe geenszins elk paard af te richten
zijn, maar het zal zoowel een edelen aard,
als een krachtig lichaam moeten hebben. Het is echter 2
niet juist, wat sommigen meenen, dat namelijk paarden,
die veerkrachtige beenen hebben, ook het lichaam hoog
kunnen oprichten, maar veeleer kunnen dit paarden,
die lenige en tevens korte en sterke lendenen hebben.
Hiermede bedoelen wij niet het gedeelte bij den
staart, maar het gedeelte, dat tusschen de ribben en
de heupen bij de lies ligt. Een zoodanig paard zal
de achterbeenen verder naar voren onder de voor-
hand kunnen brengen. Indien men nu het paard, terwijl 3
het de achterhand onderbrengt, plotseling met den
teugel inhoudt, dan buigt het de achterhand door in
de spronggewrichten, maar het heft de voorhand op,
zoodat voor degenen, die er voorstaan, het geheele
onderste gedeelte van het lichaam zichtbaar is. Ook
moet men aan het paard, als het deze dingen verricht,
den teugel nageven, opdat het de mooiste bewegin-

ALEXANDER DE GROOTE OP BUCEPHALOS IN DEN SLAG AAN DEN GRANICUS IN 334 v. CHR.
(Naar een bronzen standbeeld te Herculanum gevonden, een voorbeeld van oude Romeinsche kunst.)

gen vrijwillig uitvoert en de toeschouwers daarvan ook
den indruk krijgen. Sommigen leeren het paard ook deze 4
dingen door het met eene roede onder de sprong-
gewrichten te slaan, anderen laten iemand naast
het paard meeloopen, die het met een stok onder de
schenkels moet slaan. Wij houden het echter, zooals 5
wij altijd weer herhalen, voor de beste methode, als
het paard in elk geval, waarin het naar den zin van
den ruiter heeft gehandeld, door dezen wordt beloond.
Want, wat het paard gedwongen doet — zooals ook 6
Simon zegt, — doet het niet bewust en dat is even-
min een mooi schouwspel als een danser, dien men
met de zweep of met den prikkel bewerkt, want
zoowel paard als mensch zullen veeleer wanstaltig
doen dan mooi, als zij zoo behandeld worden [1]).

Integendeel moet het paard vrijwillig tengevolge
van het aanbrengen van de hulpen alle bewegingen
zoo mooi en zoo goed mogelijk laten zien. En zelfs, 7
indien het bij het rijden zeer in het zweet is geraakt
en men, wanneer het zich mooi opricht, snel afstijgt
en het aftoomt, kan men er van overtuigd zijn,
dat het zichzelf vrijwillig bij het gaan zal oprichten.
Op dergelijke paarden rijdend worden dan ook zoowel 8
goden als halfgoden afgebeeld; ook mannen, die

---

[1]) Het hier vermelde gewelddadig onderbrengen der achterhand doet denken aan circusdressuur; Xenophon bereikte daarentegen blijkbaar de sterk verzamelde houding van het paard meer overeenkomstig de hedendaagsche begrippen der hoogere rijkunst.

hun paarden goed weten te gebruiken, bieden een prachtig schouwspel aan. En zoo is ook een paard, dat zichzelf opricht, iets zoo schoons, verbazingwekkends en bewonderenswaardigs, dat het de oogen boeit van alle toeschouwers, zoowel van jong als van oud! Er is tenminste niemand, die er van weggaat of er genoeg van krijgt, zoolang het paard zijne pracht ten toon spreidt.

Wanneer het verder soms mocht gebeuren, dat 10
iemand, die een dergelijk paard bezit, phylarch of hipparch [1]) is, dan moet hij er niet zijn best voor doen, om zelf alleen een schitterenden indruk te maken, maar veel meer om den geheelen hem volgenden troep bezienswaardig te doen schijnen.
Want als er nu zulk een paard aan het hoofd gaat, 11
dat men het mooist pleegt te vinden, een paard, dat zich zeer hoog opricht en met verzameld lichaam in een zeer kort tempo vooruitgaat, dan is het duidelijk, dat de andere paarden het slechts in stap kunnen volgen. Wat voor moois kan echter zulk een schouwspel opleveren? Als daarentegen de bevelhebber, na het 12
paard te hebben aangezet, aan het hoofd gaat, noch in een te snel, noch in een te kort tempo, maar in een zoodanig, dat zeer moedige paarden er zoowel het vurigst doet uitzien, als ook de beste houding voor het verrichten van hun arbeid doet verkrijgen — als

---

[1]) De bevelhebbers der Atheensche ruiterij heetten hipparch, hunne onderbevelhebbers phylarch. Vgl. blz. 80.

hij zoo aan het hoofd van den troep rijdt, dan zal hem zulk een algemeen hoefgetrappel, gehinnik en gebries der paarden begeleiden, dat niet alleen hij zelf, maar ook allen, die hem volgen, een bezienswaardig schouwspel zullen opleveren.

Wanneer nu iemand verstandig zijne paarden koopt, 13
ze zoo opvoedt, dat zij vermoeienissen kunnen doorstaan, en ze verder op de juiste wijze gebruikt, zoowel bij oorlogsoefeningen als bij wapenschouwingen en in den strijd met den vijand, wat verhindert dan zoo iemand, om zijne paarden meer te doen waard zijn, dan toen hij ze in zijn bezit kreeg, en niet alleen beroemde paarden te bezitten, maar ook zelf een beroemd ruiter te worden, wanneer niet iets van den kant der goden het belet?

HOOFDSTUK XII.

Wapenrusting van ruiter en paard.

VERDER willen wij ook beschrijven, hoe 1
degene, die zich te paard in den strijd wil begeven, gewapend moet zijn. Welnu, in de eerste plaats verklaren wij, dat het harnas tegen het lichaam passend moet gemaakt zijn, omdat het lichaam het goed aansluitende harnas geheel draagt, maar als het harnas te los zit, dan dragen de schouders het alleen; verder is een te nauw harnas eene belemmering en geen wapen.

Daar verder ook de hals eene van de plaatsen is, 2
waar men doodelijk gewond kan worden, verklaren wij, dat aan het harnas zelf een schild, dat den vorm van den hals heeft, moet aangebracht zijn. Want dit zal tevens een sieraad zijn, en als het zoo gemaakt is, als het moet, zal dit het gezicht van den ruiter tot aan den neus kunnen beschermen, als hij dat wil.

Een helm van Boeotisch maaksel [1]) houden wij verder 3

---

[1]) In Griekenland waren hoofdzakelijk twee soorten van helmen in gebruik, de Corinthische en de Attische, waarvan de verschillen o.a. op oude munten zijn waar te nemen. De

ATHEENSCHE RUITERS.
(Attische schaal van Onesimos uit de 5de eeuw v. Chr.)

voor den besten, want deze dekt het best alles, wat
boven het harnas uitsteekt, zonder het zien te belem-
meren. Verder moet ook het harnas zoo gemaakt
zijn, dat het niet hinderlijk is bij het zitten, noch bij
het bukken. In de streek rondom den buik moeten de 4
afhangers [1]) zoodanig en zoo groot zijn, dat zij de
zich daar bevindende lichaamsdeelen dekking geven.
Daar verder ook eene gewonde linkerhand den ruiter 5
buiten gevecht stelt, bevelen wij ook het daarvoor
uitgevonden wapen aan, den zoogenaamden „gevechts-
handschoen", want hij dekt den schouder, den boven-
arm, den elleboog en de deelen, die de teugels vast-
houden, hij kan verder ook gestrekt en gebogen worden
en bedekt bovendien de door het harnas onge-
dekte plaats onder den oksel. De rechterhand moet 6
men voorts kunnen opheffen, als men met den werp-
spies werpen of houwen wil. Van het harnas moet
daar dus alles, wat hindert, worden weggenomen,
en in plaats daarvan worden aan de geledingen van

Corinthische helm gaf meer bescherming, de onderdeelen van den Attischen helm waren beweeglijker en konden worden opgeslagen, waardoor het gezicht vrij bleef. Geen van beide soorten van helm bezaten echter een schild voor den hals; misschien dragen de Attische helden — Acamas en Demophon, de zonen van Theseus en Phaedia — van Pl. XI fig. 2 den door Xenophon bedoelden Boeotischen helm.

[1]) Reepen leer, die aan den rand van het harnas waren bevestigd en dienden om het onderste gedeelte van het lichaam te beschermen. Vgl. Plaat X.

het harnas afhangers bevestigd, die, wanneer de arm wordt opgeheven, meegeven en van elkander gaan, maar, als de arm omlaag gebracht wordt, zich sluiten.

Voor den bovenarm dunkt ons een schild, dat 7
evenals een beenschild is aangebracht, beter voor het afweren geschikt dan een, dat met het overige harnas verbonden is. Verder moet men het gedeelte, dat bij het opheffen van den rechterarm bloot komt, dicht bij het harnas met kalsfleer of met brons dekken, anders zou het lichaam op de meest kwetsbare plaats ongedekt zijn.

Daar echter, als het paard gewond wordt, ook de 8
ruiter in tal van gevaren komt, moet men ook het paard beschermen met voorhoofd-, borst- en zijschilden, want deze laatste zullen tegelijk voor den ruiter zijschilden vormen. Maar bovenal moet men den buik van het paard dekken, want dat is de gevaarlijkste en ook de zwakste plaats, doch het is mogelijk met de deken tegelijk deze te beschermen. En verder 9
moet het zitkussen aan de deken zoodanig zijn vastgenaaid, dat dit den ruiter zekerder doet zitten en den rug van het paard, waar de ruiter zit, geen leed doet. En zoo zou men dan paard en ruiter kunnen 10
dekken. Echter zullen de scheenbeenen en de voeten natuurlijk buiten de zijschilden uitsteken; doch .ook deze zullen gedekt worden, als men laarzen laat maken van hetzelfde leer, waarvan ook voetzolen gemaakt worden, want zoo kunnen deze tegelijk de scheen-

Fig. 1.

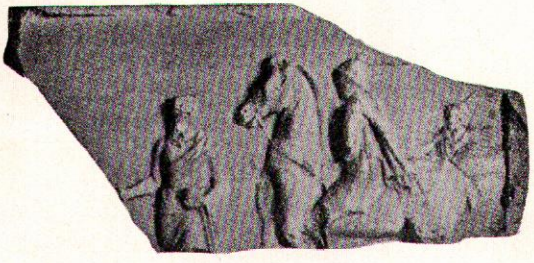

Fig. 2.

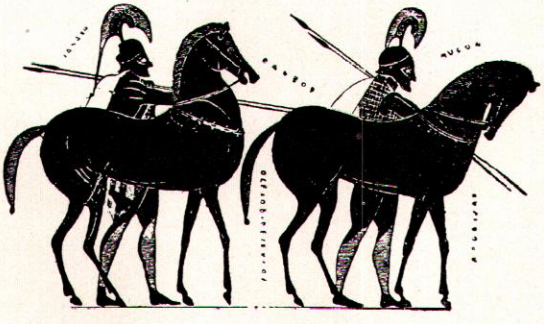

FIG. 1. DIOSCUUR.
(Atheensch beeldhouwwerk uit Alicante, waarschijnlijk uit de 4de eeuw v. Chr.)

FIG. 2. ATTISCHE HELDEN.
(Attische vaas uit de 5de eeuw v. Chr.)

beenen beschermen en als schoeisel voor de voeten dienen.

Zoo kunnen dan deze wapenen worden ingericht, 11
om als de goden genadig zijn, niet gekwetst te worden. Maar om de tegenstanders te kwetsen, verkiezen wij het kromme boven het rechte zwaard, want voor den ruiter zal van zijne hooge zitplaats af de houw met het kromme zwaard voordeeliger zijn dan de stoot met het rechte zwaard. Verder verkiezen wij het gebruik 12
van twee kornoeljehouten speren boven de lange broze lans, daar deze zoowel breekbaar is, als moeilijk te hanteeren. Immers wie goed geoefend is, kan de eene speer werpen en de andere, die hij heeft overgehouden, naar voren, zijdelings en naar achteren gebruiken. Tevens is de speer sterker en gemakkelijker te hanteeren dan de lans.

Verder raden wij aan, om op zoo groot mogelijken 13
afstand van den vijand de speer te werpen: immers op die wijze heeft men ook meer tijd, om het paard af te wenden en de andere speer ter hand te nemen. Ook zullen wij in 't kort beschrijven, hoe men het krachtigst de speer kan werpen. Wanneer men namelijk de linkerzijde van het lichaam vooruit, maar de rechterzijde achteruitbrengt en zich in de heupen opricht en de speer werpt met den punt een weinig omhoog gericht, dan zal op die wijze de speer zoo hard en zoo ver mogelijk vliegen; maar de trefkans is het grootst, als de spits van de speer bij het slingeren steeds op het doel gericht is.

En laat dit dan door ons voor den gewonen ruiter 14
als handleiding voor zijne opleiding en oefening geschreven zijn. Wat verder een ruiteraanvoerder behoort te weten en te doen, is in een ander geschrift uiteengezet [1]).

---

[1]) In „Hipparchicus", eene handleiding voor een Atheenschen ruiteraanvoerder, door Xenophon korten tijd vóór περὶ Ἱππικῆς geschreven.

KRITIEKEN.

AD XENOPHONTIS LIBELLUM DE RE EQUESTRI.

SCRIPSIT

S. A. NABER.

(*Mnemosyne Dl. XL blz. 213.*)

NUPER in his terris usu venit quod proverbio dicitur: Saulus inter Prophetas; etenim duo exorti sunt viri militares, qui publice pronunciarunt quanti facerent Graecarum litterarum studium....

Eodem munere in nostro exercitu functus est C. A. van Woelderen, qui Xenophontis libellum de Re Equestri in vernaculum sermonem convertit. Fortasse non debui opus-

---

Niet lang geleden is in ons land gebeurd, wat het spreekwoord noemt: „Is Saul ook onder de profeten?"; twee officieren[1]) *hebben n.l. openlijk verklaard, hoeveel waarde zij hechten aan de studie der Grieksche letteren....*

....Denzelfden rang heeft in ons leger bekleed de heer C. A. van Woelderen, die Xenophon's geschrift „Paardrijden" in het Nederlandsch heeft vertaald.

---

[1]) *nl. ook de eerste-luitenant der Artillerie Enklaar. — v. W.*

culum in communem philologorum notitiam proferre, nam scriptor disertis verbis significavit versionem suam non venalem prostare itaque de eo tacendum fuisset, nisi simul possem affirmare me quoque exemplar quod filio meo scriptor peramanter obtulisset, haud sine voluptate plus semel perlegisse. Ridiculus forem si contenderem me Xenophontem nunc melius intelligere, nam quae sunt haud pauca numero quorum sensus me fugit, haec in versione vernacula haud magis intelligo: minus etiam fortasse; sed lucratus sum huod minime negligendum duco, me nunc primum dedicisse quomodo artis vocabula, qualia apud Graecum scriptorem identidem recurrunt, nostro sermone dici debeant; nam ex commentariis doctorum virorum cog-

---

Misschien moest ik eigenlijk de aandacht der philologen niet op het werkje vestigen, want de schrijver heeft duidelijk op zijne uitgave laten drukken, dat het „niet in den handel" is, en daarom zou ik er over hebben moeten zwijgen, als ik niet kon verklaren, dat ik het exemplaar, dat de schrijver zoo vriendelijk was, mijn zoon [1]) *aan te bieden, evenals deze met veel genoegen verscheidene malen heb doorgelezen. Het zou dwaas van mij zijn, als ik beweerde, dat ik Xenophon nu beter begrijp, want de talrijke plaatsen, waarvan de juiste zin mij ontgaat, begrijp ik in de Nederlandsche vertaling evenmin, misschien zelfs nog minder, maar de allesbehalve te versmaden winst, die het mij heeft opgeleverd, is, dat ik nu eerst geleerd heb, hoe de technische termen, die bij den Griekschen schrijver telkens voorkomen, in onze taal moeten worden weergegeven, want uit de aanteekeningen der geleerden wist ik wel,*

---

[1]) *Prof. Mr. J. C. Naber — v. W*

noveram quomodo Romani, Franci, Germani eadem appellarent, sed quomodo χελιδών, κορυφαία, ἀκρωμία, alia multa, ab equisonibus nostris dicerentur, ad hunc usque diem ignorabam; non enim nisi rarissime, ante quinquaginta annos sub alio sole, mihi concessum fuit equum conscendere.

Verumenimvero quod vir fortissimus laudabiliter instituit, id non perfecit necdum τέλος ἵκετο μύθων. Nimirum addere debuerat praesertim in usum collegarum suorum [2]), quas res hodie unicuique notissimas Graesi uti et postea Romani perpetuo ignorarint, nam nisi ad hoc attendas, haud pauca perperam intelligas necesse est. Quae huc pertinent, partim

---

hoe de Romeinen, de Franschen en de Duitschers die weergeven, maar hoe een χελιδών, *hoe* κορυφαια, ἀκρωμία *enz. door onze hippologen genoemd worden, wist ik tot nu toe niet, want slechts zeer zelden, 50 jaar geleden in een andere hemelstreek, had ik het voorrecht paard te rijden.*

Maar toch, wat de geachte schrijver op zulk eene prijzenswaardige wijze begonnen heeft, dat heeft hij niet voltooid „totdat hij het einde der woorden bereikt heeft" [1]). *Hij had namelijk (aan zijne vertaling) moeten toevoegen, vooral ter wille van zijne collega's* [2]), *welke dingen, die tegenwoordig algemeen in gebruik zijn, de Grieken evenals later ook de Romeinen nooit gekend hebben, want, wie daarop niet let, zal noodzakelijkerwijze zeer veel dingen (bij Xenophon) verkeerd begrijpen.*

Wat ik hier bedoel is ten deele te vinden in de uit-

---

[1]) *Een citaat uit den Ilias van Homerus Boek IX vers 56. — v.W.*

[2]) *De hooggeleerde criticus doet hier aan de algemeene ontwikkeling van vele mijner collega's te kort — v. W.*

invenire poteris in Xenophontis editionibus veluti Schneideri et nova propediem proditura est editio, quam Franciscus Rühl praeparavit; sed praeterea habemus adnotationes Pauli Ludovisi Courierii, qui quum equo meruisset, post aliquot stipendia in Italia Meridionali ad tribunatum provectus, in adnotationibus ad Xenophontem multo meliora dedit quam multi suspicantur, qui solummodo cognoverunt quae olim contulerat ad Longi intelligentiam, in quibus unico Codice mala fraude commaculato plus scriptori suo nocuit quam adnotationibus suis prodesse potuit. De hisce infra videbimus itemque conferam Fredericum Iacobsium, clari patris doctum filium, qui quum medicus esset in editione non sane praestitit quae praestanda erant, sed

---

gaven van Xenophon, bijv. in die van Schneider (er zal weldra eene nieuwe uitgave verschijnen, waarvoor Franz Rühl het materiëel reeds heeft verzameld), maar bovendien hebben wij de aanteekeningen van Paul Louis Courier, die, nadat hij bij de cavalerie gediend had, in Zuid-Italië na eenige dienstjaren tot kolonel der Artillerie werd bevorderd, hij heeft in zijne aanteekeningen op Xenophon heel wat beters gegeven, dan velen vermoeden, die alleen kennis genomen hebben, van hetgeen hij vroeger had bijgedragen tot beter begrip van Longas, waarbij hij door het opzettelijk met een inktvlek onleesbaar maken van het eenig bestaande handschrift dien schrijver meer kwaad heeft gedaan, dan hij hem door zijne aanteekeningen goed kon doen. Die aanteekeningen zullen wij hieronder beschouwen en ook zal ik vergelijken, wat kan dienen om den tekst van Xenophon beter te doen begrijpen, uit wat Friedrich Jacobs heeft geschreven, de geleerde zoon van een beroemden vader, die als medicus

plenius quam quisquam alius ex veteribus scriptoribus de Medicina excerpsit quae ad Xenophontem illustrandum pertinent. Sunt quatuor res potissimum de quibus mihi breviter disserendum esse video.

Primum ubi de frenis Xenophon agit, quam vellem doctus interpres planum fecisset quod ipse neutiquam ignorare potuit, quid inter ea frena quibus antiquitas utebatur, intersit et ea quae postea experientia docuit: certe hoc ignorant lectorus quibus opusculum suum potissimum destinavit et ipse quoque libenter cognovissem quod ex imaginibus quas solas inspicere potui non sat bene intellexi.

---

in zijne uitgave wel niet alles gegeven heeft, wat gegeven kon worden, maar die toch vollediger dan iemand anders uit de oude schrijvers over geneeskunde heeft geexcerpeerd [1]).

Ik meen in hoofdzaak vier punten in het kort te moeten bespreken.

In de eerste plaats zou ik gaarne gezien hebben, dat de geleerde vertaler, waar Xenophon de gebitten behandelt, even verklaard had — iets wat hij natuurlijk zelf zeer goed weet — wat het onderscheid is tusschen de gebitten, die in de oudheid in gebruik waren en die, welke latere geslachten, door de ondervinding daartoe gebracht, hebben gebruikt: de lezers, voor wie hij in de eerste plaats zijn werkje bestemd heeft, kennen dit onderscheid zeker niet en ikzelf zou het ook gaarne van hem gehoord hebben, want uit de afbeeldingen, die ik heb kunnen zien, is het mij niet geheel duidelijk geworden.

---

[1]) *De hier door Prof. Naber aangehaalde werken zijn:*

Paul Louis Courier de Méré. Du commendement de la cavalerie et de l'équitation: deux livres de Xenophon. Paris, 1813.

F. Jacobs. De Re Equestri, Gotha, 1825. — v. W.

Veterum simplex frenum χαλινός dictur, quod Iacobsius in Xenophontis editione p. 190 repra esentavit [2]). Abeo diversum est frenum lupatum, quod unusquisque meminit se legere apud Horatium et fuit qui me doceret admodum crudele hoc fuisse genus, quod dentium — ἐχίνους appellabant — inaequalitate equorum ora crudeliter laederet. Rem satis explanavit Xenephon X. 6: χρὴ οὐ μεῖον δυοῖν χαλινοῖν κεκτῆσθαι. Τούτων δὲ ἔςω ὁ μὲν λεῖος, τοὺς τροχοὺς εὐμεγέθεις ἔχων, ὁ δὲ ἕτερος τοὺς μὲν τροχοὺς καὶ βαρεῖς καὶ ταπεινούς, τοὺς δ' ἐχίνους ὀξεῖς, ἵνα, ὁπόταν μὲν τοῦτον λάβῃ, ἀσχάλλων τῇ τραχύτητι, διὰ τοῦτο ἀφιῇ, ὅταν δὲ τὸν λεῖον μεταλάβῃ, τῇ μὲν λειότητι, αὐτοῦ ἡσθῇ, ἃ δὲ ὑπὸ τοῦ τραχέος ἐπαιδεύθη, ταῦτα καὶ ἐν τῷ λείῳ ποιῇ. Hoc erat uti coniicio quod frenum lupatum Romani equites appellabant, quod in pugna interdum detrahebatur; vide v. c. Livium VIII 30: „Eques etiam.... detraxit frenos equis atque ita conciatos calcaribus per-

---

Het gewone gebit der Ouden wordt χαλινός *genoemd (bij ons trens), Jacobs heeft het in zijne uitgave van Xenophon op blz. 190 afgebeeld. Daarvan is te onderscheiden het „wolfsgebit", dat iedereen zich uit Horatius herinnert, naar men mij mededeelde, was het een zeer wreed soort gebit, dat door ruwe prikkels —* ἐχίνοι *(egels) noemden de Grieken ze — den mond van het paard op wreede wijze mishandelde. Xenophon heeft dit in Hoofdstuk X § 6 (zie blz. 42) duidelijk genoeg verklaard....*

Dat ruwe gebit was, naar ik meen, het gebit, dat de Romeinsche ruiters het wolfsgebit noemden, dat in het gevecht soms uitgenomen werd, zie bijv. Livius VIII 30. De ruiters namen ook de gebitten uit den

---

[2]) Nobis *trens* dicitur.

misit, ut sustinere eos nulla vis posset." De hoc loco ita Niebuhrius in Historia Romana III² p. 223: „Der Tribun befahl die Pferde von ihren grausamen Zäumen zu befreyen und sich mit äusserster Furie auf den Feind zu werfen"; deinde addit in adnotatione 40: „Den sogenannten *verhängten Galgen*, deren sich, wie ein sachkundiger Begleiter in den Studien zu Neapel mir bemerklich machte, die Römer gewöhnlich bedienten, wie es die Türken thun". Simplicis freni etiam hodie multiplex usus est; frenum lupatum in desuetudinem abiit: sed tertium freni genus quod veteribus numquam usurpatum fuit itaque Latine dicere non est, Graecis hodiernis est ς̔ομὶς μοχλιδωτή[1]). Rescripsit mihi Hesselingius vir clarissimus, cui haec novicia nomina debeo, μοχλίδας etiam λύκους fuisse dictas, sed hunc populi errorem esse suspicor qui frena lupata

---

mond der paarden en na ze de sporen gegeven te hebben, renden zij met zulk een élan op den vijand, dat geen geweld hen kon weerstaan. Niebuhr vertaalt in „Romeinsche Geschiedenis III²" blz. 223 deze plaats als volgt:....

Het gewone gebit wordt ook tegenwoordig nog veel gebruikt; het wolfsgebit is in onbruik geraakt; maar er is nog een derde soort gebit, dat de Ouden nooit gebruikt hebben en daarom kan ik er ook geen Latijnsch woord voor opgeven, in het Nieuw-Grieksch heet het στομὶς μοχλιδωτή *(bij ons stang) Professor Hesseling, aan wien ik deze moderne woorden te danken heb, schreef mij, dat de* μοχλίδες *ook wel* λύκοι *(wolven) genoemd werden, maar ik geloof, dat dit eene vergissing van het volk is, dat de wolfsgebitten alleen*

---

[1]) Nostro sermone *stang*.

non nisi fando cognoverat; multum interest inter hos et illas. Verum ridiculus fiam si praestare velim quod minime mei muneris est et quod novus interpres necessario ut digitos suos notum habet [1]).

Deinde vellem vir fortissimus adnotavisset veteres numquam cognovisse quam hodie Graeci vocitant σκάλαν vel doctius etiam ἀναβολέα [2]). Hinc lucem accipient ea quae Xenophon retulit de variis modis quibus veteres consueverant conscendere equum et lectori cavendum est ne fortasse pueriliter scriptum esse existimet, veluti VI 12: ἀγαθόν δὲ, τὸν ἱπποκόμον καὶ ἀναβάλλειν ἐπίςασθαι τὸν Περσικὸν τρόπον, ὅπως αὐτός τε ὁ δεσπότης, ἤν ποτε ἀρρωςήσῃ ἤ πρεσβύτερος γένηται, ῥχῃ τὸν εὐπετῶς ἀναβιβάσοντα καὶ ἄλλῳ, ἤν τινι βούληται, τὸν ἀναβαλοῦντα ἐπιχαρίσηται. Sic demum recte

---

maar van hooren zeggen kende; inderdaad bestaat er tusschen beide een groot verschil. Maar het zou bespottelijk zijn, als ik zou willen doen, wat in het geheel mijn werk niet is en wat onze nieuwe vertaler natuurlijk op zijn duimpje kent. [1])

In de tweede plaats zou ik gaarne gewild hebben, dat Z.W.E.Gestrenge had aangeteekend, dat de Ouden nooit gekend hebben, wat de Nieuw-Grieken σκαλα *of geleerder* ἀναβολευς *noemden (Nederlandsch: stijgbeugel Salmasius spreekt van stapes, wat geen Latijn is). Hierdoor wordt licht verspreid over de verschillende manieren, waarop de Ouden gewoon waren op te stijgen en de lezer moet zich in acht nemen te meenen, dat het kinderachtig is, wat bijv. in Hoofdstuk VI § 12 geschreven staat (zie blz. 24)....*

---

[1]) Vgl. het op blz. 75 gestelde — v. W.

[2]) Belgice: *stijgbeugel*. Salmasio barbare *stapes* est.

intelliget Xen. Anab. III 2. 19: οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἵππων κρέμανται φοβούμενοι οὐχ ὑμᾶς μόνον ἀλλὰ καὶ τὸ καταπεστεῖν, quod bene memini, quum adulescentulus in Gymnasio Hagano vertere iuberer, mihi perquam ridiculum fuisse visum, sed quid facerem? praeceptor, in aliis fortasse meritissimus, ad talia numquam attenderat animum.

Tertio loco Xenophontis lector ne in errorum inducatur, sciat equi stratum, quod etiam Latine ephippium decebatur, simplicem significare stragulam vestem, quae equi dorso imponitur. Quam sellam nos usurpamus, Byzantii demum usurpata fuit indeque hodie σέλλα dicitur iuxta antiquum nomen ἐφίππιον. Res minime fugit Courierium, cuius verba

---

....Eerst als men dit voor oogen houdt, zal men goed kunnen begrijpen, wat Xenophon schrijft in Anabasis III, 2. 19: „want zij houden zich krampachtig vast aan den hals van het paard, niet alleen bevreesd voor ons, maar ook voor het van het paard vallen"; ik herinner mij nog zeer goed, dat dit mij, toen ik het als jongen op het Haagsche Gymnasium moest vertalen, erg belachelijk toescheen, maar wat moest ik doen? mijn leeraar, die op ander gebied misschien zeer verdienstelijk was, had nooit op dergelijke dingen gelet.

Ten derde moet de lezer van Xenophon, als hij zich geene verkeerde voorstelling wil vormen, weten, dat, wat op den rug van het paard werd gelegd — in het Latijn ook ephippium genoemd — niets anders was dan eene eenvoudige deken. Het zadel, dat wij gebruiken, is eerst in Byzantium in gebruik gekomen, vandaar, dat het tegenwoordig σέλλα genoemd wordt naast den ouden naam ἐφιππιον. Dit is zeer goed opgemerkt door Courier, hij schrijft: „....

exscribam: „Ils n'avaient point proprement de selles, mais des panneaux recouverts d'une peau de moutons pareilles aux schabraques de nos hussards. L'usage des arçons date du Bas Empire."

Denique omnino tenendum est Graecorum et Romanorum equos numquam secundum nostrum morem ferro calceatos fuisse. Nisi hoc lectori firmiter persuasum erit, fere necessario perperam accipiet Homeri locos Θ 41 vel N 23: ὑπ' ὄχεσφι τιτύσκετο χαλκόποδ' ἵππω, vel Arist. Eq. 552: χαλκοκρότων ἵππων κτύπος. Certe non in Apollonii Argonauticis III 409 ταύρους χαλκόποδας proprio sensu interpretabitur vel apud Virgilium Aen. VI 803 aeripedem cervam. Non magis de aere forrove cogitandum quum Homerus ὑψήχεας ἵππους nominat velἐριγούπους πόδας ἐππων, vel quum Vergilius describit generosum equum quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum. Res prorsus constat satisque diserte Xenophon 1 3: καὶ τῷ ψόφῳ δέ

Ten slotte moet men er steeds op bedacht zijn, dat de paarden der Grieken en Romeinen nooit als bij ons zijn beslagen geweest. Als men dat niet goed voor oogen houdt, zal men bijna noodzakelijk plaatsen als Homerus, Ilias 8e boek vers 41 of 13de boek vers 23 of Aristophanes, Ridders, vers 552 verkeerd begrijpen. Zeker zal hij bij Apollonius in de Argonautica 3de boek vers 409 ταύρους χαλκοποδας *niet in eigenlijken zin opvatten, of bij Vergilius' Aeneis 6de boek vers 830 „aeripedem cervam." Evenmin moet er aan brons of ijzer gedacht worden, wanneer Homerus van* ὑφήχεας ἵππους *spreekt of van* ἐριγδούπους πόδας ἵππων, *of wanneer Virgilius een edel ros beschrijft, wanneer het „met viervoetig gestamp den veenachtigen bodem slaat". De zaak staat volkomen vast en Xenophon zegt duidelijk*

φησι Σίμων δήλους εἶναι τοὺς ςὔποδας, καλῶς λέγων. ὥσπερ γὰρ κύμβαλον ψοφεῖ πρὸς τῷ δαπέδῳ ἡ κοίλη ὁπλή.

De ungularum cura multa habet Xenophon, quorum partem describam. Veluti IV 3: τα μὲν τοίνυν ὑγρά τε και λεῖα τῶν ςαθμῶν λυμαίνετακαὶ καὶ ταῖς εὐφυέσιν ὁπλαῖς. Δεῖ δὲ, ως μὲν μὴ ἦ ὑγρά, εἶναι ἀπόρρυτα. ὡς δὲ μὴ λεῖα, λίθους ϊχοντα κατορωρυγμένους πρὸς ἀλλήλους, παραπλμσίους ὁπλαῖς τὸ μέγεθος. Τὰ γὰρ τοιαῦτα ςαθμὰ καὶ ἐφεςμκότων ἅμα ςερεοῖ τοὺς πόδας. Itaque quoniam aqua ungulae inimicum est, pergit V 9: τήν γε μὴν τῶν σκελῶν κατάπλυσιν ἀφαιροῦμεν. ὠφελεῖ μὲν γὰρ οὐδέν, βλάπτει δὲ τὰς ὁπλὰς ἡ κάθ'ἑκάςην ἡμέραν βρέξις. Nempe ante omnia opera danda ut equus sicce stabuletur itaque Courierius, postquam longe dissitis regionibus plurimas gentes recensuit, apud quas equis natura satis durae ungulae contigerunt, inter quas etiam Iavani sunt, quod populares mei non raro viderunt et re experti sunt, pergit ac docet pullos maxime gaudere libertate, „comme on laisse errer les poulains autour des montagnes de la Cala-

---

in Hoofdstuk 1 § 3 (slot, zie blz. 4)....

Xenophon schrijft veel over de verzorging van de hoeven, waarvan ik een paar plaatsen zal aanhalen, bijv. Hoofdstuk IV § 3 (zie blz. 15).... Omdat vocht schadelijk is voor den hoef, vervolgt hij daarom in Hoofdstuk V § 9 (zie blz. 19)....

Men moet er namelijk vóór alles voor zorgen, dat het paard een drogen stal heeft en daarom vertelt ons Courier verder nog, nadat hij eerst vele volken in ver uiteengelegen landstreken heeft opgenoemd, bij welke de paarden van nature vrij harde hoeven hebben, o.a. de Javanen, wat vele mijner landgenooten gezien en ondervonden hebben, dat men veulens geheel vrij laat rondloopen, „.... (Volgt de Fransche aanhaling).

brie et de l'Andalousie, jusqu'à l'âge de quatre ans enfermés à l'écurie comme nous tenons les nôtres, ou paissant dans des prairies, leur corne ne durcit point: — Dans les chemins trop âcres les anciens, non du temps de Xénophon, mais plus tard, chaussaient leurs chevaux de trait et de bât, ainsi que leurs mulets, d'une espèce de sabot de fer, appelé en Latin *solea* (pantoufle), qui s'ôtait et se mettait à volonté: c'était un usage des Romains et par la périphrase qu'emploie Artémidore, on peut juger qu'il n'y avait point de mot grec pour cela.(?) On mettait aussi, dans certaines provinces de l'empire, aux chameaux surtout, des chaussures tissues de ficelles, qu'on appelait *spartia*. Les montagnards des Pyrénées en portent de semblables pour gravir les rochers, et les nomment aussi *espardeilles*. Mais tout cela n'avait rien de commun avec notre ferrure actuelle. Les chevaux de monture allaient toujours pieds nus."

Ipse Courierius exemplo suo aliis praeiit, quod scripsit Armandus Carrel, qui amici vitam enarravit, ad mensem Iunium A 1807, p. 272 Edit. 1839: quum Neapoli degeret, „le cheval qu'il avait bridé et equipé à la grecque, n'était point ferré. Il le montait sans étriers et courait ainsi dans les rues de Naples sur les dalles qui forment le pavé, à la grande surprise des autres cavaliers, qui n'y marchaient qu'avec précaution."

Quod nobis comparuit, veterum equos non ferro fuisse

Courier heeft dit zelf aan anderen aanschouwelijk voorgesteld, hetgeen zijn viend Armand Carrel, die Courier's leven heeft beschreven, op blz. 272 van zijne uitgave van 1839 heeft te boek gesteld „Toen hij in de maand Juni 1797 te Napels verblijf hield....

Wat ons nu duidelijk is geworden, nl.. dat de paarden der ouden geen hoefijzers droegen, kan uit allerlei

calceatos, id undecumque potest comprobari; veluti scribit Diodorus Siculus XVII 94 posi longinquas expeditiones Alexandri Magni tandem: τῶν ἵππων διὰ τὴν συνέχειαν τῆς ὁδοιπορίας τὰς ὁπλὰς ὑποτετρῖφθαι συνέβαινε. Secundum Polybium III 79 in Apennino monte multi equi de Hannibalis exercitu τὰς ὁπλὰς ἀπέβαλον διὰ τὴν συνέχειαν τῆς διὰ τῶν πηλῶν πορείας. Mithridates, ut Appianus ait p. 383. 22, τοὺς ἵππους ἀχρείους οἱ τότε ὄντας καὶ ἀσθενεῖς δι' ἀτροφίαν καὶ χωλεύοντας ἐξ ὑποτριβῆς εἰς Βίθυνιαν περιέπεμπεν, et alia haud dissimilia conquiri possunt.

A camelis, uti coniicio, solearum usus ad equos translatus fuit: scribit Aristoteles Histor. Anim. II 2. 6; de camelis: ὁ δὲ ποῦς ἔχει κάτωθεν σαρκώδης, ὥσπερ καὶ τῶν ἄρκτων. διὸ εἰς

---

schrijvers nader worden bewezen, zoo schrijft bijv. Diodorus Siculus Boek XVII, Hoofdstuk 94, dat na langdurige tochten van Alexander de Groote: „door het voortdurend gaan de hoeven der paarden waren afgesleten." Volgens Polybius IIIe Boek Hoofdst. 79 hebben in de Apennijnen vele paarden van Hannibal's leger „hunne hoeven verloren tengevolge van de voortdurende marschen door den modder". Mithridates heeft volgens eene mededeeling van Appianus bl. 383, 22 „de paarden, die op dat oogenblik onbruikbaar waren en verzwakt door gebrek aan voedsel en kreupel, doordat de hoeven waren afgesleten, naar Bithynië gezonden" en dergelijke gelijksoortige plaatsen zijn er veel te vinden.

Ik vermoed, dat het gebruik van de voetzolen voor de kameelen op de paarden is overgebracht: „Aristoteles schrijft in zijne Dierlijke Historie 2e boek, 6de hoofdst. § 6 over de kameelen: hun hoef is van onderen vleezig, evenals ook van de beren en daarom doet men ze,

πόλεμον ἰούσας ὑποδοῦσι καρβατίνας ὅταν ἀλγήσωσιν, itemque Plinius Hist. Nat. XI 105; „Est bisulcus discrimine exiguo pes imus, vestigio carnoso, uti ursi; qua de causa in itinere longiore sine calceatu fatiscunt." Solearum autem illarum spartearum vel coriacearum — nam proprie nec calcei sunt nec dici solent — eam partem quae pedis plantam tegebat — fulmentam Lucillius aliquando appellavit — clavis ferreis interdum subcudebant, quemadmodum pauperiores homines etiam sibi ἥλων ἐνεπίμπλαντο τὰ κατττύματα, quod videre est Pompeiis et ab Atheneao XIII 565 E comprobatur. Hinc etiam Catulli versiculus illustratur 17.26: ferream ut soleam tenaci in voragine mula (derelinquere solet). Nempe hoc saepe fiebat, quod et alibi com-

---

wanneer ze in den oorlog gebruikt worden, voetzolen aan, als zij pijn hebben" ; evenzoo Plinius in zijne Natuurlijke Historie 11de boek, hoofdst. 105 : „Het onderste gedeelte van zijn poot is in tweeën gedeeld door eene smalle spleet en heeft eene vleezige voetzool evenals bij een beer en daarom worden zij bij langere marschen zonder voetbekleeding moede." Van die zolen nu, die òf uit gevlochten touw, òf uit leer bestonden — het zijn eigenlijk geen schoenen en mag men ze dus ook niet zoo noemen — besloeg men soms het deel, dat de voetzool bedekte — Lucilius noemt het eenige malen fulmenta *— met ijzeren spijkers, zooals ook de armen hun schoeisel met „nagels besloegen", wat men te Pompeji kan zien en wat bewezen wordt door Athenaeus Boek XIII blz. 565 E. Hierdoor wordt ook het vers van Catullus 17de gedicht, vers 26 verklaard : „zooals een muilezel zijn zool in een poel van taai slijk pleegt te laten zitten." Want dit gebeurde dikwijls, behalve andere bewijsplaatsen kan men aanhalen bij*

probatur et testimonio Gargilii Martialis IV 8: „hodieque nonnulli iumentorum soleas in itinere derelictas.... truncis ramisque suspendunt." Scilicet hoc pertinebat ad superstitionem, quam nunc certe non attingam.

Sed ab hoc calceamenti gonere multum distant ferramenta quae hodie ferreis clavis equorum ungulis affiguntur. Horum proprium Latinum nomen nescio itaque ne forte ab iis qui obiter rem considerabunt confundantur cum soleis, de quibus supra dixi, ab hodiernis Graecis nomen mutuabor et πέταλα appellabo. Sed de hoc argumento Berlagius dixit, quum Philologi Batavi Anno 1900 Leidam convenerunt, eiusque disputationem cognoscere possumus ex Actis Conventus p. 185. Diu autem ante eum multa quae huc faciunt in unum contulit Nobilissimus Ludolfius

---

Gargilius Martialis Boek IV Hoofdst. 8: „En tegenwoordig hangen sommige menschen de zolen, die de trekdieren onderweg verloren hebben, aan boomstammen en takken op." Dit heeft betrekking op een bijgeloovig gebruik, dat ik nu niet nader zal behandelen.

Maar er bestaat een groot verschil tusschen dit soort van hoefbedekking en de ijzers, die tegenwoordig met ijzeren spijkers aan de hoeven van de paarden worden bevestigd. Ik ken hiervoor geen Latijnsch woord en opdat ze niet misschien door lezers, die dit punt oppervlakkig nagaan, met de zolen, waarover ik hierboven heb gesproken, verward zullen worden, zal ik daarom het Nieuw-Grieksche woord gebruiken en ze πέταλα noemen. Maar dit onderwerp is door Berlage behandeld op het Nederlandsche Philologencongres, dat in 1900 te Leiden is gehouden; zijne verhandeling is te vinden in de Handelingen van dat congres blz 185. Reeds lang vóór hem was veel, wat hierop betrekking

A. J. W. Baron Sloet van de Beele, qui proconsulari imperio functus, postquam ex India Orientali in patriam rediit ad studiae ne illic quidem plane intermiserat, senex exacta aetate inter Academicos, quibus diutissime adscriptus fuit, m. Sept. 1885 summa cura de argumento egit, in quo nos quoque nunc versamur, cf. Relationes Acad. Reg. Bat. Ser. III vol. 2 p. 309. Satis autem constat. quum superatis Alpibus Romani primum in Galliam ac deinde in Germaniam penetrarent, in palustribus regionibus necessitatem eos adegisse ut ungulas equorum ferro induerent, nam fueritne hoc Romanorum an ipsorum indigenarum inventum non ausim definire. Incerta fama ad me perlata est Alesiae aenea πέταλα inventa fuisse, sed ceterum dextra Rheni ripa πετάλων

---

heeft, verzameld door Ludolf A. J. W. Baron Sloet van de Beele, die het ambt van Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Oost-Indië heeft bekleed en die zich na zijne terugkeer in het vaderland opnieuw aan de studie wijdde, die hij ook in Indië nooit geheel gestaakt had; hij heeft, reeds op hoogeren leeftijd, in September 1885 in eene vergadering van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, waarvan hij zeer lang lid is geweest, ons onderwerp zeer uitvoerig behandeld. (vgl. Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Acad. van Wetenschappen, 3e Reeks 2e Deel, blz. 309). Het is zeker, dat de Romeinen, toen zij de Alpen waren overgetrokken en eerst in Gallië en daarna in Germanië waren doorgedrongen zich in die moerassige streken genoodzaakt hebben gezien, de hoeven hunner paarden met ijzer te beslaan, of dit echter eene uitvinding van de Romeinen of van de inwoners van die streken zelf is geweest, zou ik niet durven beslissen. Er is een vaag gerucht tot mij doorgedrongen, dat er te Alesia bron-

ferreorum feracissima fuit. Multa eiusmodi effossa sunt in Castello Saalburgense, sed imprimis nostra patria quo plures habet paludes, eo plura priscae artis testimonia conservavit, Noviomagi, Zwollae ad ripam Isalae, in Foro Hadriani, alibi. Primum autem locum occupant πέταλα circiter centum, quae in pago Nieuwersluis provinciae Ultraiectinae ex argilla effossa fuerunt, postquam remota fuit arena, quam praeterfluens aqua in trium metrorum altitudinem aggesserat. De hisce omnibus Sloetius diligentissime exposuit et imaginibus ostendit πέταλα illa quacumque tandem de causa equorum pedibus vi detracta fuisse, non usu detrita; apparuit praeterea vetera artis documenta tam affabre esse facta ut hodiernus faber vix possit praestare melius. Denique

---

zen πέταλα gevonden zijn, er zijn er echter overigens op den rechter Rijnoever zeer vele gevonden. Vele zijn er opgegraven in de Saalberg, maar vooral ons vaderland heeft, omdat er vele moerassen waren, vele van die getuigenissen van de kunstvaardigheid der Ouden bewaard; ze zijn gevonden te Nijmegen, te Zwolle aan den IJseloever, te Voorburg en elders. In de eerste plaats komen echter in aanmerking de ongeveer honderd πέταλα, die bij Nieuwersluis uit de klei zijn opgegraven, nadat eene laag zand van drie meter, die het water, dat langs die plaats stroomt, er op afgezet had, was verwijderd. Alle deze dingen heeft Sloet zeer nauwkeurig behandeld en hij heeft door afbeeldingen duidelijk aangetoond, dat die πέταλα om die eene of andere reden met geweld van de hoeven waren afgerukt, maar niet versleten waren; verder kan men zien, dat die getuigenissen van de kunst der Ouden uit een technisch oogpunt zoo volmaakt waren, dat een werkman van den tegenwoordigen tijd moeilijk iets beters zou heb-

illud etiam addendum tum Avenione in Museo tum Romae in domo Rospigliosi imagunculas asservari equorum πεταλωτῶν.... [1]).

---

ben kunnen leveren.

Ik moet eindelijk hier nog aan toevoegen, dat zoowel in het museum te Avignon als in het Domus Rospigliose te Rome beeldjes bewaard worden, die voorzien zijn van πέταλα....

[1]) Door mij is hieraan op blz. 75 een overzicht van het Grieksche paardentuig toegevoegd. — v. W.

KRITIEK

VAN

J. H. KNEL.

Gen. Maj. d. Art^ie.

(*uit „Het Paard" van 30 Juli 1909*).

REEDS dikwijls hadden wij aanhalingen uit Xenophon gehoord, doch door onbekendheid met de Grieksche taal konden wij het oorspronkelijk werk niet lezen en waren dus niet in staat na te gaan, of de aanhalingen wel altijd juist waren.

Ieder paardeman, die het Grieksch niet machtig is, en dit zijn zeker de meesten, zal dan ook den vertaler dankzeggen voor zijn werk en het alleen betreuren, dat het niet in den handel is.

Er komen meeningen in voor, die in onzen tijd niet meer geldig zijn, doch ook andere, die ten allen tijde waar

zijn gebleven, al werden zij gedurende eeuwen geheel uit het oog verloren.

Zoo bevat o.a. Hoofdstuk I 2, 3 en 4 waarheden, die dikwijls over het hoofd zijn gezien. Met recht wordt nadruk gelegd op de noodzakelijkheid, dat een paard goede beenen dient te hebben en dat in de eerste plaats de hoeven moeten worden gekeurd, terwijl „de beenderen boven de hoeven, maar beneden de kogels (dus de kooten) niet te rechtstandig moeten zijn. Maar ook mogen verder de beenderen niet te schuin staan, want dan zouden de kogels kaal worden en over den grond schuren als het paard over aardkluiten of steenen zou gaan." X. wenscht dus terecht een schuine koot, maar niet zoo schuin, dat het paard op ongelijken bodem, met de kogels den grond raakt.

Wat over de kaken wordt gezegd 9, over den breeden borst 7, over den hals 8, en over den dubbelen rug 11, is minder juist voor het rijpaard, zooals wij ons dat thans wenschen, doch wat flanken en lenden betreft, denkt men er nu nog eveneens over.

Natuurlijk is het soort paarden, dat als krijgspaard wordt gebruikt, na 23 eeuwen veel veranderd, doch nog altijd geldt: „een paard, dat goede beenen heeft, dat gemakkelijk is, met voldoend snellen gang, dat vermoeienissen zal willen en kunnen doorstaan en dat zeer goed kan gehoorzamen, dat zal natuurlijk den minsten last veroorzaken en het zekerst zijn voor den ruiter tegenover de vijanden."

Het is hier en daar, o.a. in Hoofdstuk X, moeilijk te begrijpen wat de schrijver bedoelt, omdat wij niet voldoende op de hoogte zijn van het hoofdstel en de bitten, die werden gebruikt [1]), terwijl wij niet gaarne alles zouden willen onder-

[1]) Ik hoop, dat de tekstverbeteringen en de nadere gegevens in dezen druk eenige van deze bezwaren hebben opgelost.
v. W.

schrijven, wat Xenophon zegt omtrent het poetsen en het behandelen van het paard op stal.

Het is een hoogst merkwaardig boek, dat toont, dat de schrijver een groot kenner van het krijgspaard was en ongetwijfeld een goed ruiter en leermeester; het is jammer dat sommige van zijn lessen eeuwen lang zijn vergeten en niet steeds toegepast zijn gebleven, bijv. Hoofdstuk VII 6.

„Ook moet hij (de ruiter) verder van af de knie het onderbeen met den voet *los laten afhangen*".

Hoe oneindig veel beter en natuurlijker is dit, dan de stijve houding van het onderbeen met omhoog gestoken binnenwaarts gedraaide punt van den voet en omlaag gedrukten hak, die honderden jaren, zelfs bij het rijden zonder teugels, als de eenige goede werd beschouwd.

Voor de geschiedenis der rijkunst is deze vertaling van het hoogste belang en wij zien ook hieruit, op welk een hooge trap van ontwikkeling en kennis de Grieken waren gekomen en hoeveel daarvan in de volgende eeuwen werd begraven om later als iets geheel nieuws te worden ontdekt (!)

Wij raden alle paardemannen aan om dit werk, waaruit wij slechts enkele punten bespraken met aandacht te lezen en wij brengen nogmaals een woord van dank aan den vertaler, die door zijn arbeid ons het werk van Xenophon in zijn geheel en in den oorspronkelijken vorm heeft weergegeven.

Pl. XII.

Fig. 1.

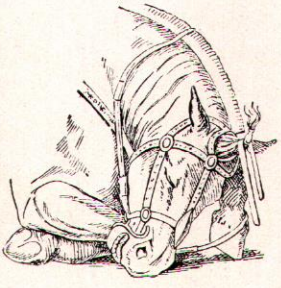

Fig. 2.

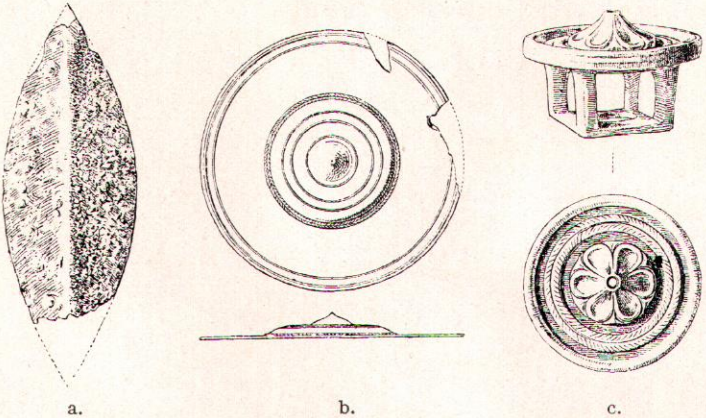

a. b. c.

HET GRIEKSCHE HOOFDSTEL.

Het Grieksche Paardentuig.

OM het vorenstaande eenigszins aan te vullen, laat ik hier een kort overzicht volgen van het Grieksche paardentuig uit Xenophon's tijd, o.a. aan de hand van eene voordracht van E. Pernice ter gelegenheid van het Winckelmannfest van 1896 van de „Archaeologische Gesellschaft zu Berlin" over „Griechisches Pferdegeschirr im Antiquarium der Königlichen Museen" (uitgegeven bij Reimer, Berlijn) afkomstig uit een Boeotisch ruitergraf, waarschijnlijk uit de 4de eeuw v. Chr. De betrokken ruiter werd o.a. begraven met twee gebitten, het leerwerk, en een muilband, een gebruik, dat wij bij vele volkeren der Oudheid terugvinden.

De in het ruitergraf gevonden bronzen *gebitten* (vgl. Plaat VIII) bestaan uit twee gelijkvormige deelen, die door vaste ronde oogen beweegbaar aan elkander verbonden zijn. Deze oogen vormen elk het uiteinde van eene as, die aan de buitenzijde eindigt in een knop, de overige onderdeelen van het gebit zijn draaibaar op deze assen bevestigd. Naast het oogvormig uiteinde der as is aangebracht eene breede schijf met scherpen rand, daarnaast een cylinder met vier rijen scherpe punten, vervolgens een S-vormige knevel met knoppen aan de uiteinden en oogen aan weerszijden van de as, en ten slotte een haak, waarvan het uiteinde met een knop versierd is; aan de in elkander grijpende oogen der as zijn resp. eene ketting van vier en eene van drie schakels bevestigd.

De oogen aan de knevels dienen tot het bevestigen van de riemen van het hoofdstel, de knevels zelf beletten het paard, de teugels stuk te bijten; de vorm der knevels blijkt bij de verschillende teruggevonden gebitten uiteenloopend te zijn geweest.

De teugels werden bevestigd aan de haken op het uiteinde der assen.

De schijven werkten op de tong, de punten van den cylinder op de lagen van het paard — geen wonder, dat wij lezen, dat bij zulk marteltuig de mond van het paard veelal met bloedig schuim was bedekt en dat wij bijna overal het paard der Oudheid met wijd geopenden mond zien afgebeeld!

Het doel der beide kettingen wordt door Xenophon behandeld in Hoofdstuk X § 9 (zie blz. 43); fig. 1, 2 en 3 van Plaat VII geven verder eene duidelijke voorstelling van de bevestiging van het gebit, de afbeeldingen zijn resp. ontleend aan het Parthenon, aan het mosaïc van Alexander de Groote en aan het Mausoleum te Halicarnassus.

Wij beschikken over betrekkelijk weinig oude Grieksche gebitten, die echter alle tot hetzelfde type zijn terug te brengen. Het meest bekend is een gebit, in 1888 opgegraven in de Acropolis te Athene (zie Plaat VIII fig. 2) beschreven in het Bulletin de Correspondance Hellénique (1890, blz. 385), het is eenvoudiger van samenstelling dan het hierboven beschreven gebit en waarschijnlijk van zeer ouden datum, daar de schijven en de bijzondere haken voor de teugels o.a. blijkens oude Grieksche vazen waarschijnlijk reeds in de 6de eeuw voor Chr. in zwang waren. Een derde, o.a. door Morgan beschreven gebit berust in de verzameling van bronzen van Carapanos, het gelijkt sprekend op het gebit van fig. 1 van Plaat VIII.

Men houde verder in het oog, dat de inrichting van de

zoogenaamde ruwe en gladde gebitten van Xenophon (zie Hoofdst. X, § 6 blz. 42) op eenzelfde grondbeginsel berust: beide soorten hebben schijven en punten, die alleen in grootte en scherpte verschillen.

Geen volk der Oudheid had zulke scherpe gebitten als de Grieken; werkelijk gladde gebitten schijnen in het geheel niet gebezigd te zijn. Bij het gebruik van dergelijke gebitten moet men, bij het beschouwen van toestellen als de muilband, hieronder beschreven, bedenken, dat tengevolge van eene hardere en minder oordeelkundige behandeling, het paard bij de Grieken waarschijnlijk meer prikkelbaar was dan bij ons, bovendien bereden de Grieken bijna uitsluitend hengsten. Zelfs Xenophon, wiens geschrift een doorloopend pleidooi is voor eene zachte en rustige behandeling van het paard, geeft toch hier en daar blijken, den aard van het paard gevaarlijk te achten. (Vgl. o.a. Hoofdstuk V § 3 en Hoofdstuk VI §§ 3 tot 5). Wij vinden daardoor waarschijnlijk in de Grieksche literatuur betrekkelijk weinig voorbeelden van groote toegenegenheid tusschen ruiter en paard, een natuurlijk gevolg van die harde behandeling.

De in het ruitergraf gevonden *muilband* was van kunstig bewerkt brons gemaakt (zie Plaat III), hij was lang 26 c.M., breed 12.5 c.M. en dik 0.2 tot 0.5 c.M. Blijkens de teekeningen op oude Grieksche vazen waren echter de muilbanden in den regel veel eenvoudiger vervaardigd, meestal van gevlochten hout of leer. (vgl. Plaat IV, fig. 1 en 2.).

De muilband werd door een riem achter de ooren van het paard over den halster bevestigd, een afzonderlijke riem was aan den muilband aangebracht, om het paard vast te houden. De muilband werd omgedaan bij het poetsen en bij het vervoer van het onopgetoomde paard:

bij het drenken, het rollen, het voeren naar de weide enz. (vgl. Hoofdstuk V § 3 blz. 18.)

Ook overblijfselen van het *hoofdstel* zijn in het ruitergraf teruggevonden. Dit hoofdstel blijkt evenals de muilband rijk versierd te zijn geweest; doordat in het algemeen de bronzen versieringen van de kruispunten der riemen dateeren vanaf het begin der 4de eeuw v. Chr., kan ook hierdoor de ouderdom van het graf ongeveer worden vastgesteld. Uit ongeveer 2 c.M. breede streepen aan de achterzijde der bronzen plaatjes, waar het brons blauwachtig geoxydeerd, is, kan worden afgeleid, dat de riemen ongeveer even breed waren als die van den tegenwoordigen tijd.

Fig. 2a. van Plaat XII stelt voor een dun, ongeveer 20 c.M. lang, ovaal, bronzen voorhoofd schild, om de lengteas gebogen onder een zeer stompen hoek. Xenophon spreekt over deze voorhoofdschilden in Hoofdstuk XII § 8 blz. 52. Vorm en bestemming van deze schilden liep zeer uiteen, later was het doel ervan in den regel slechts versiering, zij werden dan dikwijls van edeler metaal vervaardigd. Overblijfselen van Grieksche kunst uit de 5de en 6de eeuw v. Chr. leveren vele voorbeelden op, waar het doel ervan uitsluitend was bescherming van het hoofd van het paard in den strijd, de schilden volgden dan het geheele beloop van het hoofd, zij waren zwaarder geconstrueerd en dikwijls versierd met Medusa- of heldenkoppen. Op fig. 1 van Plaat XII zijn aan het hoofdstel van het paard aan het mosaïk van Alexander de Groote de voorhoofdschildjes blijkbaar nog slechts als sieraad aangebracht.

Fig. 2b. van Plaat XII stelt voor dunne bronzen ronde plaatjes, ongeveer 10 c.M. breed, waarvan er vier in het graf gevonden zijn; zij werden als sieraad op kruispunten van riemen bevestigd. Van de zwaardere bronzen rosetten,

afgebeeld op fig. 2c., bevonden er zich drie in het graf, waarschijnlijk waren er daarvan bij het hoofdstel ook vier in gebruik; zij werden eveneens op kruispunten van de riemen van het hoofdstel aangebracht, behalve als sieraad hadden zij echter ook het practische doel, de riemen op bepaalde punten stevig bij elkander te houden, waarschijnlijk op de plaats, waar de beide riemen van het gebit aan het hoofdstel werden bevestigd en rechts en links van de ooren van het paard (vgl. Plaat XII fig. 1.).

Zooals o.a. Xenophon in Hoofdstuk VII § 5 blz. 27 mededeelt, reden de Grieken òf op het naakte paard, òf op eene deken of zitkleed, met een riem of — soms versierden — band onder den buik of ter hoogte van de borst aan het paard bevestigd (vgl. Plaat. IX); ook werd wel een zitkussen op de deken vastgenaaid (zie Hoofdstuk XII, § 9, blz. 52).

De in Hoofdstuk XII § 8 blz. 52 gewenschte borst- en zijschilden waren oorspronkelijk niet bij de Grieken in gebruik; Xenophon heeft ze waarschijnlijk o.a. tijdens zijn verblijf in het Perzische Rijk leeren waardeeren, in Griekenland schijnen zij in de 4de eeuw v. Chr. op zeer bescheiden schaal te zijn ingevoerd.

Korte levensbeschrijving van Xenophon.

Dr. G. E. W. van Hille schreef mij indertijd o.a.: „Met den persoon van Xenophon „heb ik altijd veel sympathie gehad. Een „eerlijke, eenvoudige en royale soldaat, die „met nederigheid over zijne eigen kranige daden schrijft „en in wiens woorden men altijd zoo echt het zelf „doorleefde en gevoelde leest. Iemand van de practijk „en een man van de daad, wars van afkammen van „anderen, altijd erkennend de hulp van zijne collega's „en toch teleurgesteld door miskenning, een man van „belangstelling en van liefde voor menschen, vaderland „en.... paarden!"

Beter kan ik Xenophon niet typeeren, daarom ga bovenstaand citaat voorop.

Xenophon is waarschijnlijk ongeveer in 434 v. Chr. te Athene geboren als zoon van Grillus, die behoorde tot een der geslachten, waaruit te Athene de ruiterij werd gerecruteerd; hoogstwaarschijnlijk heeft dan ook Xenophon zelf in zijne jeugd dienst gedaan bij de Atheensche ruiterij, terwijl later zijne beide zonen eveneens daarbij ingedeeld waren. Te Athene speelde in dien tijd de cavalerie nog geene groote rol in den strijd — in den slag bij Marathon in 490 v. Chr. ontbrak zij zelfs geheel — de stad bracht slechts 1000 ruiters op, gelijkelijk over de 10 tribus verdeeld, deze tien onderdeelen stonden elk onder een phylarch, terwijl het geheele korps door twee hypparchen werd aangevoerd. Daar het houden van een rijpaard in dien tijd

DE DIOSCUREN EN DE STERVENDE TALOS.
(Attische vaas uit het midden der 5de eeuw v. Chr.)

als een luxe moet worden beschouwd, was de Atheensche ruiterij een elitekorps.

Xenophon werd geboren in de laatste jaren van de „gouden eeuw van Perikles", zijne eerste jeugd valt dus samen met Athene's toppunt van grootheid en roem, maar tevens — met den Peloponnesischen oorlog (van 431—404 v. Chr.), die voor goed een einde maakte aan den voorspoed en de macht der stad.

Athene werd onder het bewind van Perikles (493—429 v. Chr.) het brandpunt van de antieke kunst en wetenschap, die aldaar in die dagen de hoogste trap van ontwikkeling bereikten. De grootste geesten van dien tijd vestigden zich te Athene, waar onder de leiding van den beeldhouwer Phidias de kunstwerken der Akropolis, de op het hoogste punt der rots gelegen burcht van de stad, verrezen, o.a. de Propylaeën, de ingang der burcht, eene reusachtige marmeren poort, aan weerszijden voorzien van groote vleugelgebouwen; op het binnenplein der Akropolis het Parthenon, de marmeren tempel gewijd aan Pallas Athene, de beschermgodin der stad en aan den voet der burcht het Odeon, een gebouw tot het houden van dichterlijke en muzikale wedstrijden.

De dood van Perikles aan de pest was eene ramp voor Athene, omdat na den dood van den grooten staatsman de almachtige democratie een gemakkelijk werktuig werd in de hand van volksmenners; voortdurende onlusten ondermijnden de macht van den staat, de schatkist was leeg en de stad was omringd door vijanden. Daarbij hield het volk de militaire ambten voor de demagogen gesloten: meer en meer werden vakmannen tot strateeg gekozen, waardoor de eenheid van politiek en militair gezag van den tijd van Perikles verviel en conflicten tusschen deze beide machten in den staat niet uitbleven.

In dezen tijd trad de wijsgeer Socrates (470—399 v. Chr.) te Athene op den voorgrond, hij kwam vooral in verzet tegen de tyrannie der democratie en tegen de theorieën der Sophisten, de leeraars der wijsbegeerte; hij wilde door zedelijke en intellectueele hervorming van den individueelen burger de burgerij opvoeden tot een beter staatsleven, volgens hem de hoogste vorm van het menschelijk bestaan. Vele jongelui van goeden huize volgden zijn onderricht, deels aangetrokken door zijne uitmuntende dialectische methode, deels uit sympathie voor zijne staatkundige denkbeelden; de groote menigte werd echter door zijne voortdurende kritiek geprikkeld.

Xenophon schijnt reeds op zeer jeugdigen leeftijd een leerling van Sokrates te zijn geworden, van wien hij en Plato de meest bekende volgelingen werden. Xenophon is steeds een getrouwe aanhanger en vereerder van zijn leermeester gebleven, aan wien hij later verschillende geschriften heeft gewijd. Door zijn karakter, aanleg en connecties gevoelde Xenophon zich echter waarschijnlijk meer aangetrokken tot de praktijk des levens dan tot de bespiegelende wetenschappen, althans blijken ‚Athene's muren — in werkelijkheid in 404 afgebroken! — te nauw voor hem te zijn geworden.

Van de rol, die Xenophon in zijn jonge jaren te Athene heeft gespeeld, is ons weinig bekend, ook omdat hij te bescheiden was, in zijne geschriften den lezer te vermoeien met bijzonderheden over zijn eigen leven, dat toch zeker gedurende de lange oorlogsjaren rijk aan gebeurtenissen zal zijn geweest. Het zou mij echter niet verwonderen, wanneer hij tot de jongelui heeft behoord, die, ontevreden met den democratischen Atheenschen regeeringsvorm, Sparta wenschten na te volgen in gewoonten en instellingen en die, toen de Peloponnesische oorlog eene ongunstige wending

nam, vooral door den ondergang van de expeditie naar Sicilië in 413, vrede en zelfs een verbond met Sparta wenschten. In elk geval had hij, blijkens zijne deelneming als vrijwilliger aan den tocht van Cyrus, Spartaansche relaties en heeft hij tijdens het bestuur der 30 tyrannen te Athene de stad verlaten. De definitieve breuk met zijne geboortestad, gevolgd door zijne verbanning, zal ook wel onherstelbaarder geworden zijn door de terechtstelling van Socrates, een der eerste offers van de in 399 te Athene herstelde volksheerschappij.

Na 401 beschikken wij over meer gegevens omtrent het leven van Xenophon door zijne nagelaten geschriften.

Xenophon behoorde tot het Grieksche hulpleger, dat onder Cyrus, den landvoogd van het westelijk deel van het Perzische rijk, tegen koning Artaxerxes II Mnemon, den ouderen broeder van Cyrus, optrok. Na den dood van Cyrus in 401 in den slag van Cunaxa bij Babylon en den verraderlijken moord op de Grieksche aanvoerders, nam Xenophon de leiding op zich over de 10.000 overgebleven Grieken. In zijn beroemd werk, de Anabasis — de Terugtocht — beschrijft hij onder den naam van Themistogenes de wederwaardigheden van het leger op den terugtocht uit Mesopotamië door het hoogland van Armenië langs een weg van bijna 4000 K.M. naar de Zwarte Zee en vandaar naar den Hellespont.

Door den gunstigen afloop van Xenophon's beroemd geworden terugtocht, hoofdzakelijk te danken aan zijn veldheerstalent, omzichtigheid en kalmte, was de innerlijke zwakheid van het Perzische Rijk duidelijk aan het licht gekomen. Xenophon heeft daardoor niet alleen den tocht der 10.000 Grieken onvergetelijk gemaakt, maar ook een gewichtigen invloed op de gebeurtenissen der eerstvolgende tijden uitgeoefend, daar de Grieken thans op het denk-

beeld kwamen, van hunne zijde eene poging te doen tot verovering van het uitgebreide Perzische Rijk.

In zijne geboortestad oogstte Xenophon echter weinig dank in, hij werd zelfs bij volksbesluit uit Athene verbannen en niet zonder reden, want de Atheners hadden zich met de Perzen tegen Sparta verbonden.

Xenophon was zeer bevriend met Agesilaüs, den koning van Sparta, dien hij begeleidde op zijn tocht in Klein-Azië in 396. Toen in 394 de Corinthische oorlog (van 394 tot 387) tegen Sparta uitbrak, vergezelde hij hem naar Boeotië en streed bij Coronea tegen zijne eigen stadgenooten. Na den vrede van Antalcidas schonken de Spartanen aan Xenophon een landgoed bij Scillus in Elis op den Peloponnesis.

Xenophon heeft verscheidene jaren op zijn buiten geleefd en vond hier tijd en gelegenheid, zijne meest bekende werken te schrijven, die allen uitmunten door eenvoud en zuiverheid van stijl en daardoor steeds behoord hebben tot de meest gelezen geschriften van de geheele Grieksche litteratuur. Men zou zijne werken kunnen verdeelen in geschiedkundige, staatkundige, wijsgeerige en technische, van de eerste zijn vooral, behalve de Anabasis, bekend de Cyropaedie (de opvoeding van Cyrus) en de Hellenica (Grieksche Geschiedenis, een vervolg op het groote werk van Thukydides).

Tijdens den Thebaanschen oorlog werd Xenophon door de overwinning van Epaminondas op de Spartanen bij Leuctra in 371 uit Elis verdreven; hij vertrok naar Corinthe, waar hij tot aan zijn dood bleef wonen. Van hieruit schijnt hij weer in verbinding met zijne geboortestad te zijn getreden. De ban werd opgeheven, doch hij kon er niet toe besluiten naar Athene terug te keeren. Zijne beide zonen echter uit zijn huwelijk met Philesia, Gryllus en Diodorus,

bijgenaamd de Dioskuren, traden in dienst bij de Atheensche ruiterij. Zijn oudste zoon Gryllus sneuvelde zelfs aan Atheensche zijde in 362 bij Mantinea, waar de Spartanen door Epaminondas werden verslagen. Een merkwaardig bewijs van zelfbeheersching wordt daarbij van Xenophon verhaald: hij vernam de doodstijding van zijn zoon op het oogenblik dat hij gereed stond een offer aan de goden te brengen; met kalme gelatenheid hoorde hij het treurige bericht aan en zeide, terwijl hij den krans, waarmee hij zich bij het offeren getooid had, van het hoofd nam: „ik heb slechts aan een sterveling het leven geschonken." Toen men hem echter vertelde, hoe heldhaftig Gryllus zich gedragen had, zette hij den krans weer op en bracht de plechtigheid ten einde, terwijl hij de goden dankte, die hem zulk een voortreffelijken zoon geschonken hadden.

Xenophon heeft zijn geschrift Hipparchicus, aanwijzingen voor een Atheenschen ruiteraanvoerder, niet lang vóór den slag bij Leuctra geschreven, zooals volgt uit daarin voorkomende toespelingen op naderende vijandelijkheden. Kort daarop heeft hij zijn geschrift over „Paardrijden" te boek gesteld, **zoodat** Περὶ Ἱππικῆς **waarschijnlijk in 362 is geschreven.** Wellicht heeft hij beide werkjes in de eerste plaats als handleiding voor zijne beide zonen samengesteld.

Xenophon is vermoedelijk ongeveer in 355 v. Chr. te Corinthe overleden.

Kritieken op den tweeden druk.

„Paardrijden" naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. v. Woelderen, kapt. der Art.

Hoewel dit bij W. P. van Stockum & Zoon te 's-Gravenhage uitgegeven werkje den tweeden titel draagt van „Een handleiding voor den ruiter", zal het ongetwijfeld met genoegen worden gelezen door allen, die met paarden omgaan of zich voor deze dieren interesseeren.

Het boekje bevat talrijke lezenswaardigheden en het ware te wenschen, dat velen de daarin gegeven wenken betreffende de behandeling van paarden (die trouwens voor vrijwel alle dieren gelden) ter harte namen; zoo b.v. de raadgeving om nooit toornig met paarden om te gaan, ze nooit door slaan, doch steeds met zachtheid te dwingen, en de dieren door een liefkoozing of anderszins te beloonen, als zij hun werk goed doen.

Verscheidene afbeeldingen van paarden en ruiters meest gemaakt naar figuren op Grieksche monumenten, luisteren het geschrevene op.

Middelburgsche Courant, 27 Nov. 1915.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, Kapitein der Artillerie. 's-Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon, 1915.

Toen deze vertaling in 1909 voor het eerst uitkwam schreven wij, bij de bespreking er van in Het Paard, o.a. „Wij raden alle paardenmannen aan om dit werk.... met aandacht te lezen en wij brengen nogmaals een woord van dank aan den vertaler, die door zijn arbeid ons het werk van Xenophon in zijn geheel en in den oorspronkelijken vorm heeft weergegeven".

Welnu, deze woorden herhalen wij thans bij den tweeden druk en voegen er aan toe, dat deze tweede uitgave een in hooge mate verbeterde is. De herziening van den tekst, de duidelijke afbeeldingen der bitten en de beschrijving van het Grieksche Paardentuig hebben, zooals de schrijver in een noot op blz. 73 veronderstelt, verscheidene onzer vroegere bezwaren opgelost.

De beschouwingen van wijlen Prof. Dr. S. A. Naber en de levensbeschrijving van Xenophon hebben de belangrijkheid van het boek nog vermeerderd.

Zooals wij reeds zeiden hebben de duidelijke afbeeldingen veel verklaard, maar toch stemmen zij o.i. niet altijd overeen, met hetgeen Xenophon zegt. In hoofdstuk VII punt 5 zegt X. o.a. „Wanneer de ruiter nu gezeten is, hetzij op het naakte paard, hetzij op een deken, dan keuren wij den zit als op een stoel niet goed, maar wel den zit, alsof men rechtop en wijdbeens stond." Op de afbeeldingen kunnen wij echter niets van een staanden zit bespeuren; Pl. V, II, VI en de ruiterfiguren van het fries van het Parthenon geven allen den zit weer op de zitbeenderen, terwijl X. zelf op blz. 28 aangeeft, dat de ruiter „van de knie af het onderbeen met den voet los (moet) laten hangen", hetgeen evenmin op den staanden zit wijst, zooals deze later gedurende honderde jaren door Pluvinel, den Hertog van Newcastle en andere meesters uit dien tijd werd onderwezen en die eerst door de la Guérnière werd gewijzigd.

Zou het wellicht kunnen zijn, dat X. waarschuwde tegen een zit, zooals wij dien zien op Pl. I en X, waarbij de dij veel te horizontaal ligt?

Dit werk is een uitstekende bijdrage tot de geschiedenis der rijkunst; de verklaring der bitten verklaart voldoende de eigenaardige houdingen van hoofd en hals, welke wij bij bijna alle afgebeelde paarden waarnemen. Bij velen wordt de onderhals vooruitgebracht en het hoofd omhoog en min of meer horizontaal, terwijl bij andere het hoofd zoo sterk wordt bijgebracht, dat het den onderhals raakt. Terecht wijst de bewerker hierop in een noot op blz. 4.

De uitgave is keurig verzorgd en wij wenschen het werk dan ook een welverdiend succes toe. J. H. K.

Het Paard, 3 Dec. 1915.

Kapt. C. A. van Woelderen heeft een zeer verdienstelijk werk gedaan, door een vertaling te geven van Xenophon, Paardrijden, *een handleiding voor den ruiter,* naar het grieksch van Xenophon. Het is inderdaad een interessant werk, waaruit wel veel nog is te leeren. Veel wat Xenophon vóór 23 eeuwen geleden schreef, is nog heden van toepassing. Het 1e hoofdstuk, het keuren van veulens b.v. is ook nog heden ten dage van volle toepassing; alleen wil het ons voorkomen, dat niet allen die veulens willen keuren, het juiste er van weten. Voor hen is dat hoofdstuk zeer leerzaam. Ook de verdere hoofdstukken bevatten veel waars, ofschoon ook veel na dien tijd veranderd is. Hoofdstuk VII, de gangen en de hulpen, bevatten zeer nuttige wenken; hoewel ze thans niet toegepast worden, kunnen ze den ruiter toch van veel dienst zijn.

Het schijnt een tweede druk te zijn, tenminste het werk begint met een *voorrede bij den eersten druk,* doch deze werd niet in den handel gebracht, maar was bestemd voor vrienden en kennissen. Gelukkig dat kapt. van Woelderen op de gedachte is gekomen om een tweeden druk het licht te doen zien, die wel in den handel is, en waardoor alle liefhebbers van paarden in de gelegenheid zijn om dit werk te bestudeeren. Zij zullen er veel uit kunnen leeren. Ook het kleed, waarin dit werk gestoken is, valt te roemen, eenvoudig maar keurig net, en de vele photo's, die er in voorkomen, zijn artistiek uitgevoerd. Den heeren W. P. van Stockum en Zn. te 's-Gravenhage, de uitgevers van dit interessante werk, komt daarvoor alle lof toe.

Nederlandsche Sport, 4 Dec. 1915.

Bij de firma W. P. van Stockum en Zoon verscheen van de hand van den kapitein der artillerie C. A. van Woelderen een fraai geïllustreerd boekje „Paardrijden". Eene handleiding voor

den ruiter naar het Grieksch van Xenophon. Het werkje is versierd met vele figuren, ontleend aan de Grieksche kunst. Het is voor het eerst dat van dit werk een Nederlandsche vertaling verscheen en kapitein van Woelderen streefde er naar den oorspronkelijken text zooveel mogelijk nabij te komen.

Haagsche Post, 4 Dec. 1915.

Paardrijden" naar het grieksch van Xenophon door C. A. van Woelderen. 's-Gravenhage W. P. van Stockum & Zoon 1915.

Het getuigt ongetwijfeld van een goed inzicht in de practische waarde, welke vele boeken uit de grijze oudheid voor het heden ten dage levend geslacht kunnen hebben, dat de kapitein der artillerie Van Woelderen ons Xenophon's „Περὶ Ἱππικῆς" in een zeer goede vertaling heeft voorgelegd.

Dit werk van Xenophon, welhaast geen enkele gymnasiast bekend, is waarschijnlijk door den ouden en ervaren ruiteraanvoerder geschreven om aan zijn beide zoons Gryllus en Diodorus een soort van handleiding voor het beoordeelen, africhten, berijden etc. van rij- en tevens krijgspaarden te geven.

En al mogen nu ook vele zijner raadgevingen en wetenschappelijke mededeelingen in onzen tijd slechts als curiosum gelden en geenszins ons van dienst zijn in den omgang met het dier, dat een bekend Zoöloog de schoonste overwinning van den mensch genoemd heeft, toch treffen ons vele gezegden als gedachten, welke ook in onze dagen zich steeds nog handhaven.

Zulks betreft zoowel de gedeelten over het paard zelf alsook de passages, welke handelen over de eigenschappen van paardenhandelaren en stalknechts, tegen wier, ook in onze dagen vaak aan 't licht komende oneerlijkheid, Xenophon zoo nu en dan eens waarschuwt. Als voorbeeld van een ook in onzen tijd nog gangbare opinie dit gezegde: „evenals bij den mensch, zoo is ook bij het paard iedere ziekte in haar begin beter te genezen, dan wanneer zij ingeworteld of verkeerd behandeld is."

Interessant is o.a. te lezen, welk een zeer teleologische uitleg Xenophon geeft aan de functie van den zgn. Maantop, d.w.z. die haren, welke als voortzetting van de manen het paard op het voorhoofd hangen. Hiervan zegt hij „men moet zelfs aannemen, dat de goden deze haren aan het paard gegeven hebben *in plaats van de lange ooren*, die zij aan de ezels en aan de muildieren gegeven hebben tot bescherming van de oogen".

Ik zou kunnen voortgaan tal van belangwekkende plaatsen te citeeren uit dit boekje, dat mede door zijn keurige uitvoering en goede illustratie benevens door duidelijke verklaringen de belangstelling van elken paardenvriend ten zeerste verdient. De vertaler heeft bovendien de verschillende gedeelten als hoofdstukken van opschriften voorzien en aan het einde een speciale beschrijving van het grieksche paardentuig, nevens een korte levensbeschrijving van Xenophon gegeven, waardoor het toch al aantrekkelijke boekje ten zeerste aan waarde wint. — Ik wensch het van ganscher harte de belangstelling toe, welke het m.i. in alle opzichten verdient! JAC. J. DE JONG.

Minerva (Algm. Nederl. Studentenweekblad), 9 Dec. 1915.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon door C. A. van Woelderen, Kapitein der Artillerie. 's-Gravenhage W. P. van Stockum & Zoon 1915.

De heer C. A. van Woelderen heeft de gelukkige gedachte gehad om deze eigenaardige handleiding — 23 eeuwen oud! — uit het Grieksch te vertalen, daar toch paardenliefhebbers de weloverwogen denkbeelden van een ervaren ruiteraanvoerder, die tevens een der beste Grieksche schrijvers was, meestal niet konden leeren kennen en daar philologen vaak de technische termen minder gelukkig vertaalden. De eerste druk, niet in den handel, vond groote waardeering, waarna, de schrijver besloot den 2en druk in den handel te brengen.

Zij, die een gymnasiale opvoeding gehad hebben, zullen zich bij het herkennen van Xenophon's vloeienden stijl, nog wel hun geploeter herinneren aan zijn „Anabasis", de klas-

sieke beschrijving van den beroemden „tocht der tienduizend", in dezen tijd dat zij de „Attische bij" nog niet konden waardeeren. Paardenmenschen zullen zien, dat in Xenophon's handleiding al vele waarheden staan, die na langen tijd weer tot waardeering zijn gekomen en zij zullen een aardigen kijk krijgen op de methoden en gewoonten van Grieksche ruiters, ook door de vele afbeeldingen van schotels, vazen, friezen, standbeelden en opgegraven tuigen. De grieken uit die dagen (het boek is waarschijnlijk 362 jaar voor Chr. geschreven) reden niet op een zadel of met beugels maar op een dekje in „staanden zit". Draf werd alleen gereden als overgang van stap in galop; zij, die beginnen te rijden zullen zich wel herinneren, dat draven zonder beugels niet bepaald gemakkelijk is.

Het boekje is een complete handleiding; de titels der hoofdstukken zijn:

I. Het keuren van veulens.
II. Het africhten van jonge paarden.
III. Het koopen van afgerichte paarden.
IV. Het paard op stal.
V. Verplichtingen van den stalknecht.
VI. Behandeling van het paard.
VII. Het opstijgen, de gangen en de hulpen.
VIII. Terreinrijden en oefeningen.
IX. Heete en trage paarden.
X. De houding van het paard.
XI. Pronkpaarden (De Grieksche Hoogeschool).
XII. Wapenrusting van ruiter en paard.

Deze doen reeds zien, wat Xenophon al wel behandelt. Eén voorbeeld: er zijn nog velen die het volgende ter harte kunnen nemen: (blz. 24).

„Nooit toornig met een paard omgaan, dit is de allerbeste regel en gewoonte tegenover een paard, want iemand, die toornig is, is onberedeneerd, zoodat hij dikwijls dingen doet, waarover hij later berouw zal moeten hebben. En wanneer een paard, nadat het ergens wantrouwen tegen op gevat heeft, dit niet wil naderen, dan moet men het leeren, dat het niets

gevaarlijks is, liefst door middel van een paard, dat niet bang is; of anders moet men, na zelf het gevaarlijk schijnend voorwerp te hebben aangeraakt, ook het paard er kalm heenbrengen. Wie echter het paard door slaan wil dwingen, maakt het nog veel angstiger, want paarden meenen, wanneer zij in een dergelijk geval iets onaangenaams ondervinden dat datgene, waartegen zij wantrouwen hebben opgevat, ook dáárvan de schuld is".

Zoo geeft Xenophon zich overal rekenschap van alle maatregelen, die hij aanbeveelt, ook in verband met den gedachtengang van het paard.

Het boek bevat verder twee kritieken van den 1en druk, een korte verhandeling over het tuig en een levensbeschrijving van Xenophon. Het is met zorg uitgevoerd en keurig geïllustreerd.

J. C. D.

Studentenweekblad. (Delft), 9 Dec. 1915.

„Paardrijden", een handleiding voor den ruiter naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, kapt. der artillerie, uitgever W. P. van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage, 2e druk.

Het doel van den bewerker was uitsluitend Xenophon's geschrift onder het bereik te brengen van niet-klassieke deskundigen, omdat, naar zijn overtuiging nu nog, na ongeveer 23 eeuwen, de wel overwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder als Xenophon voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn.

Aan het duizendtal van den eersten druk, hoofdzakelijk bestemd voor vrienden en kennissen, viel een boven verwachting gunstige ontvangst ten deel. Aan den sedert geuiten wensch om het wel in den handel te brengen, voldeed de heer v. W. daarom gaarne.

Achtereenvolgens worden behandeld; het keuren van veulens; 't africhten van jonge paarden; 't koopen van afgerichte paarden; het paard op stal; verplichtingen van den stalknecht;

behandeling van het paard; 't opstijgen, de gangen en de hulpen; terreinrijden en oefeningen; heete en trage paarden; de houding van het paard; pronkpaarden; de wapenrusting van ruiter en paard.

Als men de wenken leest, die in dit werkje worden gegeven en vergelijkt met de dressuur en de oefening van deze dagen, dan blijkt, dat de eischen van toen verschillen met die van heden wat het oorlogsveld betreft.

Zoo is b.v. te letten op het niet gebruiken van stijgbeugels bij de Grieken, waardoor het onderbeen met den voet los hing, op het feit dat bij hen geen hoefbeslag aan de orde was en zoo meer.

De bewerker heeft er in eenige noten de aandacht op gevestigd. Er komen meeningen in voor, die toen anders waren dan nu, maar er zijn er ook onderscheiden, die in 't wezen der zaak nu nog even goed gelden als eeuwen geleden. Terecht wijst hierop o.m. generaal Knel: „Natuurlijk is het soort paarden, dat als krijgspaarden wordt gebruikt na 23 eeuwen veel veranderd, doch nog altijd geldt wat ook Xenophon leerde: Een paard, dat goede beenen heeft, dat gemakkelijk is, met voldoende snellen gang, dat vermoeienissen zal willen en kunnen doorstaan, en dat zeer goed kan gehoorzamen zal natuurlijk de minste last veroorzaken en zal het zekerst zijn voor den ruiter tegenover de vijanden".

Ieder, die prijs stelt op de edele dieren, zal de studie ongetwijfeld met genoegen lezen en er bovendien op verschillend gebied veel uit kunnen leeren.

Daarbij is ook te letten op de zeer fraaie afbeeldingen, die er in grooten getale in voorkomen.

Aan de verschillende hoofdstukken is nog toegevoegd een kritiek van prof. dr. S. A. Naber en de hier boven vermelde kritiek van generaal Knel. Wat dr. G. E. W. van Hille over Xenophon indertijd aan kapitein Van Woelderen schreef willen wij ten slotte vermelden: „Met den persoon van Xenophon heb ik altijd veel sympathie gehad. Een eerlijke, eenvoudige en royale soldaat, die met nederigheid over zijn eigen kranige daden

schrijft en in wiens woorden men altijd zoo echt het zelf doorleefde en gevoelde leest. Iemand van de practijk en een man van de daad, wars van afkammen van anderen, altijd erkennend, de hulp van zijne collega's en toch teleurgesteld door miskenning, een man van belangstelling en van liefde voor menschen, vaderland en.... paarden!"

Zwolsche Courant, 14 Dec. 1915.

„Paardrijden". Een handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon door C. A. van Woelderen, Kapitein der Artillerie. 's-Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon, 1915.

Reeds een tweede druk van dit belangwekkende boekje. Toen de eerste druk verscheen, heb ik al aanstonds goeden moed in de toekomst van het werkje gehad en blijkbaar niet ten onrechte.

Onze plaatsruimte laat niet toe, uitvoerig bij den inhoud stil te staan, maar toch willen we alle liefhebbers van paarden en paardrijden aanbevelen kennis te nemen van het aardige, met talrijke afbeeldingen verluchte werkje. Misschien zal het hun gaan als mij bij de lezing van den eersten druk en telkens uitroepen: „Niets nieuws onder de zon!" wanneer vele vóór eeuwen gegeven lessen omtrent de behandeling van het paard blijken zoo geheel overeen te komen met wat thans nog wordt geleerd en toegepast.

Ons Leger, 15 Dec. 1915.

„Paardrijden". Een handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. v. Woelderen, kap. der Artill. 's-Gravenhage, W. P. van Stockum & Zn. 1915.

Van Xenophon een boek welks bestaan wij wellicht nooit vermoed hadden, toen we de anabasis of cyropaedie lazen in onzen gymnasiumtijd. En toch zeker niet minder mooi is dit boek van den ruiter-aanvoerder over de paarden.

Veel zal er een paarden-liefhebber nog van leeren kunnen ook

in onzen tijd over de waardeering of verzorging van die dieren.

En ook de vertaling van C. A. v. Woelderen is mooi en aangenaam te lezen. Ik heb genoten van dit boekje. De uitgave in goeden druk en met fraaie illustraties zal het voor velen tot een begeerd goed maken. B. H.

Nil Desperandum Deo Duce. (Amsterd. Studentenweekblad), 16 Dec. 1915.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon door C. A. van Woelderen, kapitein der Artillerie, 's-Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon.

Dit boek is niet, wat misschien zou kunnen worden gedacht, een aardigheid om eens te laten zien hoe veel of misschien hoe weinig de oude Grieken van de paardendressuur afwisten. Neen, 't is wel degelijk bedoeld als leerboek, waarin de practijk aan 't woord is. Xenophon schreef meer dan de Anabasis, die we allen op 't Gymnasium tot vervelens toe overzetten en waarin wel heel wat interessants voorkomt, maar waarin we ook met genoegen al die optelling van de zooveel parasangen overslaan.

Zijn Peri hippikès kent bijna niemand en toch is het blijkens deze vertaling van den klassieken stafofficier, ook voor deze tijden nog best de moeite van het bestudeeren waard. Er is toch niet veel nieuws onder de zon, dat blijkt ook hier weer. Het aardigst vinden we, dat deze studie een nieuw licht werpt op vele oude beeldhouwwerken en in 't voorbijgaan ook nog aantoont, dat die oude beeldhouwers heel wat studie van de paardenanatomie maakten.

Nieuwsblad van het Noorden, 17 Dec. 1915.

„Paardrijden". Op het gebied der hippische sport is de litteratuur ten onzent zeer beperkt.

Er bestaan een groot aantal werken in de Fransche, Engelsche- en Duitsche taal, doch niet in het Hollandsch. Wat te dien opzichte is geschreven, beperkt zich tot enkele werkjes, die, uit

den aard der zaak, een zeer kleinen lezerskring hebben gevonden en hoogstwaarschijnlijk voor rekening van den schrijver zijn uitgegeven.

Ik noem o.a. „Achter de honden der Koninklijke Veluwsche Jachtvereeniging", door W. L. van Warmelo en „Het Rijden in Jachten en Springconcoursen in Nederland" door (nu wijlen) Mr. H. Visser.

Elke vermeerdering is derhalve van belang, ook dan wanneer het boek niet oorspronkelijk, doch geheel of gedeeltelijk vertaald is.

Eene dergelijke uitgave heeft thans het licht gezien bij W. P. van Stockum te 's-Gravenhage, onder den titel „Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, kapitein der artillerie.

De schrijver begint met er (zeer terecht) op te wijzen, dat door de inrichting van het onderwijs hier te lande, de meesten van hen, die belang in paarden stellen, door onbekendheid met de Grieksche taal, de gelegenheid missen, den inhoud van Xenophon's werk in den oorspronkelijken vorm te leeren kennen. Dit leidde hem er toe, de vertaling er van te doen drukken, omdat ook nu nog, na ongeveer 23 eeuwen, de weloverwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder, ervaren door de praktijk als Xenophon, voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn.

Deze eerste druk werd niet in den handel gebracht. De belangstelling, die deze uitgave ondervond, heeft den schrijver er toe gebracht, een tweeden druk te doen verschijnen en deze in den handel te brengen.

Ongetwijfeld is het een verblijdend verschijnsel, dat er in Holland zooveel belangstelling in de edele rijkunst bestaat, dat de schrijver daarin aanleiding vond, zijn geschrift verkrijgbaar te stellen.

Ik hoop zeer, dat hij in zijne verwachting niet teleurgesteld zal worden.

De ondervinding die ik in de laatste 25 jaren heb opgedaan

inzake de belangstelling, die er in Holland voor de hippische sport bestaat, doet mij evenwel dienaangaande ietwat sceptisch gestemd zijn.

Kapitein Van Woelderen heeft zijn geschrift als volgt verdeeld:

1. Het keuren van veulens.
2. Het africhten van jonge paarden.
3. Het koopen van afgerichte paarden.
4. Het paard opstal.
5. Verplichtingen van den stalknecht.
6. Behandeling van het paard.
7. Het opstijgen, de gangen en de hulpen.
8. Terreinrijden en oefeningen.
9. Heete en trage paarden.
10. De houding van het paard.
11. Pronkpaarden. (De Grieksche Hoogeschool).
12. Wapenrusting van ruiter en paard.

Het Grieksche paardentuig en eene korte levensbeschrijving van Xenophon besluiten deze serie artikelen, terwijl een tweetal kritieken, de eene van prof. dr. S. A. Naber (uit „Mnemosyne"), de andere van den gepensionneerden generaal-majoor J. H. Knel (uit „Het Paard") mede zijn opgenomen.

De schrijver heeft zijne verkregen ondervinding op het gebied van paardrijden dienstbaar gemaakt tot het geven van nuttige wenken, het werk van Xenophon als basis gebruikende.

Het is een opmerkenswaardig feit, dat wat voor ruim 23 eeuwen geschreven werd door een deskundige als Xenophon, ook thans nog geldt.

De kunst van het paardrijden, de regels betreffende de houding e.d. zijn nog dezelfde en verdienden ook thans nog te worden nageleefd.

In hoeverre dit nog geschiedt, is aan gegronden twijfel onderhevig; wie in eene manege zijne eerste oefeningen op den rug van het paard maakt, is geheel afhankelijk van de meerdere of mindere bekwaamheid en tact van den instructeur. En goede instructeurs zijn zeldzaam.

Interessant is hetgeen de schrijver mededeelt met betrek-

king tot het Grieksche Paardentuig uit Xenophon's tijd.

Er werd toen gebruikt een bronzen gebit, bestaande uit twee gelijkvormige deelen, die door vaste ronde oogen beweegbaar aan elkander verbonden waren. Deze oogen vormden elk het uiteinde van eene as, die aan de buitenzijde in een knop eindigde; de overige onderdeelen van het gebit waren draaibaar op deze assen bevestigd. Naast het oogvormige uiteinde der as was eene breede schijf met scherpen rand aangebracht, daarnaast een cylinder met vier rijen scherpe punten, vervolgens een S-vormige knevel met knoppen aan de uiteinden en oogen aan weerszijden van de as, en ten slotte een haak, waarvan het uiteinde met een knop versierd was. Aan de in elkander grijpende oogen der as waren kettingen resp. van vier en van drie schakels bevestigd.

De oogen aan de knevels dienden tot het bevestigen van de riemen van het hoofdstel, de knevels beletten het paard de teugels stuk te bijten.

De teugels werden aan de haken op het uiteinde der assen bevestigd.

De schijven werkten op de tong, de punten van den cylinder op de kaken van het paard.

Het was een waar marteltuig. De m u i l b a n d was van brons, gevlochten hout of leer en werd door een riem achter de ooren van het paard over den halster bevestigd, een afzonderlijke riem was aan den muilband aangebracht om het paard vast te houden.

De muilband werd omgedaan bij het poetsen en bij het vervoer van het onopgetoomde paard, bij het drenken, het rollen, het voeren naar de weide enz.

Ook werd gebruikt een dun, ongeveer 20 c.M. lang, ovaal, bronzen voorhoofdschild, dat zoowel tot versiering als tot bescherming van het hoofd van het paard in den strijd diende en dienovereenkomstig meer of minder fraai bewerkt was.

Een 13-tal platen versieren den tekst van het werk, dat zoowel voor Hippologen als voor Philologen belangrijk is.

Utrechtsch Dagblad, 19 Dec. 1915.

„Paardrijden", een handleiding voor den ruiter. — Van de hand van den heer C. A. van Woelderen, kapitein der artillerie, is bij den uitgever W. P. van Stockum en Zoon te 's-Gravenhage de tweede druk (de eerste druk was niet in den handel) verschenen van: Paardrijden, een handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon.

Kapitein Van Woelderen zegt in z'n voorrede het volgende: De omstandigheid, dat door de inrichting van ons onderwijs de meesten van hen, die belang in paarden stellen, door onbekendheid met de Grieksche taal de gelegenheid missen, den inhoud van het werk van Xenophon in den oorspronkelijken vorm te leeren kennen, leidde mij er toe, deze vertaling te doen afdrukken, omdat ook nu nog, na ongeveer 23 eeuwen de weloverwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder, ervaren door de praktijk, als Xenophon, voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn.

De schrijver geeft dan achtereenvolgens de volgende hoofdstukken: Het keuren van veulens — het africhten van jonge paarden — het koopen van afgerichte paarden — het paard op stal — verplichtingen van den stalknechts — behandeling van het paard — het opstijgen, de gangen en de hulpen — terreinrijden en oefeningen — heete en trage paarden — de houding van het paard — pronkpaarden (de Grieksche hoogeschool) — wapenrusting van ruiter en paard.

Het interessante boekje is versierd met tal van fraaie plaatjes, die den tekst verduidelijken.

Algemeen Handelsblad, 21 Dec. 1915.

„Paardrijden". C. A. van Woelderen, kapitein der artillerie. Een handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon. (W. P. van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage).

Naast de geschiedkundige, staatkundige en wijsgeerige werken, die men van Xenophon kent bestaan er ook minder bekende, technische geschriften. In Hipparchicus geeft hij aanwij-

zingen voor den Atheenschen ruiteraanvoerder en waarschijnlijk omstreeks 362 v. Chr. schreef hij zijn geschrift over Paardrijden. Op gymnasia wordt dit niet gelezen, maar de invloed is voor den huidigen ruiter nog steeds van zoo groote waarde, dat de kapitein Van Woelderen zich de moeite getroost heeft, het werk te vertalen. Hij heeft daarbij getracht den Griekschen tekst zoo nauwkeurig mogelijk te volgen, ten einde zoo min mogelijk van het oorspronkelijke schriftuur verloren te doen gaan.

De eerste druk van het werkje was in hoofdzaak bestemd voor vrienden en kennissen van den vertaler en het gunstig onthaal in dien kring was den bewerker aanleiding, een tweeden druk het licht te doen zien. Dit werkje is nu ook in den handel.

We vinden in het boekje behandeld: het keuren van veulens, het africhten van jonge paarden, het koopen van afgerichte paarden, het paard op stal, de verplichtingen van den stalknecht, de behandeling van het paard, het opstijgen, de gangen en de hulpen, terreinrijden en oefeningen, heete en trage paarden, de houding van het paard, pronkpaarden en de wapenrusting van ruiter en paard.

Na het verschijnen van den eersten druk hebben prof. dr. S. A. Naber, in leven hoogleeraar te Amsterdam, en de generaal-majoor J. H. Knel het werk des heeren Van Woelderen gecritiseerd.

De hooggeleerde graecus heeft er in Menmosyne met lof over geschreven: hij heeft uit de vertaling geleerd, hoe de technische termen, die bij Xenophon telkens voorkomen, in onze taal moeten worden weergegeven: hij geeft voorts zeer opmerkelijke kantteekeningen.

De generaal Knel, een van d e paardekenners in Nederland, noemt het „een hoogst merkwaardig boek" en acht deze vertaling „voor de geschiedenis der rijkunst van het hoogste belang".

Als aanhangsel heeft de heer Van Woelderen nog een opstel geschreven over het Grieksche paardentuig; een korte levensbeschrijving van Xenophon vinden we ook opgenomen.

Wij sluiten ons gaarne aan bij den raad, dien de generaal Knel allen paardemannen geeft, om toch vooral dit werk met aandacht te lezen. Ook de niet-klassiek gevormden kunnen nu, dank zij den gewaardeerden arbeid van kapitein Van Woelderen, hun voordeel doen met de wijze lessen op hippisch gebied van den grijzen ruiteraanvoerder.

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 25 Dec. 1915.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter naar het Grieksch van Xenophon door C. A. van Woelderen, Kapitein der Artillerie, 's-Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon.

Met buitengewoon veel belangstelling en genoegen las ik deze voortreffelijke vertaling van Xenophon's merkwaardig *Peri Hippikes*. Het paardrijden is nu eenmaal de schoonste en edelste sport, en niet alleen de „paardemannen", (de uitdrukking is van generaal Knel) maar mij dunkt ook nog wel vele anderen interesseeren zich in mindere of meerdere mate hiervoor. Ofschoon wij niet, zooals de Arabieren, het paard tot onzen alomtegenwoordigen metgezel maken, ofschoon de rijkunst der cowboy's, gaucho's, steppenrijders ons betrekkelijk vreemd is gebleven, en ofschoon geen amazone haar paard met zoo'n volmaakt gemak beheerscht als de *fair daughter of Albion* — dat Nederland toch wel veel op het terrein van paardenfokkerij en dressuur presteert, bewijzen o.a. de jaarlijksche concoursen op Houtrust, die tot dusverre steeds een succes zijn geweest. Men heeft daar o.a., zooals ook op verschillende equestrische uitvoeringen, kunnen zien, dat de rijkunst onzer militairen op een hoogen trap van ontwikkeling staat. Alle overdreven hardheid en onnoodige strengheid is afgeschaft in de militaire school, de lessen worden zeer duidelijk gemaakt door de methode van vraag en antwoord; het rijden wordt grondig geleerd, eerst op den blooten rug van het paard, dan op een deken, dan op een Engelsch zadel zonder stijgbeugels etc., en het resultaat van dit weldoordacht en uitmuntend systeem is, dat onze militairen *are well down in their saddles*, in een

gemakkelijke, natuurlijke, sterke positie, dat zij geheel op de hoogte zijn der verschillende „hulpen" en dat zij hun wapens weten te hanteeren met goed effect.

In het algemeen mag worden vastgesteld, dat degene, die zeide dat het beste middel om een verloren gezondheid te herwinnen *paardrijden* en om haar te behouden *wandelen* is, gelijk had; het behoeft dus geen betoog, dat het *juste milieu* van die twee een mensch in goede conditie houdt. Paardrijden verlevendigt het lichaam zoowel als den geest; en wie zal het er niet mede eens zijn, dat dit een gunstiger uitwerking moet hebben dan al de samengestelde kunstmiddelen der *Materia Medica*! En hoewel er natuurlijk maar van weinigen kan worden gezegd, dat:

He grew unto his seat;
And to such wondrous doing brought his horse,
As he had been incorps'd and demi-natur'd
With the brave. (Hamlet)

toch blijft een ruiter of amazone altijd een schouwspel, waarheen men onwillekeurig de blikken wendt, omdat een paard nu eenmaal is *la plus noble conquête de l'homme*.

Deze Grieksche „handleiding" voor het paardrijden, die bijna 23 eeuwen geleden geschreven werd, is een bijdrage tot de geschiedenis der „paardenkunde", die bepaald niemand verzuimen moet te lezen om de historische belangrijkheid. Zij is stellig meer dan een *curiosum*, hoe veel er ook veranderd moge zijn sinds de tijden van den klassieken veldheer, en hoezeer sindsdien de hippische sport ook is vooruitgegaan. Het schijnt niet onnoodig te zijn geweest, dat Xenophon voortdurend het *suaviter in modo* aanbeval, daar de behandeling der paarden vrij wat ruwer was dan tegenwoordig. Wat voor gebitten lieten de Grieken hun paarden dragen! Het „wolfsgebit" moet zeker een marteling van de ergste soort worden genoemd (en dan die bronzen en leeren muilbanden, waarvan bij ons nog maar alleen en dan *hoogst zelden* de laatste in gebruik is. Of waren de paarden toen zooveel wilder dan tegenwoordig?) In het „bijbrengen" van het paard, en het daardoor leeren het gewicht

van eigen lichaam en dat van den ruiter op de achterhand over te brengen, om het vroegtijdig slijten der zooveel zwakkere voorhand te voorkomen, waren de Grieken uiterst primitief. Wordt tegenwoordig op zachte wijze door trens en glad stanggebit er op gewerkt de oorzaak van het niet bijgebracht zijn, het niet aan het gebit loopen, weg te nemen, door de kaakklieren (die bij de aanvoeging van hals en hoofd zitten, en waarvan het bestaan aan de Grieken klaarblijkelijk niet bekend was) naar buiten te werken, omdat men anders het hoofd niet in de vereischte verticale stelling brengen kan, de Grieken deden dat op de wreedaardigste wijze met het wolfsgebit. Bovendien werd, om bij den aanval beter beschut te zijn, hoofd en hals van het paard recht opgericht, zooals, gelijk Xenophon het uitdrukt „de hals van een haan". Zelfs de zoozeer bestreden opzetteugel veroorzaakt het paard zulk een marteling niet. Dat de regels bij het opstijgen geheel gewijzigd zijn, begrijpt ieder, daar de Grieken zonder zadel, hoogstens op een deken reden; en dat de gevechtsregels voor hedendaagsche met de lans gewapende ruiters heel anders zijn, is bekend. Verder liepen de Grieksche paarden „blootvoets", namelijk zonder hoefbeslag. En wat de Grieksche hoogeschool betreft, deze is zoo kinderlijk primitief, als men zich maar denken kan; men kan hier dan ook nauwelijks van „hoogeschool" spreken. Van de meest elementaire beginselen der moderne hippische hoogeschool was hun nog niets bekend, evenmin als van de eenvoudigste gangen van het paard, die daarin geoefend en uitgebeeld worden; om van den Spaanschen tred en andere hoogere gangen niet te spreken, lezen wij b.v. niets van rechtschen en linkschen galop; van overkruis, in rechtsche stelling links, in linksche stelling rechts galopeeren, van in galop overspringen, van het rijden van meer gecompliceerde figuren dan voltes met het paard goed gesteld, enz.

De zeer bekwame vertaler heeft aan den vloeienden, beschaafden, soberen stijl van Xenophon alle recht laten wedervaren; hij heeft nog méér gedaan, want, ofschoon letterlijk bij den tekst blijvend, sommige voor ons onbegrijpelijke uitdrukkingen zóó-

danig overgebracht in zijn eigen woorden, in de ons bekende termen, dat zij volkomen duidelijk zijn (één drukfoutje is blijven staan: op blz. 25, noot, 5e regel staat *op*gericht, moet zijn *af*gericht). Kapt. van Woelderen geeft er zich natuurlijk volkomen rekenschap van (dit bewijzen de interessante, veelvuldige aanteekeningen) dat de beoefening der paardensport geheel veranderd is, toch heeft hij volkomen gelijk, waar hij zegt, dat „de weloverwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiter-aanvoerder, ervaren door de practijk als Xenophon" ook nog voor den hedendaagschen ruiter van belang kunnen zijn, want zooals al vanzelf spreekt, leert een zoo grondige kenner van het krijgspaard ook veel behartigenswaardigs. De vertaler verplichtte ons door een korte levensbeschrijving van Xenophon, terwijl gedetailleerde kritieken van Prof. Naber en van Generaal Knel zijn opgenomen, en de tekst is versierd met fraaie platen. Nogmaals, ik zou dit hoogst belangwekkende boek in vele, zeer vele handen wenschen, om de historische, zoowel als om de werkelijke waarde, en om de uitnemende, woordgetrouwe, vlotte en heldere vertaling, die zich zoo gemakkelijk en aangenaam laat lezen als oorspronkelijk werk.

JEANNE KLOOS—REYNEKE VAN STUWE.

De Hofstad, 25 Dec. 1915.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter. Naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, Kapitein der Artillerie. 's-Gravenhage, 1915. W. P. van Stockum en Zoon.

Xenophon leefde in een tijdperk waarin de sport in het algemeen en ook de paardensport zich in een grooten bloei mochten verheugen, getuige de uit de geschiedenis zoo bekende Olympische spelen.

Voor de geschiedenis van de rijkunst is dit tijdperk als een afgesloten, op zich zelf staand onderdeel, te beschouwen; want geleidelijk geraakte deze kunst meer en meer in verval, totdat ten slotte de verwoesting van Olympia door den Gothischen

koning Alarik en de groote volksverhuizing aan alle sport den genadeslag toebrachten.

Eerst vele eeuwen later, n.l. in het begin van de 16de eeuw, is men het paardrijden wederom als eene bepaalde kunst gaan beoefenen, en werd de grondslag gelegd voor wat men tegenwoordig de oude rijkunst noemt.

Het is daarom echter niet minder interessant uit het werk van Xenophon, dat gelukkig voor het nageslacht is bewaard gebleven, te lezen op welk een betrekkelijk hoog standpunt de rijkunst bij de oude Grieken reeds stond.

Van den heer van Woelderen is het eene gelukkige gedachte geweest om dit werk uit het Grieksch te vertalen, en vooral om den tweeden druk van die vertaling in den handel te brengen. Geen ruiter of paardenliefhebber, die zulks niet op prijs zal stellen, en niet met de meeste belangstelling dit boek zal lezen.

Natuurlijk hebben zich in den loop der eeuwen sommige opvattingen gewijzigd, en zou men thans niet alles willen onderschrijven wat Xenophon leeraarde: maar aan den anderen kant komen in zijn werk vele beginselen voor, die nog steeds hunne waarde hebben behouden en waaruit voor velen nog leering valt te trekken.

Uit de lezing van Hoofdst. VI 13, 14, 15 zal men kunnen opmerken, dat X. b.v. het zeer goede beginsel was toegedaan om de gehoorzaamheid van zijne paarden te baseeren op vertrouwen in den mensch en niet op angst voor straf. Geheel in overeenstemming daarmede zijn ook zijne herhaalde opmerkingen omtrent het groote nut van onmiddellijke en doelmatige belooningen (zie b.v. Hoofdst. VIII 13, 14 en Hoofdst. XI 5, 6, 7).

Al is de wijze van beschrijven nog erg vaag, zoo blijkt toch, dat X. reeds begrip had van verzameling door onderbrengen en buigen der achterhand; de ware martelwerktuigen, welke men in dien tijd als bit gebruikte, doen echter vermoeden, dat, het principe om zijne paarden wat men noemt steeds van achteren naar voren te rijden toen nog niet algemeen werd gehuldigd. Toch blijkt b.v. uit Hoofdst. II 5 en Hoofdst. VII 14, dat X. zich wel degelijk rekenschap heeft gegeven van een be-

staand verband tusschen juiste aanleuning eenerzijds en juiste buiging en verzameling anderzijds.

Moge de bespreking van deze enkele punten voldoende zijn om bij velen de belangstelling voor dit werkje op te wekken.

Ten slotte nog de opmerking, dat deze uitgave zich, niettegenstaande de zooveel mogelijk letterlijke vertaling, hoogst aangenaam laat lezen, en dat de vele platen en de beschrijving van het oude Grieksche paardentuig de duidelijkheid en de waarde van het geheel nog verhoogen.

De Militaire Spectator, 1915.

„Paardrijden". Van de hand van den gepens. Kapitein der Art. C. A. van Woelderen (tijdelijk in actieven dienst hersteld, werkzaam bij den Generalen Staf) is een vertaling van een werk van den Griekschen schrijver Xenophon (leefde ongeveer 400 v. Chr.) verschenen. De lezers van Mavors hebben met dezen Gr. schrijver reeds vroeger kennis gemaakt. Immers in den jaargang 1910 verscheen van de hand Mr. Dr. J. Eysten (thans ook gep. Kap. der Art). een vertaling van Xenophon's Hipparchicus, een handleiding voor een Atheenschen ruiteraanvoerder. Het boek van den Heer van Woelderen geeft echter iets anders. Het is een handleiding voor den ruiter. En dan kon het al in geen beteren tijd verschijnen dan thans, nu zoo vele officieren het paardrijden hebben geleerd of druk beoefenen. Achtereenvolgens behandelt het boek: het keuren van veulens, het africhten van jonge paarden, het koopen van afgerichte paarden, het paard op stal, verplichtingen van den stalknecht, behandeling van het paard, het opstijgen, de gangen en de hulpen, terreinrijden en oefeningen, heete en trage paarden, de houding van het paard, pronkrijden (de Grieksche Hoogeschool), wapenrusting van ruiter en paard. Verder nog enkele wetenswaardige hoofdstukken. De vertaling is boven onzen lof verheven, alle klassiek-gevormde lezers van dit tijdschrift kennen door de Anabasis Xenophon's voortreffelijke schrijftrant, en de uitgevers hebben van het boek een juweeltje gemaakt, en rijk verlucht met platen. Als men zoo'n boek ziet, vergeet men

haast te wonen in een klein land. Want alleen onze groote buren kunnen zich zulke luxe-uitgaven veroorloven. Mochten wij echter schrijver en uitgevers loonen door onze bibliotheek met dit boek uit te breiden.

Mavors 1915.

„Paardrijden," een handleiding voor den ruiter, naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, kapitein der artillerie. Uitgave W. P. van Stockum en Zoon te 's-Gravenhage.

Feitelijk is dit zeer smaakvol uitgegeven boekje een tweede druk, maar de eerste uitgave was niet in den handel. Dat het thans voor ieder verkrijgbaar is, kunnen wij niet anders dan toejuichen. In zijn voorrede, zegt de vertaler van Xenophons werkje o.m.:

„De omstandigheid, dat door de inrichting van ons onderwijs de meesten van hen, die belang in paarden stellen, door onbekendheid met de Grieksche taal de gelegenheid missen, den inhoud van het werk van Xenophon in den oorspronkelijken vorm te leeren kennen, leidde mij er toe, deze vertaling te doen afdrukken, omdat ook nu nog, na ongeveer 23 eeuwen de wel overwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder, ervaren door de praktijk, als Xenophon, voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn."

Dat er veel uit dit werkje, dat fraai geillustreerd werd, te leeren valt, wordt reeds door kapt. Van Woelderen opgemerkt, dat het goed vertaald is blijkt uit de afgedrukte critiek van prof Naber.

Het Vaderland, 5 Jan. 1916.

„Paardrijden", een handleiding voor den ruiter naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, kapitein der art., uitgegeven bij de firma W. P. van Stockum en Zoon, alhier.

Aan den eersten druk van deze vertaling, hoofdzakelijk be-

stemd voor vrienden en kennissen, viel een boven verwachting gunstige ontvangst ten deel waardoor alle exemplaren reeds geruimen tijd hun weg hebben gevonden.

Hierdoor besloot de samensteller er toe te voldoen aan den van verschillende zijden geuiten wensch en een tweeden druk van dit werk in den handel te brengen.

Van deze gelegenheid heeft hij gebruik gemaakt om den tekst te verbeteren en waar een al te letterlijke vertaling aanleiding zou kunnen geven tot begripsverwarring, meer gebruikelijke Nederlandsche benamingen te bezigen.

Volledigheidshalve is aan het slot een korte levensbeschrijving van Xenophon toegevoegd: verder is deze uitgave verrijkt met eenige afbeeldingen om zoo noodig de theorieën van den beroemden Griekschen ruiter en paardenkenner nader toe te lichten.

De Nieuwe Courant, 13 Jan. 1916.

Wij vermelden hier met waardeering de typografisch keurig verzorgde uitgave van de firma W. P. van Stockum en Zoon, 's-Gravenhage: Paardrijden, een handleiding voor den ruiter naar het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen. De omstandigheid, dat door de inrichting van ons onderwijs de meesten van hen, die belang in paarden stellen, door onbekendheid met de Grieksche taal de gelegenheid missen, den inhoud van dit werk van Xenophon in den oorspronkelijken vorm te leeren kennen, — zegt de vertaler in de voorrede tot den eersten niet in den handel gebrachten, druk — leidde mij er toe, deze vertaling te doen afdrukken, omdat ook nu nog, na ongeveer 23 eeuwen, de weloverwogen, onopgesmukte en met groote zorg te boek gestelde denkbeelden op hippisch gebied van een grijzen ruiteraanvoerder, ervaren door de praktijk als Xenophon, voor den ruiter van onzen tijd van belang kunnen zijn.

Het Nieuws van den Dag, 20 Januari 1916.

„Paardrijden". Eene handleiding voor den ruiter, naar

het Grieksch van Xenophon, door C. A. van Woelderen, Kapitein der artillerie ('s-Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon, 1915).

> *The Greeks were ideal horsemans. Light, active, hardy, and courageous, they were eminently fitted for the exercise in which they excelled. A touch upon the neck of the horse, an easy spring from the ground, and the rider was in the saddle, with a hand skilled to guide, and a will to control the headlong course.*
>
> *E. L. Anderson (1898).*

De uitgevers hebben, door den tweeden druk in den handel te brengen, alle paardenliefhebbers en ruiters aan zich verplicht.

Deze zijn toch nu in de gelegenheid om theorieën verkondigd te zien, waarvan zij den oorsprong niet kenden en die waarvan velen zich tot op heden staande gehouden hebben, hoewel zij al ± 300 jaar voor Christus verkondigd werden.

Een van de grootste verdiensten van Xenophon's werkje is het sterk op den voorgrond doen dringen het paard met zachtheid te behandelen. Voor veel ruiters, en hierbij heb ik speciaal het oog op menschen, die betrekkelijk weinig rijden, ruiters die bijv. geringe interesse toonen wat voeding, verpleging en verzorging van het paard aangaat, bevatten de hoofdstukken over het paard op stal (VI), verplichting van den stalknecht (V), behandeling van het paard (VI), werkelijk veel zaken waarvan zij het bestaan niet vermoedden. In bovengenoemde hoofdstukken spreekt Xenophon als hygiënist en wijdt een groot gedeelte aan de verzorging der hoeven. Tegenwoordig deelen wij Xenophon's opvatting in zake deze niet meer, vooral in verband met de laatste opvattingen omtrent, of werking van het „hoefmechanisme".

Xenophon's voorschriften hebben immers ten doel de hoeven te verharden, terwijl wij tegenwoordig naar een veerkrachtige hoef streven.

Wenken over „aanhouden en nageven", en over den teugel

laten gaan, begrippen waarbij het rijkunstig *gevoel* een grooten rol speelt, vindt men o.a. in hoofdstuk V, § 12 e.v. Ofschoon hierbij veel ondervinding een eerste vereischte is, om geen fouten te begaan, wordt in het algemeen door veel „doorsnede" ruiters te weinig aandacht aan deze kwestie geschonken. Hoofdstuk X (heete en trage paarden) had daarom eerder besproken moeten worden dan VI, dat zou beter aansluiting gegeven hebben. In hoofdstuk XI bespreekt Xenophon de pronkpaarden (de Grieksche Hoogeschool). Zijn opvatting omtrent het exterieur ten opzichte van paarden, die in hooge verzameling moeten gaan, deelen wij ook nu nog. Ook in dit gedeelte spreekt de schrijver over het op het juiste en goede moment aanhouden en nageven en streeft er naar om met niet gewelddadige hulpen het paard zoodanig stelling en houding te geven zooals het in de natuur zou doen, nl. het zich „mooi maken", zichzelf monsteren.

Verder bevat de vertaling een en ander over de wapenrusting van ruiter en paard en een appendix over. „Het Grieksche Paardentuig" waardoor enkele beschrijvingen in Hoofdstuk X aan duidelijkheid winnen.

Met een korte levensbeschrijving van Xenophon eindigt dit voor alle paardenliefhebbers en ruiters hoogst belangrijke, van zeer goede afbeeldingen voorziene werkje.

Moge spoedig een derde oplage noodig zijn. D. J. Kok.

Riemer's Magazijn, Maart 1916.

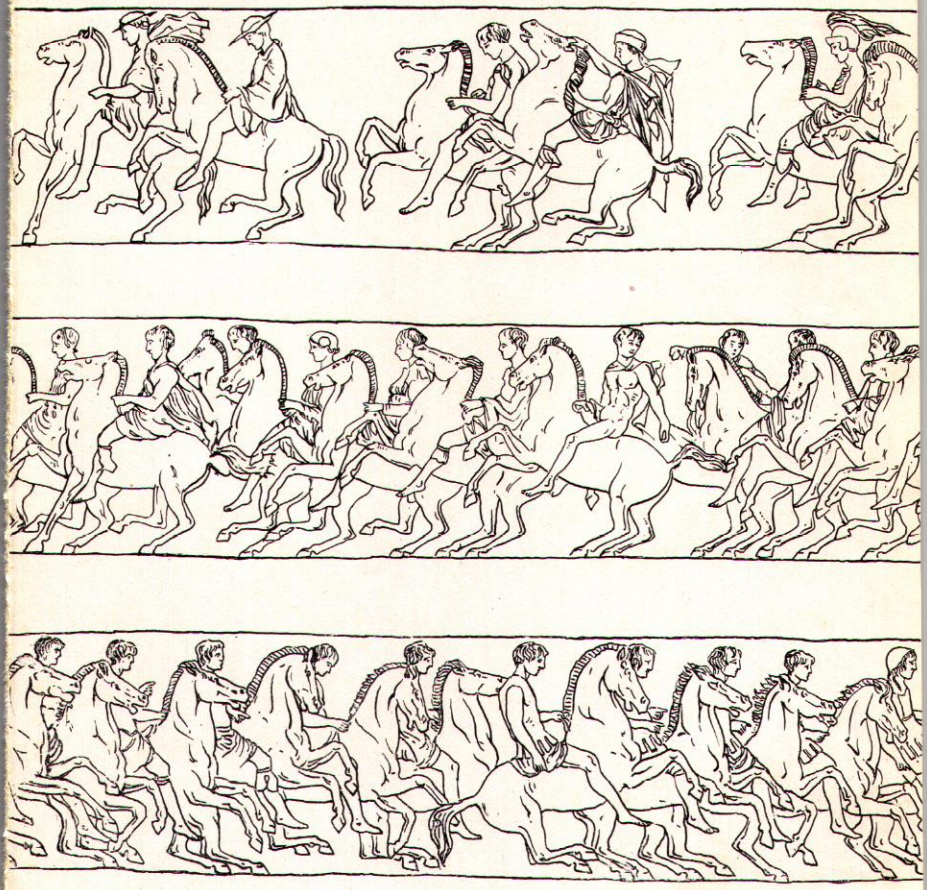

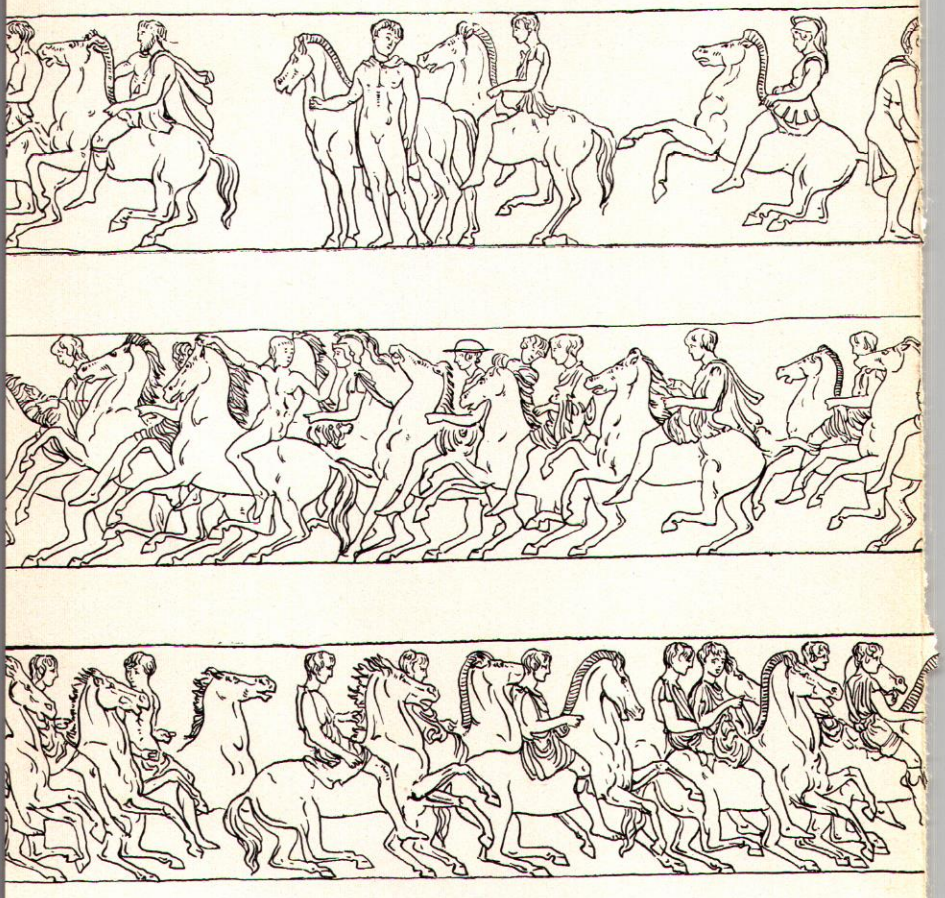

RUITERFIGUREN VAN HET FRIES VAN HET PARTHENON.

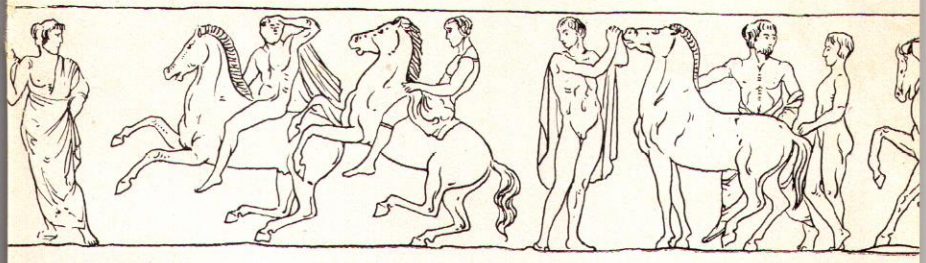

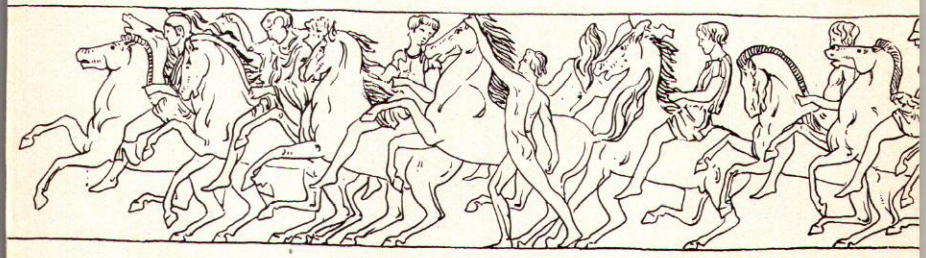

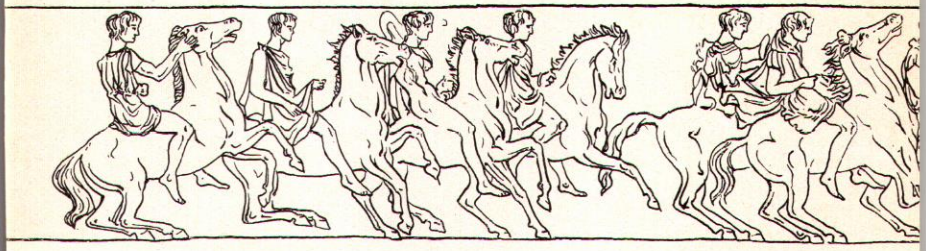

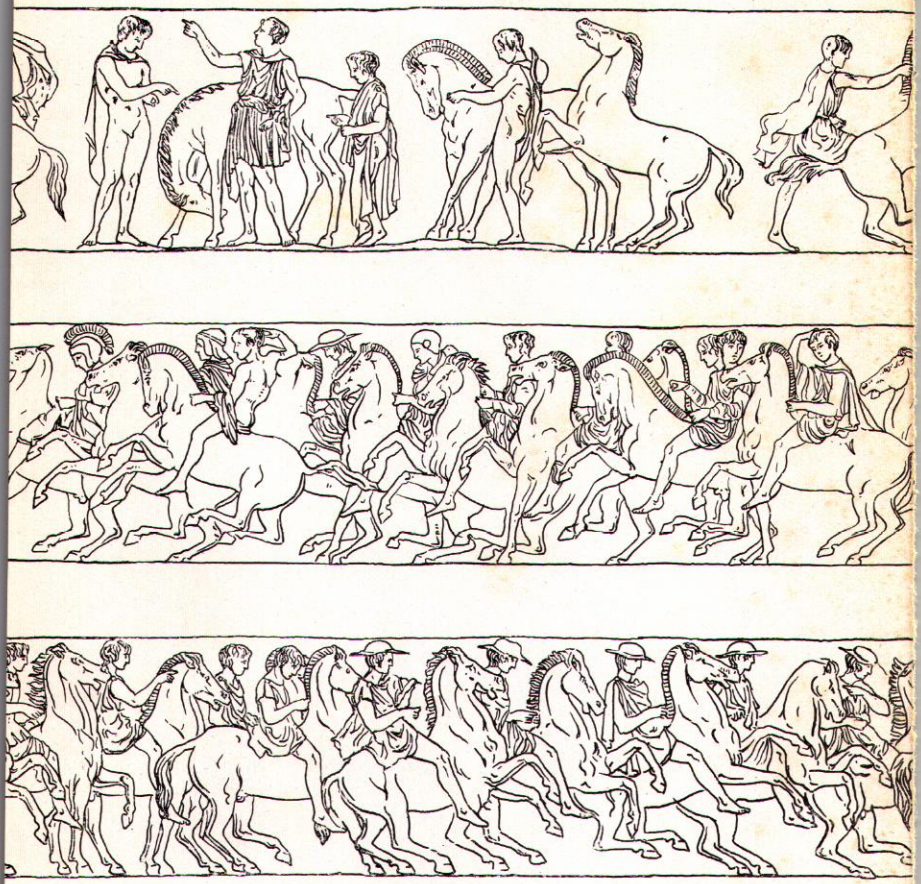

RUITERFIGUREN VAN HET FRIES VAN HET PARTHENON.

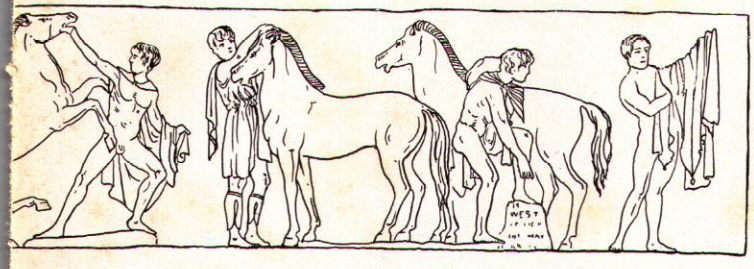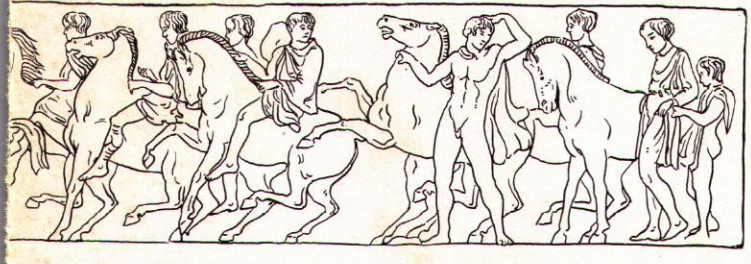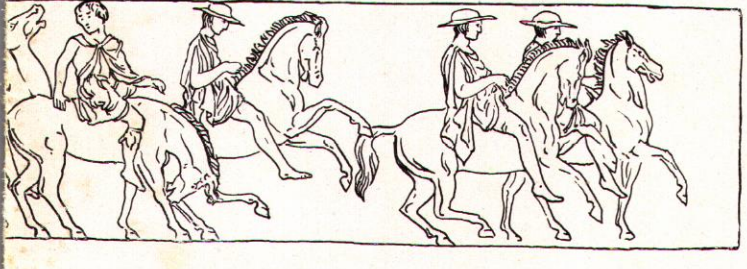
WEST